

Beknopte grammatica van het nieuwtestamentisch Grieks

© 2003 Centrum voor Bijbelonderzoek
Postbus 503
3900 AM Veenendaal

Auteurs:
Dr. Chr. Fahner
Drs. H. Courtz
Drs. M. Rotman

1. Inleiding

Iemand die vanuit het Nederlands voor het eerst kennis maakt met een taal als het Grieks, zal getroffen worden door de grote rijkdom aan woordvormen, dat wil zeggen de verschillende vormen die een woord kan aannemen om de betekenis te variëren. Ook het Nederlands kende vroeger een grotere hoeveelheid woordvormen, maar we hebben er niet veel meer dan een paar versteende uitdrukkingen van overgehouden (zoals 'de heer des huizes' of 'ten kantore van'). Het Duits van tegenwoordig heeft meer woordvormen bewaard.

In deze beknpte grammatica komen alle woordsoorten en de belangrijkste woordvormen en hun betekenissen aan de orde. Daarnaast wordt veel aandacht besteed aan de zinsbouw. Wie de Griekse vormleer een beetje kan doorzien, is vaak zo blij met die kennis, dat het onderzoek van de zinnen er vrijwel bij inschiet. Ook leerboeken over het Grieks geven vaak weinig aandacht aan de zinsbouw. Toch is de zin de communicatie-eenheid bij uitstek. Wij communiceren niet als wandelende woordenboeken, maar als makers en begrippers van zinnen. Het Grieks heeft manieren van zinsbouw die het Nederlands niet kent. Alleen daarom al is het goed om hier aandacht aan te besteden.

Deze beknpte grammatica is niet zozeer een leer-grammatica, maar een naslag-grammatica. Daarom zijn er heel wat rijtjes met woordvormen in opgenomen. Wie het Nieuwe Testament bestudeert, kan in deze rijtjes het type vorm vinden, dat onderwerp van studie is.

De opzet van deze grammatica is systematisch. Concreet betekent dit, dat na een bespreking van het verschijnsel 'taal' in het algemeen en 'nieuwtestamentisch Grieks' in het bijzonder, eerst in de afdeling 'letters en klanken' de Griekse letters en een paar andere tekens en hun uitspraak aan bod komen. Daarna volgt in de afdeling 'woorden en woordsoorten' een bespreking van de woordsoorten. We maken daarbij onderscheid tussen de soorten woorden die wel woordvormen kennen (zoals naamwoorden en werkwoorden), en de soorten woorden die niet verbogen worden (zoals voegwoorden). Tenslotte volgt in de afdeling 'zinnen' de bespreking van de Griekse zinsbouw.

Hierboven is reeds genoemd dat deze grammatica een beknpte grammatica is. Over het algemeen, met name in de bespreking van bepaalde woordsoorten, zal dan ook volstaan worden met het geven van hoofdlijnen. Meestal bieden de woordstudies (opgenomen in de delen 11 t/m 15 van de Studiebijbel) meer ruimte voor een bespreking van de manieren waarop de betreffende woorden in het Nieuwe Testament gebruikt worden. Regelmatig zal dan ook voor nadere informatie naar deze woordstudies verwezen worden.

1.1 Taal

We kunnen 'taal' omschrijven als een verschijnsel waarbij klanken gebruikt worden om ideeën, gedachten, verbeeldingen op te roepen. Wanneer een Nederlander de klanken k, a en t achter elkaar als een eenheid uitgesproken hoort, roept dat de idee 'kat', de gedachte aan 'kat' of een verbeelding van het verschijnsel 'kat' op. Verandert de spreker de t in een m, dan roept dat iets heel anders op, namelijk de idee 'kam', de gedachte aan 'kam' of een verbeelding van het verschijnsel 'kam'. Datgene wat door de klanken van taal opgeroepen wordt, noemen we betekenis.

De betekenis van een woord is natuurlijk niet hetzelfde als datgene waarnaar een spreker met dat woord wil verwijzen. Als we bijvoorbeeld spreken over 'de man die daar loopt', dan verwijzen we de luisteraar (en misschien wijzen wij daarbij zelfs letterlijk met de vinger) naar een bepaalde man die op een afstandje zichtbaar aan het lopen moet zijn. Maar vanzelfsprekend is de betekenis van de woorden 'de man die daar loopt' niet hetzelfde als de man die daar loopt zelf. Die betekenis loopt daar niet. Die man wel. Beter formuleren wij het zo: de spreker wil de luisteraar er gewoonlijk toe brengen om het beeld dat opgeroepen wordt door de klanken van 'de man die daar loopt' te koppelen aan een man die daar werkelijk in de nabijheid van spreker en luisteraar loopt. De spreker verwijst de luisteraar met

behulp van klanken en de betekenis van die klanken naar de man die daar loopt. De spreker wijst de luisteraar die man aan met behulp van juist gekozen en uitgesproken betekenissen en klanken. In par. 1.3 hieronder gaan we nader in op ‘betekenis’.

We maken ook onderscheid tussen ‘taal’ en ‘een taal’. ‘Taal’ kan men gebruiken voor elke hoeveelheid klanken in één of meer talen die betekenissen overbrengen. ‘Een taal’ is een bepaald systeem van klanken en betekenissen, dat weer verschilt van andere systemen van klanken en betekenissen. Zo heeft het Nederlands een andere ordening van klanken en betekenissen dan het Duits of het Grieks, al zijn er ook bepaalde overeenkomsten. Door die andere ordening kan een Nederlander een Duitser of Griek niet verstaan, tenzij hij die vreemde taal geleerd heeft. Wanneer mensen verschillend praten (vooral: met een iets andere uitspraak en soms met iets andere woorden), maar elkaar wel kunnen verstaan, spreken we van ‘taalvarianten’ of ‘dialecten’.

Een afgeleide vorm van taal is schrift. Hierbij zijn de klanken niet hoorbaar, maar zichtbaar. Een lezer moet het schrift weer kunnen ‘verklanken’ in een taal die hij of zij kent om er de betekenis van te achterhalen. Het weergeven van klanken door schrift geschiedt vaak gebrekkig. In het Nederlands gebruiken we bijvoorbeeld één en hetzelfde teken, de e, voor drie verschillende klanken: in de woorden ‘het eten’ vertegenwoordigen de drie e’s elk een aparte klank. Iets dergelijks zien we ook in het Grieks, waar bijvoorbeeld de eerste letter van het alfabet, de alfa, gebruikt wordt voor een korte a en een lange a. Dergelijke onvolkomenheden in de weergave van klanken kunnen misverstand en verwarring veroorzaken. De vindingrijke en ervaren lezer zal in veel gevallen toch de juiste betekenis weten te herkennen en op basis van de ontdekte betekenissen de juiste uitspraak van de schrifttekens reconstrueren.

1.2 Nieuwtestamentisch Grieks

In de tijd rond het begin van onze jaartelling was Grieks een wereldtaal, in die zin dat kennis van het Grieks verspreid was in grote delen van het Romeinse rijk, dat zich uitstreckte van Spanje tot het Midden-Oosten, inclusief Noord-Afrika. Het Grieks stond bekend als ‘algemeen’ (in het Grieks: *koinē*), en was niet meer gesplitst in de dialecten die Griekenland zelf gekend had. Er was een soort algemeen beschaafd Grieks ontstaan. Ook in Galilea en Judea konden veel mensen dit Grieks verstaan en spreken (zie het artikel ‘De taal die Jezus sprak’, elders in dit deel).

Dit algemene Grieks ontstond ongeveer 300 v. Chr. door en na de tochten van Alexander de Grote. Het wordt ook wel ‘hellenistisch’ Grieks of ‘koine’-Grieks (van het hierboven genoemde *koinē*) genoemd en er werden ook elementen van andere talen in opgenomen. Dit Grieks hield het uit tot ongeveer 500 n.Chr., toen zich het middeleeuws Grieks ontwikkelde. In deze periode van ettelijke honderden jaren ‘hellenistisch Grieks’ kwamen zowel de Griekse vertaling van het Oude Testament, de Septuaginta (ook wel LXX), als het Nieuwe Testament tot stand.

1.3 Betekenis

Zoals hierboven reeds is aangegeven, heeft ‘betekenis’ alles met taal te maken: betekenis is het beeld of de idee dat door de klanken van een taal wordt opgeroepen. ‘Betekenis’ koppelt de taal dus aan de niet-talige werkelijkheid. Het is dan ook slechts doordat we betekenis aan woorden en zinnen toekennen, dat communicatie mogelijk is.

Hoewel het in een grammatica misschien niet erg gebruikelijk is – een bespreking van ‘betekenis’ heeft immers meer te maken met taal filosofie dan met grammatica –, willen we in deze paragraaf over taal in het algemeen toch kort bij dit onderwerp stilstaan. Dit omdat het voor ieder die zich bezighoudt met het interpreteren van de grondtekst van het Nieuwe Testament van het grootste belang is iets van dit onderwerp af te weten. We zullen daarbij achtereenvolgens ingaan op verschillende soorten betekenissen die we aan woorden kunnen toekennen (1.3.1), bijbetekenissen of associaties (1.3.2) en valkuilen in het omgaan met betekenissen (1.3.3).

1.3.1 Soorten betekenissen

In de taalwetenschap maakt men onderscheid tussen verschillende soorten (of zo men wil categorieën) betekenissen. Daarbij gaat het achtereenvolgens om betekenissen die verwijzen naar objecten, gebeurtenissen, kwaliteiten en betrekkingen.

De eerste hoofdsort van betekenis verwijst naar objecten, dat wil zeggen naar de namen en soorten van mensen, dieren en dingen, maar ook God, geest, enzovoort. Het gaat dus in de eerste plaats om personen en dingen die zintuiglijk waarneembaar of van wie het bestaan ervaarbaar is. Het kan echter ook gaan om objecten waarvan sommige mensen menen dat ze bestaan, terwijl dat in werkelijkheid niet zo is (zoals afgoden) of zelfs om objecten die alleen in de gedachten van mensen bestaan (dus vermeende objecten zoals ‘kabouter’, ‘trol’ etc.). De objecten worden aangegeven door middel van zelfstandige naamwoorden en eigennamen.

De tweede groep betekenissen betreft gebeurtenissen. Daarbij gaat het om woorden die met processen in de tijd te maken hebben. Ook kunnen we de betekenissen van woorden die standen van zaken weergeven tot deze categorie rekenen. De gebeurtenissen, handelingen en standen van zaken worden meestal in werkwoorden doorgegeven, maar ze kunnen ook in zelfstandige naamwoorden aan de orde gesteld worden, zoals ‘geloop’, ‘gezeur’, ‘verzoening’, enzovoort. Daarbij zijn de concrete aanwijzingen van tijd en omstandigheid in de praktijk vaak verdwenen.

De derde groep betekenissen bevat de kwaliteiten en/of eigenschappen, die aan objecten en gebeurtenissen kan worden toegekend. Ook waarderingen kunnen tot deze groep gerekend worden. Deze categorie wordt vaak doorgegeven met bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden. Maar ook zelfstandige naamwoorden die een abstract begrip weergeven (zoals ‘waarheid’, ‘goedheid’, ‘liefde’), moeten tot deze categorie gerekend worden. Het gaat daarbij immers niet om zelfstandig bestaande ‘dingen’ (zoals bij de eerste betekenissoort), maar om generalisaties van kwaliteiten, eigenschappen of waarderingen (in de voorbeelden hierboven resp. ‘waar’, ‘goed’ en ‘lief’). Tenslotte kunnen we ook ontkenningen tot deze categorie rekenen, deze geven immers uiting aan een eigenschap, namelijk het ‘niet bestaan’, van een object, gebeurtenis, (andere) kwaliteit of betrekking (zie hieronder). Ontkenningen kunnen in afzonderlijke woorden gegeven worden (zoals ‘niet’, ‘niets’, ‘nooit’, ‘nimmer’, ‘nergens’, enzovoort), maar ze kunnen ook samengaan met andere betekenisinhouden en daardoor minder zichtbaar worden. Dat is het geval in woorden als ‘ophouden’ (in de zin van: ‘stoppen met’), ‘vergeten’ en ‘missen’. Verder kunnen ontkenningen zowel in het Grieks als in het Nederlands door een voorvoegsel worden uitgedrukt, in het Grieks door het voorvoegsel α -, in het Nederlands door ‘on-’.

Bij de vierde categorie betekenissen gaat het om betrekkingen, dat wil zeggen de relatie die er bestaat tussen twee of meer objecten, gebeurtenissen of eigenschappen. Soms komen betekenissen van deze soort hoegenaamd alleen voor, namelijk bij voegwoorden, voorzetsels en dergelijke. Maar deze betekenis categorie kan ook heel goed deel uitmaken van de complexe betekenis van veel woorden; we kunnen daarbij denken aan de betekenis van woorden als ‘verbinding’ en ‘relatie’. Ook een woord als ‘communicatie’ (dat beschouwd kan worden als de generalisatie van de gebeurtenis/handeling ‘communiceren’) kunnen we tot deze categorie rekenen.

Uit de omschrijvingen en de gegeven voorbeelden is al wel duidelijk geworden dat de betekenissen van woorden vaak zijn samengesteld uit componenten, die uit verschillende betekenis categorieën kunnen komen. Bij betekenis analyse is het dan ook niet zo, dat we als bij een sjoelbak een woord (‘schijf’) in een bepaalde groep moeten zien te krijgen, maar dat we, als bij een verfmengapparaat de kleuren, de diverse componenten van een betekenis moeten onderscheiden. Dat is, over een grote afstand van tijd en cultuur, vaak verre van eenvoudig. Dit is een van de redenen waarom er in de Studiebijbel voor gekozen is de woorden van het Nieuwe Testament niet alleen te omschrijven met behulp van Nederlandse equivalenten (zoals in een woordenboek), maar ook met behulp van woordstudies, waarin de betekenis van een woord nader omschreven en genuanceerd kan worden.

1.3.2 Gevoelswaarde

Tot nu toe is er vooral over betekenis gesproken in de zin van de ‘woordenboekbetekenis’. Dat is ook niet vreemd: dit is immers de meest in het oog lopende en de meest ‘grijpbare’ betekenis. Maar het is goed om tevens aandacht te geven aan wat wel ruwweg de ‘gevoelswaarde’ of ‘connotatie’ van een woord of zin wordt genoemd, dat wil zeggen de sociale of emotionele associaties die in de betekenis van een woord meekomen, maar die in een woordenboek niet altijd als zodanig zijn terug te vinden.

Het gaat bij deze ‘bijbetekenissen’ dan ook om de positieve dan wel negatieve associaties of gevoelens die door het gebruik van een woord bij mensen worden opgeroepen. De woorden ‘beroemd’ en ‘berucht’ geven beide uitdrukking aan bekendheid bij een breed publiek. Toch betekenen de woorden niet hetzelfde: het eerste roept een positieve gevoelswaarde op, het tweede een negatieve. De associatie die door een woord of zin wordt opgeroepen kan in de loop der tijd veranderen. Zo was het Nederlandse woord ‘sekte’ in de eerste helft van de twintigste eeuw een neutrale aanduiding voor een ‘richting’ of ‘stroming’. Vandaag de dag heeft het woord echter beslist een negatieve lading.

Uit het bovenstaande mag duidelijk zijn dat de connotaties die door een bepaald woord of een bepaalde uitspraak worden opgeroepen, afhankelijk zijn van tijd en cultuur. Ook wanneer we ons bezighouden met de Griekse tekst van het Nieuwe Testament hebben we met dergelijke gevoelsassociaties te maken. Deze komen niet altijd overeen met de gevoelswaarde die Nederlandse equivalenten oproepen. Zo heeft het Nederlandse ‘zich laten meeslepen’ eigenlijk altijd een negatieve gevoelswaarde, terwijl dit bij het Griekse woord συναπάγω, waarvan het een vertaling is, niet het geval behoeft te zijn (bv. Rom.12:16, zie de bespreking in woordstudie 4258).

Hoewel we de gevoelswaarde die door een woord wordt opgeroepen niet altijd terugvinden in de woordenboeken, kan deze voor de uitleg toch van belang zijn. Een voorbeeld. Het woord ἐξουσία heeft volgens het woordenboek diverse betekenissen: ‘macht, volmacht, bevoegdheid, gezag’. Maar als het gaat over de uitleg van Rom.13.1-7 komt de vraag naar voren hoe absoluut de onderwerping aan een overheid kan en mag zijn; in het verleden, ook van onze eigen samenleving, zijn daarop heel diverse antwoorden gegeven. Onderzoek naar het gebruik van het woord ἐξουσία geeft nu aan, dat het in situaties zonder nadere toevoegingen gewoonlijk een positieve of minstens een neutrale betekenis heeft; als het om machtsuitoefening in negatieve zin gaat, wordt het woord vergezeld van andere woorden, die dat uitdrukkelijk aangeven. In het gedeelte uit de brief aan de Romeinen gaat het bijgevolg primair over een goede overheid.

Ondanks het bovenstaande moet het belang van de connotatie van woorden niet overdreven worden. De gevoelswaarde die door een tekst wordt opgeroepen is immers lang niet altijd afhankelijk van de gebruikte woorden op zichzelf, maar juist van de context als geheel. Dit is in het Nederlands niet anders dan in het Grieks. Waar dat echter zinvol is, geven de woordstudies in de delen 11 t/m 15 van de Studiebijbel informatie over de associaties die het gebruik van een bepaald woord bij de eerste lezers moet hebben opgeroepen (zie bv. woordstudie 4191 *sukophanteō* ‘een bedrieger zijn, afpersen’; vgl. ook 4031 *skēnoō* ‘zijn/haar/hun tent opslaan’).

1.3.3 Valkuilen

Het vaststellen van en omgaan met de betekenis van woorden en zinnen is een bezigheid die gepaard gaat met de nodige voetangels en klemmen. We willen deze paragraaf dan ook niet afsluiten zonder enkele valkuilen te benoemen.

In de eerste plaats is het belangrijk in het oog te houden dat betekenis niet door woorden en zinnen alleen wordt overgedragen. Het vaststellen van de betekenis mag zich dan ook niet beperken tot het analyseren van de grammaticale vorm en het opzoeken van de woordbetekenis in een woordenboek: de betekenis van een woord of zin hangt af van de gehele context waarin deze vermeld is. Zo geven de woorden ‘er was eens een prinses in een groot kasteel’ volgens hun grammatica en woordbetekenis aan

dat er ooit een zekere prinses in een groot kasteel heeft bestaan, terwijl iedere Nederlander die deze woorden hoort, begrijpt dat deze woorden in de context van een sprookje geïnterpreteerd moeten worden en dat ze dus juist betekenen dat de prinses in kwestie nooit werkelijk bestaan heeft. Ook bij de woorden ‘ik zie je’ moet uit de context blijken of we deze naar hun grammaticale vorm en woordenboekbetekenis moeten uitleggen (bijvoorbeeld wanneer kinderen verstoppertje spelen), of juist niet (bijvoorbeeld wanneer de woorden functioneren als groet bij vertrek). Evenzo betekent de uitroep ‘wil je me soms vergiftigen!’ iets heel anders wanneer men een moorddadig vijand op heterdaad betrapt dan wanneer men de aangesprokene verwijt geen suiker in de koffie gedaan te hebben. Wie daarom bezig is met taal, ook de taal van de bijbel, doet er goed aan de context niet uit het oog te verliezen, aangezien deze uiteindelijk de betekenis van de woorden en zinnen bepaalt.

Maar ook op het gebied van de woordbetekenis zelf zijn er verschillende valkuilen waarvoor een waarschuwing op zijn plaats is. Drie ervan worden hieronder kort besproken.

De eerste valkuil is die van de etymologie. Het gaat hier om het zoeken naar de oorsprong of ‘wortel’ (meestal de woordstam) van een woord. Weliswaar levert dit interessante informatie op over de betekenisontwikkeling die een woord in de loop der tijd heeft ondergaan – dat is ook de reden waarom in de woordstudies de etymologie van het betreffende woord vaak genoemd wordt –, maar het is zeker niet zo dat men hiermee de ‘oorspronkelijke betekenis’ of ‘grondbetekenis’ van een woord kan vaststellen, zoals wel gedacht wordt. Zo kan men allerlei interessante bespiegelingen houden over bijvoorbeeld de etymologie van het woord διάβολος ‘duivel’ – dat is samengesteld uit het voorzetsel διά ‘doorheen’ en de stam βάλλ- ‘(werpen)’ –, maar iemand uit de eerste eeuw zal hier bij het gebruik van het woord διάβολος vast niet aan gedacht hebben, net zo min als een Nederlander die spreekt over ‘het nieuwste album’ van zijn of haar favoriete muziekgroep erbij stilstaat dat het woord ‘album’ oorspronkelijk een ‘wit (= leeg) boekje’ aanduidde (afgeleid van het Latijnse *albus* ‘wit’). Soms gaat men zelfs nog een stap verder en zoekt men naar de ‘oorspronkelijke’ Indo-europese wortels, die dan nieuwe gezichtspunten moeten opleveren. Het woord πλῆθος ‘menigte’ zou voortkomen uit een ‘wortel’ *plē-*, die ook verschijnt in het Latijnse ‘plebs’ en het Nederlandse ‘volk’; oude verwante woorden doen denken aan ‘een groep gewapende mannen’ (wortel *pel-*), die ook weer zou verschijnen in ‘bevelen’ en ‘vlechten’, kortom een en ander zou terugwijzen naar onze vechtende en omheiningen vlechtende verre voorouders. Hoe ingenieus dergelijke bespiegelingen ook mogen overkomen, voor het vaststellen van de betekenis van het woord ‘menigte’ zijn ze volstrekt nutteloos.

Een tweede valkuil, mede veroorzaakt door de sterke oriëntatie op de klassieken in het verleden van onze samenleving, bestaat in de neiging om nieuwtestamentische woorden primair te voorzien van klassiek-Griekse betekenissen. Nu werd het Grieks inderdaad met allerlei betekenissen eerder gebruikt in Griekenland dan in bijvoorbeeld de Septuaginta, de Griekse vertaling van het Oude Testament. Maar juist het nieuwtestamentisch Grieks sluit zo sterk aan bij het woordgebruik van de Septuaginta dat dit de betekenissen van de Griekse woorden meer kleurt dan de klassieke literatuur. Zie hierover verder par.3 van het artikel ‘Het karakter van de taal van het Nieuwe Testament’, elders in dit deel.

Een derde gevaar betreft het volgende. Net als in het Nederlands kan een woord in het Grieks meer betekenissen hebben. Het is de taak van de uitlegger om die betekenis te vinden, die in de context past. Dat niet elke betekenis zomaar in elke context past, wordt al duidelijk wanneer we vergelijken met het Nederlands: iemand die zegt ‘ik heb mijn geld op de bank gezet’ denkt niet aan de zitbank in het park, terwijl iemand die zegt ‘ik lig op de bank’ met dit laatste woord gewoonlijk geen financiële instelling aanduidt. Uit dit voorbeeld wordt onmiskenbaar duidelijk dat het onjuist is – maar het gebeurt in prediking en bijbelstudies maar al te vaak – om eerst aan de hand van een woordenboek zo veel mogelijk betekenissen in een tekst te stoppen en ze er vervolgens onder verwondering over de rijkdom van het Woord weer uit te halen; het Woord is rijk, maar niet op deze wijze. Een en ander komt erop neer, dat de uitlegger of vertaler zich voortdurend moet afvragen, welke woordbetekenis in de betreffende

context het meest op zijn plaats is en niet op zoek moet gaan naar interessante doorkijkjes die andere woordbetekenissen kunnen opleveren.

Uiteraard valt nog veel meer te zeggen over de vraag hoe men moet omgaan (of juist niet moet omgaan) met taal en betekenis. In het huidige kader van een bespreking van de Griekse grammatica zou dit echter te ver voeren. Hiervoor zij men verwezen naar de in de literatuuropgave genoemde werken over semantiek (bv. Barr 1961).

2. Griekse schrifttekens en klanken

Het nieuwtestamentisch Grieks wordt niet meer gesproken. De precieze uitspraak van het Grieks van de nieuwtestamentische geschriften is daarom ook niet helemaal zeker. Wanneer we bij het lezen echter niet geheel en al willen zwijgen, zullen we die onzekerheid voor lief moeten nemen. In wat volgt bespreken we de lettertekens (die klanken vertegenwoordigen) en andere schrifttekens (die een h- of j-klank, toon, spreekpauze en intonatie vertegenwoordigen), zodat we kunnen leren het Grieks hardop te lezen en uit te spreken.

2.1 Het Griekse alfabet

In de rest van de Studiebijbel wordt het Grieks zoveel mogelijk in translitteratie gepresenteerd. In deze beknopte grammatica zullen we zoveel mogelijk het Grieks in Griekse lettertekens presenteren. Wie echt Grieks wil leren, ontkomt er niet aan om het Griekse schrift te leren lezen. Alleen al voor het vinden van woorden in een Grieks woordenboek dat geen steun geeft door middel van getallen (zoals de Studiebijbel wel doet), is het noodzakelijk het Griekse alfabet te beheersen. Vandaar de onderstaande lijst, die de serieuze student van het Grieks in zijn geheugen moet opnemen.

<i>naam van de letter</i>	<i>hoofdletter</i>	<i>kleine letter</i>	<i>uitspraak</i>
alfa	A	α	a of aa
bèta	B	β	b
gamma	Γ	γ	g als in het Franse garçon
delta	Δ	δ	d
e-psilon	E	ε	e
dzèta	Z	ζ	dz of z
èta	H	η	ee
thèta	Θ	θ	th als in het Engelse think
jota	I	ι	i of ie
kappa	K	κ	k
lambda	Λ	λ	l
mu	M	μ	m
nu	N	ν	n
xi	Ξ	ξ	x
omikron	O	ο	o
pi	Π	π	p
rho	P	ρ	r
sigma	Σ	σ , ς	s
tau	T	τ	t

upsilon	Υ	υ	u of uu
phi	Φ	φ	f
chi	Χ	χ	ch zoals in lachen
psi	Ψ	ψ	ps
omega	Ω	ω	oo

Opmerkingen:

- Aan de alfa, jota en upsilon kan men niet zien of het om een lange of korte klinker gaat. Bij de e- en o-klink is dit onderscheid wel in het schrift aangegeven: de korte e is de e-pilon, de lange de èta, de korte o is de omikron, de lange de omega.
- De gamma wordt voor een keelklank (d.w.z. gamma, kappa, xi en chi) uitgesproken als de ng in het Nederlandse ‘zingen’, bijvoorbeeld in ἄγγελος ‘engel’ (spreek uit: angelos) en ἀνάγκη ‘noodzaak’ (spreek uit: anangkè).
- De sigma heeft een aparte vorm als hij aan het eind van een woord staat (ς): Ἰησοῦς ‘Jezus’.
- De dzèta wordt meestal uitgesproken als dz, bijvoorbeeld in σῶζω ‘redden’ (spreek uit: sooidzoo). Aan het begin van een woord wordt het echter uitgesproken als z, zoals in ζητέω ‘zoeken’ (spreek uit: zèteoo).

2.2 Tweeklanken

In het Grieks wordt een combinatie van twee klinkers soms als één klank uitgesproken. Dit behoeft geen verbazing te wekken: in het Nederlands is het niet anders (denk bijvoorbeeld aan de tweeklank au, ai of ui). Het Grieks kent alleen tweeklanken die eindigen op een jota of op een upsilon. Hieronder staan alle tweeklanken genoemd die in het Grieks voorkomen (zie voor de schrijfwijze van de lange tweeklanken met jota ook onder 2.3 bij ‘jota subscriptum’).

Tweeklanken met jota

korte tweeklanken

αι (spreek uit: ai)
 ει (spreek uit: ei)
 οι (spreek uit: oi)
 υι (spreek uit: wie)

lange tweeklanken

αι (spreek uit: aai)
 ηι (spreek uit: eei)
 ωι (spreek uit: ooi)

Tweeklanken met upsilon

korte tweeklanken

αυ (spreek uit: au)
 ευ (spreek uit: ui)
 ου (spreek uit: oe)

lange tweeklanken

ηυ (spreek uit: ui)
 ωυ (spreek uit: oo-u)

Andere klinkercombinaties in het Grieks vormen geen tweeklank en deze klinkers worden dan ook afzonderlijk uitgesproken, bijvoorbeeld in ὕαλος ‘glas’ (spreek uit: huwalos). Ten overvloede zij vermeld dat ook de klinkers ι en ε in het Grieks samen geen tweeklank vormen (het woord ἱερός ‘heilig’ wordt dan ook uitgesproken als hiëros, niet als hieros).

2.3 Tekens boven en onder de letters

Spiritus asper en spiritus lenis

Aan het begin van een woord staat soms een teken dat lijkt op een soort verhoogde gespiegelde komma (´) of een verhoogde gewone komma (`). Zo'n teken wordt aangeduid met het begrip 'spiritus'. Een spiritus staat gewoonlijk op de eerste letter van een woord dat begint met een klinker of *rho* (bv. ἀνάγκη 'noodzaak'). Wanneer dit een hoofdletter is, wordt de spiritus er niet op, maar vóór geschreven (bv. Ἰησοῦς 'Jezus'). In het geval het woord begint met een tweeklank, vinden we de spiritus op de tweede letter van dat woord (bv. αὐλός 'fluit'). De spiritus kan gecombineerd worden met een accent (bv. αἷμα 'bloed').

De h-klank heeft in het Grieks geen eigen letterteken. Wanneer een woord met deze klank begint, wordt een zogenoemde spiritus asper (´) geschreven. Woorden die beginnen met een *rho* hebben altijd een spiritus asper; kennelijk ging de *rho* met een h-klank gepaard. Voorbeelden: ἅλς 'zout' (spreek uit: hals), αἷμα 'bloed' (spreek uit: haima), ῥῆμα 'woord' (spreek uit: rhèma).

Bij woorden die met een klinker beginnen wordt de afwezigheid van de h-klank met een zogenaamde spiritus lenis (`) weergegeven, bv. ἀγάπη 'liefde' (spreek uit: agapè), οὐ 'niet' (spreek uit: oe), αὐλός 'fluit' (spreek uit: aulos).

Jota subscriptum

Wanneer de jota samen met een lange klinker een tweeklank vormt, wordt hij, in het geval van alfa, èta en omega er niet achter, maar onder geschreven (het Latijnse *subscriptum* betekent 'eronder geschreven'): αϝ, ηϝ, ωϝ.

Accenten

Er worden in het Grieks drie accenttekens geschreven. Het 'accent aigu' (´) geeft aan dat de betreffende lettergreep met een hogere toon uitgesproken wordt. Het 'accent circonflexe' (^ of ~) geeft aan dat alleen het eerste gedeelte van een langer durende klinker of tweeklank op hoge toon wordt uitgesproken. Het 'accent grave' (`) staat alleen op de laatste lettergreep van een woord waarop een ander woord volgt, en houdt dan in dat er een hoge toon bij die lettergreep hoort, die lager wordt uitgesproken in verband met het erop volgende woord.

In de ontwikkeling van de Griekse taal zijn zo omstreeks het begin van onze jaartelling de tonen gaan veranderen in klemtonen. Daar sluiten wij, die geen toontaal spreken, bij aan. Wij spreken het Grieks dan ook uit met een klemtoon op de plaats waar er in het Grieks een accent in de lettergreep staat.

Trema

Wanneer twee klinkers die gewoonlijk een tweeklank vormen, in een bepaald woord toch niet als tweeklank gelezen moeten worden, is op de tweede klinker een trema geplaatst. Dit is in het Grieks dus niet anders dan in het Nederlands (bv. financiën, piëteit). Een Grieks voorbeeld is πρόϊμος 'vroeg', waarin de o en de ι dus geen tweeklank vormen (spreek uit: proïmos en niet: proimos). Overigens kan het trema met een accent worden gecombineerd, zoals in het woord Ἰουδαῖζω 'zich als Jood gedragen'.

2.4 Tekens tussen de letters

In veel uitgaven van Griekse teksten zijn er tekens tussen de letters geplaatst die tot doel hebben de zin overzichtelijk te maken: de komma, de punt, de hoge punt, en de puntkomma. Deze tekens, ook wel leestekens genoemd, komen weliswaar niet voor in de oudere handschriften, maar zijn wel gemakkelijk bij het overzien van langere reeksen woorden. De Griekse punt en komma hebben dezelfde functie als in het Nederlands. De hoge punt (·) heeft dezelfde functie als de Nederlandse dubbele punt (:) of puntkomma (;). De Griekse puntkomma (;) heeft dezelfde functie als het Nederlandse vraagteken.

3. Woorden en woordsoorten

Voordat we ingaan op de verschillende Griekse woordsoorten, is het goed om te weten wat een woord eigenlijk precies is. Daarvoor is het nodig te spreken over de manieren waarop betekenissen verbonden kunnen zijn aan klanken. De minimale eenheid (van één of meer klanken) die betekenis heeft, noemen we een morfeem. We maken onderscheid tussen vrije morfemen en gebonden morfemen.

Een vrij morfeem is een morfeem met een vrije, zelfstandige betekenis, dat wil zeggen een betekenis die zich niet hoeft te mengen of combineren met die van andere morfemen in de buurt (bv. *mens*, *mooi*, *werk*, *op*). Een vrij morfeem kan dus, zonder dat er iets aan toegevoegd moet worden, als woord functioneren (bv. *mens* in de zin ‘God schiep de mens’). Dit behoeft echter niet altijd het geval te zijn; een vrij morfeem kán zich namelijk wel met andere morfemen mengen of combineren (bv. *mens* in de zin ‘niets menselijks is hem vreemd’).

Een gebonden morfeem of toevoegsel is een morfeem waarvan de betekenis zich met die van één of meer andere morfemen mengt of combineert tot een nieuwe eenheid met een vrije betekenis. Gebonden morfemen komen in het normale taalgebruik dus niet als ‘los’ woord voor. Ze worden gewoonlijk met een streepje genoteerd om aan te duiden dat ze verbonden moeten worden met een ander morfeem of woord (bv. *ver-*, *-en*, *-heid*, enzovoort).

Door het verbinden van gebonden morfemen aan vrije morfemen en woorden ontstaan ook de zogenaamde woordvormen van een woord. Zo worden gebonden morfemen gebruikt om bijvoorbeeld getal (enkel- of meervoud) en – bij een werkwoord – persoon (ik, jij, hij, wij, jullie of zij) en tijd (tegenwoordig, verleden of toekomstig) bij hetzelfde woord te wisselen. In het Nederlands kunnen we bijvoorbeeld de gebonden morfeem *-en* toevoegen aan het woord ‘mens’ om de meervoudsvorm ‘mensen’ te verkrijgen. We noemen ‘mensen’ dan een woordvorm bij het woord ‘mens’. Bij werkwoorden werkt het op dezelfde manier. In het Nederlands bijvoorbeeld zijn ‘loop, loopt, lopen, lopend, liep, liepen, gelopen’ allemaal woordvormen bij het ene woord ‘lopen’ (dat wil zeggen dat er telkens andere morfemen met het woord zijn gemengd of gecombineerd). De verschillende woordvormen van een woord worden ook wel ‘verbogen vormen’ of ‘verbuigingsvormen’ van een woord genoemd.

Een woord nu is een eenheid van één of meer morfemen die een vrije betekenis heeft. We kunnen de Griekse woorden indelen in tien soorten, die weer samengevat kunnen worden in drie groepen:

- A woorden met een naamwoordelijk verbuigingssysteem:
 - 1 voornaamwoord
 - 2 lidwoord
 - 3 zelfstandig naamwoord
 - 4 bijvoeglijk naamwoord
 - 5 telwoord
- B woorden met een werkwoordelijk verbuigingssysteem:
 - 6 werkwoord
- C woorden zonder verbuiging:
 - 7 voorzetsel
 - 8 bijwoord
 - 9 voegwoord
 - 10 tussenwerpsel

Voordat we de tien woordsoorten stuk voor stuk bespreken, willen we eerst ingaan op de algemene kenmerken van het naamwoordelijk en het werkwoordelijk verbuigingssysteem.

3.1 Het naamwoordelijk verbuigingssysteem

Tot het naamwoordelijk systeem behoren de woordsoorten: voornaamwoord, lidwoord, zelfstandig naamwoord, bijvoeglijk naamwoord en telwoord. In deze woordsoorten kunnen drie soorten informatie gevarieerd worden, namelijk de naamval, het getal en het geslacht.

Uit de stof van dit hoofdstuk zal blijken dat het Grieks op het gebied van de vormleer van de naamwoorden een rijke taal is, veel rijker in dit opzicht dan het Nederlands. Het Grieks kan daardoor woorden op verschillende plaatsen in de zin zetten, zonder dat daardoor de grammaticale functie verandert. Dit verschijnsel maakt het ook mogelijk, dat de woorden van een woordgroep uit elkaar geplaatst kunnen worden en andere er tussen gezet. Dat is een van de kenmerken van literair, zeg maar ‘mooi’ Grieks; wie daarvan de smaak eenmaal te pakken heeft, kan ervan genieten en vraagt vaak naar meer!

3.1.1 Naamval

In het Nederlands geven we de functie van een woord in de zin meestal aan met woordvolgorde. In de uitspraak ‘de man vindt de vrouw’ is ‘de man’ gewoonlijk het onderwerp. In het Grieks wordt de functie van een woord in de zin echter niet aangegeven door de woordvolgorde, maar door de naamval (vgl. het Duits). Het Grieks kent vier veelgebruikte naamvallen, met daarnaast een vijfde, die minder vaak voorkomt en naar de vorm meestal gelijk is aan de eerste naamval. Hieronder worden de verschillende naamvallen en hun functies besproken.

3.1.1.1 De eerste naamval of nominativus

De eerste naamval wijst het onderwerp van een zin aan, en wordt verder ook gebruikt om het naamwoordelijk deel van het gezegde aan te duiden. Voorbeelden:

Joh.1:1	ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν	‘het Woord was bij God’
Joh.1:1	θεὸς ἦν ὁ λόγος	‘het Woord was God’

In beide zinnen staat ὁ λόγος in de eerste naamval. In beide zinnen is het dan ook onderwerp. In de tweede zin staat bovendien θεὸς in de eerste naamval; het is het naamwoordelijk deel van het gezegde.

3.1.1.2 De tweede naamval of genitivus

De tweede naamval of genitivus geeft een bijvoeglijke of bijwoordelijke bepaling aan. We geven een aantal voorbeelden:

Joh.14:1	ὑμῶν ἡ καρδιά	‘het hart van jullie’
----------	---------------	-----------------------

Hier heeft ὑμῶν ‘van jullie’ de functie van een bijvoeglijke bepaling bij het hart, die de bezitters van het hart aanduidt.

Matt.10:3	Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου	‘Jakobus de (zoon) van Alfeüs’
Joh.19:25	Μαρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ	‘Maria de (vrouw) van Klopas’

In het verlengde van het bezittelijk gebruik kan de tweede naamval afkomst of een andere (familie)-relatie aangeven. In het Nederlands moeten we in dergelijke gevallen een woord toevoegen dat die relatie benoemt. Meestal wordt bij dit woordgebruik met een tweede naamval de vader (of moeder) van de persoon in kwestie genoemd, zoals in het eerste voorbeeld waar τοῦ Ἀλφαίου de afkomst van Jakobus aangeeft. Er kan echter ook sprake zijn van een man-vrouwrelatie, zoals in Joh.19:25 (hoewel we strikt genomen ook kunnen vertalen ‘Maria, de dochter van Klopas’).

Gal.2:16 ἡ πίστις Ἰησοῦ Χριστοῦ ‘het geloof van Jezus Christus’

Hier heeft Ἰησοῦ Χριστοῦ ‘van Jezus Christus’ de functie van een bijvoeglijke bepaling bij het geloof, die enerzijds opgevat kan worden als een aanduiding van de bezitter van het geloof (‘het geloof dat Jezus Christus had’) of anderzijds als een aanduiding van de persoon in wie er geloofd wordt (‘het geloof in Jezus Christus’). De eerste interpretatie wordt wel aangeduid als *genitivus subjectivus*, de tweede als *genitivus objectivus*. Meestal is vanuit de context duidelijk welke van deze twee betekenis-mogelijkheden van de tweede naamval van toepassing is. Er zijn echter ook gevallen waar het moeilijk is een keuze te maken. Op verschillende plaatsen is in het commentaar van de Studiebijbel aandacht besteed aan het verschil tussen deze twee functies van de genitivus (zie bv. comm. Rom.3:22).

Matt.23:11 ὁ δὲ μείζων ὑμῶν ‘en de grotere van jullie’ of ‘en de grotere dan jullie’

Hier heeft ὑμῶν ‘van/dan jullie’ de functie van een bijvoeglijke bepaling bij de grotere, die de groep aanduidt waaruit de grotere geselecteerd wordt (‘van jullie’, d.w.z. ‘de grootste uit jullie midden’; ook wel *genitivus partitivus* genoemd), of van een bepaling, die de groep aanduidt waarmee de grotere vergeleken wordt (‘dan jullie’, d.w.z. ‘hij die groter is dan jullie’; ook wel *genitivus comparationis* genoemd).

Joh.3:2 ἦλθεν πρὸς αὐτὸν νυκτός ‘hij kwam ’s nachts bij hem’

Hier heeft νυκτός de functie van een bijwoordelijke bepaling, die de periode aanduidt waarin het komen plaatsvindt (we merken op dat ’s nachts in het Nederlands ook een bijwoordelijke bepaling in de vorm van een oude tweede naamval is).

Luc.16:9 ὁ μαμωνᾶς τῆς ἀδικίας ‘de Mammon van de onrechtvaardigheid’

Hier geeft τῆς ἀδικίας een eigenschap of kwaliteit aan (‘de onrechtvaardige Mammon’). Dit gebruik van de tweede naamval stamt niet uit het klassieke Grieks (daar komt het niet of nauwelijks voor), maar is overgenomen uit het Hebreeuws.

Matt.9:33 ἐκβληθέντος τοῦ δαιμονίου ἐλάλησεν ὁ κωφός
‘met de boze geest uitgeworpen sprak de doofstomme’

Hier heeft ἐκβληθέντος τοῦ δαιμονίου ‘met de boze geest uitgeworpen’ ook de functie van een bijwoordelijke bepaling. Dergelijke combinaties van een deelwoord en zelfstandig naamwoord met een bijwoordelijke functie komen in het Grieks regelmatig voor, en worden ook wel *genitivus absolutus* ‘losgemaakte genitivus’ genoemd, dat wil zeggen een genitivus die niet bijvoeglijk (dus verbonden met een ander zelfstandig naamwoord) in de zin staat, maar bijwoordelijk (dus los van een zelfstandig naamwoord). In feite kunnen we bij het Griekse νυκτός en het Nederlandse ’s nachts ook van een *genitivus absolutus* spreken, maar gewoonlijk beperkt men deze aanduiding tot combinaties van een deelwoord en naamwoord. In het Nederlands worden die combinaties vaak vertaald met bijzinnen, zoals in het genoemde voorbeeld: ‘toen de boze geest uitgeworpen was’ (zie hierover verder par. 4.2.3).

Joh.1:7 περὶ τοῦ φωτός ‘over het licht’

Hier is τοῦ φωτός ‘het licht’ geplaatst bij het voorzetsel περί, dat in de betekenis ‘over, aangaande’ met een tweede naamval verbonden wordt. Voorzetsels worden, afhankelijk van het soort betekenis dat

uitgedrukt moet worden, met een tweede, derde of vierde naamval verbonden, maar niet met een eerste of vijfde naamval (zie hierover verder par. 3.3.7).

3.1.1.3 De derde naamval of dativus

De derde naamval of dativus geeft een bijwoordelijke bepaling aan, die de persoon of zaak aanduidt die indirect aan de werking van het werkwoord deel neemt of daarbij betrokken is (vooral ook in de vorm van het zogenaamde ‘meewerkend voorwerp’). Voorbeelden:

Matt.4:9 ταῦτά σοι πάντα δώσω ‘dat zal ik je allemaal geven’

Hier heeft οοι ‘je’ de functie van een bijwoordelijke bepaling, die de persoon aanduidt die niet direct zoals het onderwerp (‘ik’) of lijdend voorwerp (‘dat allemaal’) bij het geven betrokken is, maar indirect, namelijk als ontvanger. In het Nederlands noemen we dit het ‘meewerkend voorwerp’. Dit gebruik van de derde naamval treffen we in het Grieks vaak aan.

Marc.5:9 τί ὄνομά σοι; ‘wat (is) de naam voor jou?’

In dit voorbeeld heeft *oof* ‘voor jou’ de functie van een bijwoordelijke bepaling, die de persoon aangeeft voor wie de naam geldig is. We vertalen dergelijke zinnen gewoonlijk met iets als ‘wat is je naam?’ of ‘hoe heet je?’.

Matt.6:25 μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν
 ‘maak jullie niet bezorgd met betrekking tot jullie leven’

In het verlengde van het hiervoor besproken woordgebruik kan de derde naamval aangeven ‘met betrekking tot’ of ‘ten opzichte van’ wie of wat iets gebeurt. In het hier gegeven voorbeeld heeft τῆ ψυχῇ ‘met betrekking tot jullie leven’ de functie van een bijwoordelijke bepaling, die aangeeft met betrekking tot wie of wat men zich bezorgd maakt.

Openb.21:1 ὥς νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς
'als een bruid, versierd voor haar man'

Marc.6:19 ἡ Ἡρωδιάς ἐνείχεν αὐτῷ
'Herodias koesterde wrok tegen hem'

In deze voorbeelden geeft de derde naamval voor- of nadeel aan (ook wel aangeduid als *dativus commodi* resp. *incommodi*). In de eerste zin is τῷ ἀνδρὶ ‘voor haar man’ degene in wiens voordeel (of ten behoeve van wie) de bruid zich versiert. In de tweede zin is αὐτῷ ‘tegen hem’ degene in wiens nadeel Herodias een wrok koesterde.

Matt.8:16 ἔξέβαλεν τὰ πνεύματα λόγῳ
'met een woord wierp Hij de geesten uit'

Hier heeft λόγῳ ‘met een woord’ de functie van een bijwoordelijke bepaling, die een middel aangeeft (de zgn. *dativus instrumentalis*).

Rom.11:20 τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν ‘vanwege het ongeloof werden zij weggekapt’

De derde naamval τῇ ἀπιστίᾳ ‘vanwege het ongeloof’ heeft hier de functie van een bijwoordelijke bepaling, die een oorzaak aangeeft (de zgn. *dativus causae*).

Hand.12:6 τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ἣν ὁ Πέτρος κοιμώμενος
‘die nacht was Petrus slapende’

Hier heeft τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ‘die nacht’ de functie van een bijwoordelijke bepaling van tijd. Een dergelijk woordgebruik treffen we ook wel aan met betrekking tot plaats.

Matt.26 :34 ἐν ταύτῃ τῇ νυκτί ‘in die nacht’

Voorzetsels zoals ἐν ‘in’ worden met een derde naamval gecombineerd.

3.1.1.4 De vierde naamval of *accusativus*

De vierde naamval of *accusativus* geeft het lijdend voorwerp aan, maar kan ook gebruikt worden om een tijd te noemen gedurende welke een bepaalde werking plaatsvindt. Voorbeelden:

Matt.4:9 ταῦτά σοι πάντα δώσω ‘dat zal ik je allemaal geven’

Hier heeft ταῦτα πάντα ‘dat allemaal’ de functie van lijdend voorwerp bij ‘ik zal geven’. Dit is het meest voorkomende gebruik van de vierde naamval.

Openb.20:2 ἔδησεν αὐτὸν χίλια ἔτη ‘Hij bond hem duizend jaar’

Hier geeft χίλια ἔτη ‘duizend jaar’ de duur van het gebonden zijn aan.

Matt.2:1 εἰς Ἱεροσόλυμα ‘naar Jeruzalem’

Voorzetsels zoals εἰς ‘naar’ worden met een vierde naamval gecombineerd.

De vierde naamval kan in het Grieks op verschillende manieren met de onbepaalde wijs (infinitief) van een werkwoord worden verbonden. Zie hierover par. 4.2.4.

3.1.1.5 De vijfde naamval of *vocativus*

De vijfde naamval of *vocativus* geeft de aangesproken persoon of zaak aan. Vaak, en in het meervoud altijd, wordt voor het aanspreken een vorm gebruikt die niet verschilt van de eerste naamval, maar soms heeft de vijfde naamval zijn eigen vorm.

Luc.1:3 κράτιστε Θεόφιλε ‘hoogedele Theofilus’

Hier verschilt κράτιστε Θεόφιλε van de eerste naamval κράτιστος Θεόφιλος.

Ef.6:4 οἱ πατέρες ‘vaders’

Hier wordt οἱ πατέρες ‘de vaders’ (eerste naamval, inclusief lidwoord) gebruikt als aanspreekvorm.

3.1.2 Getal

Het getal geeft aan over hoeveel personen of zaken er gesproken wordt. In het nieuwtestamentisch Grieks maken we, evenals in het Nederlands, slechts onderscheid tussen één of meer. We spreken van enkel- en meervoudig getal, of korter: enkelvoud en meervoud. In het klassieke Grieks is daarnaast nog sprake van een tweevoud, de zgn. *dualis*, maar deze werd in de tijd van het NT niet meer gebruikt.

In het algemeen komt het getal van een eerste naamval overeen met het getal van de uitgang van de derde persoon van een bijbehorend werkwoord. Met andere woorden: als het werkwoord in de derde persoon enkelvoud staat, vinden we een onderwerp in het enkelvoud; als het werkwoord in de derde persoon meervoud staat, vinden we een onderwerp in het meervoud. Toch kan men ook uitzonderingen tegenkomen. Bijvoorbeeld:

Matt.21:8 ὁ δὲ πλεῖστος ὄχλος ἔστρωσαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια
 ‘en de grootste menigte spreidden (in plaats van: spreidde) de kleren

Een onzijdig woord in het meervoud wordt als onderwerp meestal verbonden met een werkwoord in het enkelvoud, bijvoorbeeld:

Matt.17:2 τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκά
 ‘en zijn kleren werd (in plaats van: werden) wit’

3.1.3 Geslacht

Het geslacht verdeelt de taal in drie groepen: een groep mannelijke, een groep vrouwelijke en een groep mannelijke noch vrouwelijke personen of zaken. We spreken van mannelijk, vrouwelijk en onzijdig geslacht. Deze taalkundige indeling komt in veel gevallen overeen met onze biologische zienswijze, maar dit is niet altijd het geval. Wat dit betreft is er weinig verschil tussen het Grieks en het Nederlands. Het Nederlandse woord ‘vrouw’ bijvoorbeeld is, evenals het overeenkomende Griekse woord, vrouwelijk, maar het woord ‘meisje’ is – ook weer net als het overeenkomende Griekse woord – onzijdig, ook al is het meisje dat met dat woord wordt aangeduid nog steeds vrouwelijk in biologische zin.

Ook wat een andere zaak betreft, lijkt het Grieks op het Nederlands: wanneer er wordt gesproken over een groep waarin zowel mannen als vrouwen aanwezig zijn, kunnen mannen en vrouwen samen gevat worden met een mannelijk woord, maar niet met een vrouwelijk woord. Wanneer men bijvoorbeeld spreekt over de ‘leraren’ van een school, kunnen daarbij de leraressen inbegrepen zijn. In het Nieuwe Testament is dit vooral van belang bij de uitleg van het woord ‘broeders’; niet zelden zijn hier de ‘zusters’ bij inbegrepen. Sommige moderne bijbelvertalingen geven het woord ἀδελφοί ‘broeders’ dan ook weer met ‘broeders en zusters’.

3.2 Het werkwoordelijk verbuigingssysteem

In het werkwoord kunnen zes soorten informatie gevarieerd worden, namelijk de persoon, het getal, de tijd, de wijs, het aspect en de onderwerpsrelatie. Behalve de vormen die ontstaan door deze variatiemogelijkheden, zijn er een aantal naamwoordelijke werkwoordsvormen, die wel onderscheid kennen in tijd, aspect en onderwerpsrelatie, maar niet in persoon en wijs; onderscheid in getal kennen deze naamwoordelijke werkwoordsvormen deels wel en deels niet.

3.2.1 Persoon

De persoon geeft aan of het onderwerp de sprekende, de aangesproken of de noch sprekende noch aangesproken partij is. De sprekende partij (ik, wij) wordt eerste persoon genoemd, de aangesproken

partij (jij, jullie) tweede persoon en de noch sprekende noch aangesproken partij (hij, zij, het, en ook meervoudig zij) derde persoon.

Omdat de Griekse werkwoordsvormen, afgezien van de naamwoordelijke vormen, al een aanduiding van de persoon in zich hebben, is het niet noodzakelijk met een apart persoonlijk voornaamwoord de persoon van het onderwerp aan te geven; als het onderwerp toch met een persoonlijk voornaamwoord wordt vermeld, houdt dat gewoonlijk in dat het iets meer nadruk heeft (zie verder 3.3.1.1 hieronder).

3.2.2 Getal

Het getal geeft – evenals het geval is bij de naamwoordelijke vormen – aan of er sprake is van één of meer personen of zaken. Het getal van werkwoordsvormen komt zowel in het Nederlands als in het Grieks overeen met het getal van het bijbehorende onderwerp of – in het geval van een gebiedende wijs – van de bijbehorende aangesproken persoon. In het Grieks kan echter een meervoudig onderwerp van onzijdig geslacht gecombineerd worden met een enkelvoudige werkwoordsvorm. We vertalen in dergelijke gevallen toch met een meervoudsvorm, omdat een enkelvoud in het Nederlands erg onnatuurlijk zou aandoen. In het volgende voorbeeld uit Hebr.2:14 staat het werkwoord in het Grieks in het enkelvoud:

Hebr. 2:14 ἐπεὶ τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκός, ...
 ‘daar de kinderen (onz. mv) deel hebben (ev) aan bloed en vlees, ...

3.2.3 Tijd

Met de tijd geeft de spreker aan op welk moment de inhoud van zijn mededeling zich in zijn voorstelling afspeelt. In het nieuwtestamentisch Grieks zijn er slechts drie tijden: tijdens, vóór en na het moment van spreken. Deze drie worden tegenwoordige, verleden en toekomstige tijd genoemd. Het Grieks verschilt in dat opzicht dus niet van het Nederlands. De in de vertaling bij het volgende voorbeeld gecursiveerde woorden zijn vertalingen van Griekse werkwoordsvormen die respectievelijk een verleden, een tegenwoordige en een toekomstige tijd aangeven (zie Matt.5:2 en 6:21):

Matt.5:2; 6:21 ἐδίδασκεν αὐτοὺς λέγων·
 ὅπου γὰρ ἐστὶν ὁ θησαυρός σου, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία σου.
 Hij *leerde* hen, zeggende:
 want waar uw schat *is*, daar *zal* ook uw hart *zijn*.

Overigens kan in het Grieks, evenals in het Nederlands, de toekomstige tijd ook gebruikt worden om een opdracht of een bevel te geven. De volgende voorbeelden illustreren dit woordgebruik:

Luc.1:13 καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην ‘u zult zijn naam Johannes noemen’
 Matt.5:21 οὐ φονεύσεις ‘u zult niet doodslaan’

Soms treffen we, met name in brieven, in het Grieks een verleden tijd aan, terwijl we in het Nederlands in deze situaties liever met een tegenwoordige tijd (of zelfs toekomstige tijd) vertalen, bijvoorbeeld:

Filem.19 ἐγὼ Παῦλος ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ
 ‘Ik, Paulus, *heb* (dit) *geschreven* met mijn eigen hand’

Dit gebruik van de verleden tijd wordt ook wel de ‘epistolaire aoristus’ genoemd (vgl. onder 3.2.5). Er wordt in het Grieks een verleden-tijdsvorm gebruikt uit beleefdheid naar de lezers, voor wie de hande-

ling van het schrijven immers verleden tijd is op het moment dat zij de brief lezen. Op het moment van schrijven zelf ligt de handeling echter nog in het heden of zelfs in de toekomst, zoals in het volgende voorbeeld (Tychikus was immers degene die de brief aan de lezers overbracht):

Col.4:7-8 Τυχικός ... ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς
 ‘Tychikus ..., die *ik* tot jullie *gezonden heb*’

3.2.4 Wijs

De wijs geeft aan hoe de spreker zich datgene wat gezegd wordt voorstelt in verhouding tot de bestaande werkelijkheid. Afgezien van de onbepaalde wijs (infinitief, ‘de hele werkwoordsvorm’, zie onder 3.2.7) kent het nieuwtestamentisch Grieks vier wijzen: de aantonende (ook wel indicatief genoemd), de aanvoegende (conjunctief), de wensende (optatief) en de gebiedende wijs (imperatief). De aantonende wijs presenteert het gezegde als gerealiseerd of gerealiseerd wordend; de aanvoegende als niet gerealiseerd maar wel (onmiddellijk of gemakkelijk) realiseerbaar; de wensende als niet gerealiseerd en niet (onmiddellijk of gemakkelijk) realiseerbaar; de gebiedende als een bevel tot realisatie. Ter illustratie zijn in de vertaling van de bijbelverzen hieronder de woorden gecursiveerd die de weergave zijn van de Griekse werkwoordsvormen in de wijzen die erachter tussen haakjes genoemd zijn:

Joh.8:56 Ἄβραάμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν.
 ‘Jullie vader Abraham *heeft zich* erop *verheugd* (aantonende wijs) dat hij mijn dag *zou zien* (aanvoegende wijs)’

Openb.19:7 χαίρωμεν καὶ ἠγαλλιωμέν
 ‘*laten wij blij zijn* en *laten wij vreugde bedrijven*’ (beide aanvoegende wijs)

Hand.8:20 τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἶη εἰς ἀπώλειαν
 ‘*Moge* uw geld met u ten verderve *zijn*’ (wensende wijs)

Matt.22:21 ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος Καίσαρι
 ‘*Betaal* dan de keizer wat van de keizer is’ (gebiedende wijs)

Over de aanvoegende wijs (conjunctief) is al opgemerkt dat deze het gezegde voorstelt als niet gerealiseerd, maar wel (onmiddellijk of gemakkelijk) realiseerbaar. Dit woordgebruik komt op veel verschillende manieren voor, waarbij in de mededeling telkens een element van onzekerheid aanwezig is. Hieronder worden de belangrijkste manieren genoemd waarop we de aanvoegende wijs in het Nieuwe Testament aantreffen.

In hoofdzinnen vinden we de aanvoegende wijs in de eerste plaats als aansporing. De spreker spoort anderen aan zich bij hem aan te sluiten in een bepaalde handeling. Dit is het geval in het voorbeeld van Openb.19:7 hierboven. Ook treffen we de aanvoegende wijs aan in overleggende vragen, dat wil zeggen vragen waarin iemand overlegt en zichzelf en/of anderen vraagt wat hij of zij moet doen. Bijvoorbeeld:

1Cor.11:22 τί εἴπω ὑμῖν; ‘wat *zal ik* jullie zeggen?’
 Luc.3:10 τί οὖν ποιήσωμεν; ‘wat *moeten wij* dan *doen*?’

Verder vinden we de aanvoegende wijs in hoofdzinnen ook wanneer er sprake is van een verbod (waarbij het werkwoord voorafgegaan wordt door μή) en van een voorwaarde in de toekomstige tijd (samen met ἐάν). De volgende voorbeelden illustreren dit woordgebruik:

Matt.6:13 καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν
‘en *leid* ons niet in verzoeking’

Matt.9:21 ἐὰν μόνον ἄψωμαι τοῦ ἱματίου αὐτοῦ σωθήσομαι
‘als ik slechts zijn kleet *aanraak*, zal ik gered worden’

Het meest vinden we de aanvoegende wijs echter in bijzinnen. Dit is allereerst het geval in onbepaalde, soms generaliserende bijzinnen. In dergelijke zinnen treffen we vaak ook het woord ἄν of ἐάν aan. We treffen dit woordgebruik aan met betrekking tot personen of zaken (‘wie/wat ook maar’), maar ook met betrekking tot plaats (‘waar ook maar’) of tijd (‘wanneer ook maar’). Ook wanneer verwacht wordt dat een situatie of handeling voortduurt tot een (niet nader bepaald) moment in de toekomst, vinden we de aanvoegende wijs. Dit woordgebruik wordt geïllustreerd in de volgende voorbeelden:

Matt.20:27 καὶ ὃς ἂν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔσται ὑμῶν δοῦλος
‘en wie (ook maar) onder jullie de eerste *wil* zijn, hij zal jullie slaaf zijn’

Luc.9:57 ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ
‘ik zal U volgen, waarheen *U* ook maar *gaat*’

Matt.6:15 καὶ ὅταν προσεύχησθε, οὐκ ἔσεσθε ὡς οἱ ὑποκριταί
‘en wanneer *jullie* ook maar *bidden*, zullen jullie niet zijn als de huichelaars’

Luc.15:4 πορεύεται ἐπὶ το ἀπολωλὸς ἕως εὔρη αὐτό
‘hij gaat (op zoek) naar het verlorene, totdat *hij* het *vindt*’.

Ook vinden we de aanvoegende wijs in bijzinnen die een doel uitdrukken (d.w.z. een situatie die beoogd wordt). Dergelijke bijzinnen worden ingeleid door ἵνα of ὅπως, die dan beide ‘opdat’ betekenen. Enkele voorbeelden zijn:

Joh.1:7 ἦλθεν ... ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός
‘Hij kwam ... opdat *Hij* van het licht *zou getuigen*’

Hand.9:12 ... ἐπιθέντα αὐτῷ τὰς χεῖρας ὅπως ἀναβλέψῃ
‘... hem de handen opleggende, opdat *hij* *weer* *zou zien*’

Verder vinden we de aanvoegende wijs in andere bijzinnen die worden ingeleid door ἵνα ‘dat’. Bijvoorbeeld:

Joh.4:34 ἐμὸν βρῶμα ἐστὶν ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με
‘het is Mijn voedsel dat *Ik* de wil *doe* van Hem die Mij gezonden heeft’

Matt.4:3 εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται
‘zeg dat deze stenen broden *worden*’

Joh.15:8 ἐν τούτῳ ἔδοξάσθῃ ὁ πατήρ μου, ἵνα καρπὸν πολλὸν φέρητε
‘Hierdoor is mijn Vader verheerlijkt, dat *jullie* veel vrucht *dragen*’

Tenslotte moeten we wat nader stilstaan bij de gebiedende wijs (de imperatief). Hierboven is reeds opgemerkt dat we deze aantreffen bij een bevel. We vinden de gebiedende wijs echter ook in andere situaties, waarbij we in het Nederlands overigens eveneens de gebiedende wijs kunnen gebruiken. Bijvoorbeeld in gebeden of verzoeken:

Matt.6:11 τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον
'Geef ons heden ons dagelijks brood'

Ook kan de gebiedende wijs gebruikt worden om instemming met een (al dan niet geïmpliceerd) verzoek aan te geven. We lezen bijvoorbeeld dat toen Jezus boze geesten bij iemand uitdreef, deze Hem verzochten of zij in daar aanwezige varkens mochten trekken. Jezus' antwoord geeft een instemming met dit verzoek aan:

Matt.8:32 καὶ εἶπεν αὐτοῖς· ὑπάγετε 'en Hij zei tot hen: ga!'

Verder kan de gebiedende wijs een voorwaarde uitdrukken:

Joh.2:19 λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.
'breek deze tempel af, en in drie dagen zal ik haar oprichten'

In het Nederlands komt de gebiedende wijs alleen voor in de tweede persoon enkelvoud (wanneer men iemand een opdracht geeft) en in de tweede persoon meervoud (wanneer men een groep mensen een opdracht geeft). Het Grieks kent daarnaast echter ook een gebiedende wijs bij de derde persoon enkel- en meervoud. Hiermee geeft men aan dat een of meer anderen iets moet(en) doen. Bij die andere(n) zijn in ieder geval niet de spreker en de aangesprokene(n) inbegrepen. In dergelijke gevallen vertalen we in het Nederlands doorgaans met 'hij moet ...' of 'laat hij ...' of in het geval van een meervoud 'zij moeten ...' of 'laten zij ...'. Bijvoorbeeld:

Jac.5:13 εὐθυμεῖ τις, ψαλλέτω 'is iemand blij, laat hij lofzingen'

3.2.5 Aspect

Het aspect geeft aan hoe de spreker zich het gezegde voorstelt in verhouding tot het tijdsverloop. In het nieuwtestamentisch Grieks zijn er drie aspecten: duratief, momentaan en statisch aspect. Men gebruikt gewoonlijk de Latijnse namen voor de aspecten: de duratieve vormen worden dan 'praesens'-vormen genoemd (afgezien van de vormen in de verleden tijd, die 'imperfectum'-vormen worden genoemd); de momentane vormen heten 'aoristus'-vormen; voor de statische vormen gebruikt men de naam 'perfectum'-vormen (afgezien van de vormen in de verleden tijd, die 'plusquamperfectum'-vormen worden genoemd).

Het meest gangbaar in het Nieuwe Testament is het momentane aspect (aoristus). Dit aspect presenteert het gezegde zonder enige gedachte aan tijdsduur, met andere woorden het momentaan aspect presenteert een handeling als zodanig, zonder dat aan tijdsverloop, gewoonte of herhaling is gedacht. Het duratief aspect (praesens/imperfectum) presenteert het gezegde als iets dat voortduurt, aan de gang is, bezig is of als iets dat gewoonlijk of met herhaling plaatsvindt. Het statisch aspect (perfectum/plusquamperfectum) presenteert het gezegde als een toestand zonder dynamiek of veranderlijkheid.

In het volgende bijbelvers heeft het woord 'neem' een momentaan aspect (d.w.z. het gaat om de handeling als zodanig, zonder dat een gedachte aan tijdsduur meespeelt), 'reis' en 'die ... stonden' hebben

een duratief aspect (het gaat immers om een gebeuren met een zekere tijdsduur), terwijl ‘zijn gestorven’ een statisch aspect heeft (er is immers sprake van een onveranderlijke toestand).

Matt.2:19 παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ πορεύου εἰς γῆν Ἰσραὴλ·
τεθνήκασιν γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου.
neem het kind en zijn moeder en *reis* naar het land Israël,
want zij, *die* het kind naar het leven *stonden*, *zijn gestorven*.

De volgende voorbeelden illustreren enkele mogelijkheden van het gebruik van de verschillende aspecten en het verschil ertussen:

Matt.26:63 ὁ Ἰησοῦς ἐσιώπα ‘Jezus *zweeg*’

Het werkwoord ἐσιώπα heeft een duratief aspect. Hierdoor wordt geïmpliceerd dat het zwijgen van Jezus een zeker tijdsverloop kende, met andere woorden dat Hij geruime tijd stil was.

Luc.15:29 ἰδοὺ τοσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι ... καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον
‘zie zoveel jaar *dien ik* u ... en mij *hebt u* nooit een bokje *gegeven*’

Het werkwoord δουλεύω heeft een duratief aspect. Het geeft uitdrukking aan een situatie die reeds geruime tijd voortduurt. Deze situatie vormt als het ware het ‘decor’ voor de handeling die met het volgende werkwoord (ἔδωκας) beschreven wordt en dat tegen deze achtergrond op een zeker (niet nader bepaald) moment plaatsvond (of vanwege de ontkenning juist niet plaatsvond).

Joh.4:19 οὐ γὰρ συγχρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρίταις
‘want Joden *gaan* niet *om met* Samaritanen’

Het werkwoord συγχρῶνται heeft een duratief aspect. Het geeft uitdrukking aan een situatie die gewoonlijk het geval is.

Marc.14:55 οὐχ ἠύρισκον ‘zij *vonden* (het) niet’

In dit voorbeeld heeft het werkwoord ἠύρισκον een duratief aspect (het gaat hier om een zogeheten imperfectum). Zou hier het werkwoord met een momentaan aspect (aoristus) hebben gestaan, dan zou het niet-vinden gewoon als feit gepresenteerd zijn zonder nadere implicatie. Nu er echter sprake is van een werkwoordsvorm met een duratief aspect wordt benadrukt dat het zoeken een zekere tijd in beslag heeft genomen, met andere woorden dat er grondig gezocht is en dat men desondanks het gezochte niet heeft kunnen vinden.

Rom.15:22 ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς
‘vele malen *werd ik verhinderd* tot jullie te komen’

Het werkwoord ἐνεκοπτόμην heeft een duratief aspect. Het geeft hier niet zozeer een tijdsverloop van één handeling of situatie van gehinderd worden aan, zoals in de meeste voorbeelden hierboven, maar iets dat herhaaldelijk het geval is (of is geweest).

Ook wanneer iemand probeert iets te verwerkelijken wordt een duratief aspect gebruikt. De handeling is immers nog niet voltooid, maar is – mits men natuurlijk in de opzet slaagt – bezig voltooid te worden. We vinden dit bijvoorbeeld in de volgende zinnen:

Joh.10:32 διὰ ποίων αὐτῶν ἔργον ἐμὲ λιθάζετε;
 ‘vanwege welke van deze daden *proberen jullie Mij te stenigen?*’

Luc.1:59 ἐκάλουν αὐτὸν Ζαχαρίαν
 ‘*zij wilden hem Zacharias noemen*’

Matt.8:3 ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἥψατο αὐτοῦ
 ‘Zijn hand uitgestrekt hebbende, *raakte Hij hem aan*’

Het werkwoord ἥψατο uit het voorbeeld hierboven heeft een momentaan aspect. Het presenteert de handeling (het aanraken) als feit op zich, dus zonder aandacht voor de vraag of de aanraking nu lang of kort heeft geduurd. Dit voorbeeld is genomen uit een verhalende context, waarin verslag wordt gedaan van een gebeurtenis. In verhalende gedeelten treffen we vrijwel altijd werkwoorden aan met een momentaan aspect. Dat is ook niet vreemd: in verhalende gedeelten worden de gebeurtenissen als feit gepresenteerd, dat weliswaar ergens in de tijd heeft plaatsgevonden, maar waarbij het tijdsverloop doorgaans niet benadrukt wordt. In het Nederlands zouden wij daarvoor de onvoltooid verleden tijd gebruiken.

Rom.3:23 πάντες ἥμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ
 ‘allen *hebben gezondigd* en derven de heerlijkheid van God’

Het werkwoord ἥμαρτον heeft een momentaan aspect. Het gezondigd hebben wordt daarmee als feit gepresenteerd, zonder dat er aandacht is voor de duur van die situatie (dan zou er een momentaan aspect gebruikt zijn).

Hand.15:12 ἐσίγησεν πᾶν τὸ πλῆθος
 ‘heel de menigte *werd stil*’

Rom.14:9 εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς ἀπέθανεν καὶ ἔζησεν
 ‘want hiertoe is Christus gestorven en *levend geworden*’

De werkwoorden ἐσίγησεν en ἀπέθανεν hebben een momentaan aspect. Ze duiden op de gebeurtenis als feit, zonder dat de duur van de hierdoor ontstane situatie (de stilte/het levend zijn) benadrukt is. Het werkwoord geeft dan ook slechts het begin aan van de ‘handeling’ (het stil worden/het levend worden) van het werkwoord (een zogeheten ingressieve aoristus).

Openb.3:20 ἰδοὺ ἔστηκα ἐπὶ τὴν θύραν καὶ κρούω
 ‘Zie *Ik sta* aan de deur en *Ik klop*’

Het eerste werkwoord (ἔστηκα ‘Ik sta’) heeft een statisch aspect. Het geeft uitdrukking aan een situatie waarin geen sprake is van verandering of dynamiek. Het tweede werkwoord (κρούω ‘Ik klop’) heeft een duratief aspect en benadrukt de voortduur van het kloppen.

Luc.24:46 οὕτως γέγραπται παθεῖν τὸν Χριστόν
 ‘aldus *staat geschreven* dat de Christus moest lijden’

Het werkwoord γέγραπται heeft een statisch aspect. Met andere woorden: eens is het bedoelde geschreven en nu staat het er, zonder dat daar verandering in komt.

3.2.6 Onderwerpsrelatie

De onderwerpsrelatie geeft aan hoe de verhouding is tussen het onderwerp en de handeling van het werkwoord. In het nieuwtestamentisch Grieks zijn er drie onderwerpsrelaties: activum of actief, passivum of passief, medium of mediaal.

De actieve verhouding, die overeenkomt met onze bedrijvende vorm, houdt in dat het onderwerp de handeling van het werkwoord uitvoert (ik maak los). De passieve verhouding komt overeen met onze lijdende vorm en houdt in dat het onderwerp de handeling ondergaat (ik word losgemaakt). Bijvoorbeeld:

Matt.3:11 ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν
 ‘Ik *doop* u met water tot bekering’ (bedrijvende vorm)

Matt.3:14 ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι
 ‘Ik heb nodig door U *gedoopt te worden*’ (lijdende vorm)

De mediale verhouding kennen we in het Nederlands niet als aparte vorm, reden om hier iets uitgebreider op in te gaan. Het medium staat in betekenis dicht bij de actieve dan bij de passieve onderwerpsrelatie. Wat verbuiging betreft vallen de vormen van het medium echter voor een aanzienlijk deel, namelijk in het duratief en in het statisch aspect, samen met het passivum. De mediale verhouding geeft aan dat de eigen sfeer of het eigen belang van het onderwerp bij de handeling betrokken is. Die eigen sfeer of dat eigen belang kan zich op vier manieren uiten: een handeling met een intensieve persoonlijke inzet (ik maak zelf los), een handeling in eigen voordeel (ik maak los in mijn eigen belang), het uitvoeren van een handeling aan zichzelf (ik maak me los) en het toelaten of veroorzaken van een handeling aan zichzelf (ik laat me losmaken). Van alle vier deze manieren waarop het medium gebruikt wordt, geven we (in bovenstaande volgorde) een voorbeeld uit het Nieuwe Testament:

Fil.1:22 τί αἰρήσομαι οὐ γινώσκω
 ‘wat ik *zelf zal kiezen* weet ik niet’

Hand.25:11 Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι
 ‘ik *doe (in mijn eigen belang) een beroep op* de keizer’

1Cor.16:16 ἵνα ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιοῦτοις
 ‘opdat *jullie jezelf onderwerpen* aan zulke (mannen)’

Matt.3:6 καὶ ἐβαπτίζοντο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ ὑπ’ αὐτοῦ
 ‘en *zij lieten zich* in de rivier de Jordaan door hem *dopen*’

Overigens is bij sommige werkwoorden in de loop der tijd het verschil in betekenis tussen actieve en mediale vormen vervaagd (zoals bij στρατεύω ‘ten strijde trekken, krijgsmacht verrichten’, zie woordstudie 4135). Bij sommige andere werkwoorden is het verschil in betekenis tussen deze vormen

zozeer uit elkaar gegroeid dat de relatie ertussen niet meer duidelijk is (zoals bij ἄρχω ‘regeren, heersen’, dat in mediale vormen ‘beginnen’ betekent, zie woordstudie 689). In beide gevallen betreft het uitzonderingen.

3.2.7 Naamwoordelijke werkwoordsvormen

Het Grieks kent naast de eigenlijke werkwoordelijke vormen ook vormen die te interpreteren zijn als zelfstandig en bijvoeglijk naamwoord. De vormen die als zelfstandig naamwoord dienst doen (minder gelukkig ook wel ‘onbepaalde wijs’ of ‘infinitief’ genoemd), kennen echter geen onderscheid in naamval, getal en geslacht (zoals bij andere zelfstandige naamwoorden), en ook niet in persoon en wijs (zoals bij werkwoordelijke vormen), maar wel in tijd, aspect en onderwerpsrelatie. We treffen een infinitief aan in het volgende bijbelvers:

Matt.15:20 τὸ δὲ ἀνίπτους χερσὶν φαγεῖν οὐ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον
‘het met ongewassen handen *eten* maakt een mens niet onrein’

De naamwoordelijke vormen van een werkwoord die bijvoeglijk gebruikt worden, noemen we ook wel deelwoorden of participia (bijvoorbeeld ‘kopend’ en ‘gekocht’). Deze vormen kennen zowel onderscheid in tijd, aspect en onderwerpsrelatie, als ook in naamval, geslacht en getal, maar niet in persoon en wijs. In het Grieks komen deelwoorden gemiddeld veel vaker voor dan in het Nederlands. Waar nieuwtestamentische schrijvers deelwoorden gebruiken, hebben Nederlanders vaak liever een nieuwe zin of bijzin. Zo luidt bijvoorbeeld de NBG-vertaling van Matt.20:30 ‘En zie, twee blinden, die aan de weg zaten, riepen, toen zij hoorden, dat Jezus voorbijging, zeggende’. Een woord-voor-woord vertaling uit het Grieks laat echter zien dat de zin een aantal deelwoorden bevat, die in de NBG-vertaling niet meer als zodanig herkenbaar zijn: ‘en zie twee blinden zittend (καθήμενοι) langs de weg horend (ἀκούσαντες) dat Jezus voorbijkomt riepen zeggend (λέγοντες)’. Zie hierover verder par. 4.2.2.

3.3 De tien woordsoorten

Zoals eerder gezegd (zie direct vóór paragraaf 3.1), kunnen we de Griekse woorden indelen in tien soorten, die elk hun eigen soort betekenis hebben. Die eigen betekenis kunnen we in het kort misschien zo weergeven (we komen erop terug met een nadere uitleg bij de bespreking van elke woordsoort apart):

<i>woordsoort</i>	<i>betekenis</i>
voornaamwoord	oriëntatie in het gesprek
lidwoord	bepaaldheid of onbepaaldheid
zelfstandig naamwoord	entiteit (persoon, ding, stof)
bijvoeglijk naamwoord	eigenschap
telwoord	getal
werkwoord	proces
voorzetsel	relatie tussen entiteiten
bijwoord (inclusief partikel)	omstandigheid
voegwoord	relatie tussen entiteiten of processen
tussenwerpsel	uitroep

Hieronder worden de woordsoorten één voor één besproken.

3.3.1 Voornaamwoord

In een gesprekssituatie kunnen we drie partijen onderscheiden: de spreker, de aangesproken persoon, en andere personen of zaken. Die drie partijen worden traditioneel ook wel genoemd: ‘eerste persoon’, ‘tweede persoon’ en ‘derde persoon’ (waarbij dan zaken inbegrepen zijn). Om de verschillende partijen in het gesprek te kunnen aanduiden, zijn er voor elke partij aparte woorden: voor de eerste persoon ‘ik’ (meervoud: ‘wij’), voor de tweede persoon ‘jij’ (meervoud: ‘jullie’), en voor de derde persoon ‘hij, zij, het’ (meervoud: ‘zij’) of – als er meer duidelijkheid nodig is – ‘deze, dit’ en ‘die, dat’. Al dit soort woorden waarmee op de een of andere manier de gesprekspartijen worden aangeduid noemen we ‘voornaamwoorden’.

We kunnen de Griekse voornaamwoorden – die hieronder achtereenvolgens besproken worden – als volgt indelen:

- persoonlijke voornaamwoorden
- bezittelijke voornaamwoorden
- wederkerende voornaamwoorden
- aanwijzende voornaamwoorden
- wederkerige voornaamwoorden
- onbepaalde voornaamwoorden
- ontkennende voornaamwoorden
- vragende voornaamwoorden
- betrekkelijke voornaamwoorden
- correlatieve voornaamwoorden.

3.3.1.1 Persoonlijk voornaamwoord

Een persoonlijk voornaamwoord is een voornaamwoord waarmee de gesprekspartijen aangeduid kunnen worden wanneer bekend verondersteld wordt dat de drie partijen (eerste, tweede en derde persoon) identificeerbaar zijn voor spreker en aangesprokene. In dat opzicht verschilt het Grieks niet met het Nederlands: iemand die zegt: ‘hij liep naar huis’, weet wie ‘hij’ is en gaat ervan uit dat deze kennis ook bij de aangesprokene aanwezig is.

Anders dan in het Nederlands is het in het Grieks niet nodig bij een persoonsvorm een persoonlijk voornaamwoord als onderwerp (eerste naamval) te noemen. Dat komt omdat men in het Nederlands aan de werkwoordsvorm alleen nog niet kan zien om welke persoon het gaat: de uitgangen van enerzijds tweede en derde persoon enkelvoud en anderzijds van eerste, tweede en derde persoon meervoud zijn immers gelijk. In het Grieks zijn echter de persoonsaanduiding van het onderwerp al in de Griekse werkwoordsvorm inbegrepen, zodat een persoonlijk voornaamwoord als onderwerp van de zin overbodig is. Alleen in het geval van identificatie of speciale nadruk staat bij een persoonsvorm toch een persoonlijk voornaamwoord als onderwerp. Zie voor voorbeelden en een nadere bespreking van dit woordgebruik woordstudie 4552 *humeis* ‘jullie, u’.

De Griekse persoonlijke voornaamwoorden zijn ἐγώ ‘ik’, ἡμεῖς ‘wij’, σύ ‘jij’, ὑμεῖς ‘jullie’, en αὐτός ‘hij, zij, het, zij (meervoud)’. In de volgende rijtjes zijn deze persoonlijke voornaamwoorden te zien in hun vier naamvals vormen. Daarbij zij opgemerkt dat bij de eerste en tweede persoon geen onderscheid wordt gemaakt tussen mannelijk, vrouwelijk en onzijdig. Bij de derde persoon is dit wel het geval, niet alleen in het enkelvoud (zoals in het Nederlands), maar ook in het meervoud.

<i>naamval</i>	<i>‘ik’</i>	<i>‘wij’</i>
eerste	ἐγώ	ἡμεῖς
tweede	ἐμοῦ of μου	ἡμῶν
derde	ἐμοί of μοι	ἡμῖν
vierde	ἐμέ of με	ἡμᾶς
<i>naamval</i>	<i>‘jij’</i>	<i>‘jullie’</i>
eerste	σύ	ὕμεῖς
tweede	σοῦ	ὕμῶν
derde	σοί	ὕμῖν
vierde	σέ	ὕμᾶς
<i>naamval</i>	<i>‘hij’</i>	<i>‘zij’ (mannelijk meervoud)</i>
eerste	αὐτός	αὐτοί
tweede	αὐτοῦ	αὐτῶν
derde	αὐτῷ	αὐτοῖς
vierde	αὐτόν	αὐτούς
<i>naamval</i>	<i>‘zij’ (vrouwelijk enkelvoud)</i>	<i>‘zij’ (vrouwelijk meervoud)</i>
eerste	αὐτή	αὐταί
tweede	αὐτῆς	αὐτῶν
derde	αὐτῇ	αὐταῖς
vierde	αὐτήν	αὐτάς
<i>naamval</i>	<i>‘het’</i>	<i>‘zij’ (onzijdig meervoud)</i>
eerste	αὐτό	αὐτά
tweede	αὐτοῦ	αὐτῶν
derde	αὐτῷ	αὐτοῖς
vierde	αὐτό	αὐτά

3.3.1.2 *Bezittelijk voornaamwoord*

Men kan het persoonlijk voornaamwoord beschouwen als een speciaal soort van zelfstandig naamwoord, dat personen en zaken die in het gesprek aanwezig zijn kan benoemen. Een bijvoeglijke vorm van dat persoonlijk voornaamwoord wordt gewoonlijk bezittelijk voornaamwoord genoemd, omdat het aanwijzingen over eigendom en bezit aangeeft, bv. ‘mijn’ huis, ‘jouw’ kleren, ‘zijn’ mes, enzovoort. In het Nederlands staan bezittelijke voornaamwoorden altijd vóór het zelfstandig naamwoord waarmee zij verbonden zijn, in het Grieks kunnen ze er ook achter staan. Overigens kan een bezittelijk voornaamwoord ook zelfstandig gebruikt worden, evenals in het Nederlands (bv. ‘dat huis is het mijne’).

In het Grieks is het bezittelijk voornaamwoord voor de derde persoon al vóór het begin van onze jaartelling in onbruik geraakt. Daarom vindt men voor de derde persoon alleen de tweede naamval van het persoonlijk voornaamwoord om bezit aan te duiden, bv. τὸ παιδίον αὐτῆς ‘het kind van haar’. Deze tweede naamval van het persoonlijk voornaamwoord komt in het Grieks trouwens ook veel voor

bij de eerste en tweede persoon, op plaatsen waar in het Nederlands een bezittelijk voornaamwoord beter klinkt, bv. τὸ παῖδίον μου 'het kind van mij' (in plaats van τὸ ἐμὸν παῖδίον 'mijn kind').

Er zijn dus vier bezittelijke voornaamwoorden: ἐμός 'mijn', ἡμέτερος 'ons', σός 'jouw', en ὑμέτερος 'jullie'. Zie voor een meer uitgebreide bespreking van deze woorden (met voorbeelden) de betreffende woordstudies (bijvoorbeeld 4062 *sos* 'jouw, uw'). De verbuigingsvormen van deze woorden laten we hier niet zien. De verbuiging is gelijk aan die van bijvoeglijke naamwoorden (zie par. 3.3.4).

3.3.1.3 Wederkerend voornaamwoord

Om een persoon individueel te benadrukken of te onderscheiden van anderen, kan het persoonlijk voornaamwoord in de eerste en tweede persoon gecombineerd worden met αὐτός, in de betekenis 'zelf'. In de tweede, derde en vierde naamval trekken beide woorden samen tot één woord: ἐμαυτοῦ 'van mij zelf', σεαυτοῦ 'van jou zelf'. In de derde persoon wordt αὐτός 'zelf' niet gecombineerd met αὐτός 'hij, zij, het', dat immers in vorm eraan gelijk is. In plaats daarvan vinden we ἐαυτοῦ 'van zich zelf', wat een samentrekking is van ἑ 'hem' (een oudere vorm voor de derde persoon die in onbruik is geraakt) en αὐτός 'zelf'. Overigens wordt voor de eerste en tweede persoon meervoud in het NT eveneens ἐαυτοῦ gebruikt. Zie hierover verder woordstudie 1294 *heautou* 'zich(zelf)'.

De door samentrekking met αὐτός ontstane woordjes worden gewoonlijk 'wederkerend voornaamwoord' genoemd. Het wederkerend voornaamwoord kent geen eerste naamval. In het klassiek Grieks was er in de eerste en tweede persoon enkelvoud nog wel sprake van onderscheid naar geslacht, maar in de tijd van het NT werd dit onderscheid niet meer gemaakt en vinden we alleen nog de mannelijke vormen. Hieronder worden de mannelijke vormen van de eerste en tweede persoon enkelvoud gegeven, terwijl de verbuiging van ἐαυτοῦ volledig is opgenomen.

	'mij zelf'		'jou zelf'
2.	ἐμαυτοῦ		σεαυτοῦ/σαυτοῦ
3.	ἐμαυτῶ		σεαυτῶ/σαυτῶ
4.	ἐμαυτόν		σεαυτόν/σαυτόν
	'zich zelf' (mannelijk enkelvoud)		(mannelijk meervoud)
2.	ἐαυτοῦ	ἐαυτῶν	
3.	ἐαυτῶ	ἐαυτοῖς	
4.	ἐαυτόν	ἐαυτούς	
	'zich zelf' (vrouwelijk enkelvoud)		(vrouwelijk meervoud)
2.	ἐαυτῆς	ἐαυτῶν	
3.	ἐαυτῇ	ἐαυταῖς	
4.	ἐαυτήν	ἐαυτάς	
	'zich zelf' (onzijdig enkelvoud)		(onzijdig meervoud)
2.	ἐαυτοῦ	ἐαυτῶν	
3.	ἐαυτῶ	ἐαυτοῖς	
4.	ἐαυτό	ἐαυτά	

3.3.1.4 Aanwijzend voornaamwoord

Het persoonlijk voornaamwoord αὐτός ‘hij, zij, het’ wordt gebruikt wanneer bekend verondersteld wordt dat de luisteraar kan begrijpen waarover de spreker het heeft. Wanneer er verwarring zou kunnen ontstaan, kan er gebruik gemaakt worden van woordjes die iets over de plaats van de bedoelde persoon of zaak zeggen: de zogenaamde ‘aanwijzende voornaamwoorden’. Aanwijzende voornaamwoorden in het Nederlands zijn ‘deze’, ‘dit’, ‘die’ en ‘dat’.

In veel talen worden er drie plaatsbepalingen gebruikt: dichtbij de spreker, dichtbij de aangesprokene (of in elk geval: niet dichtbij de spreker, maar toch ook niet zo ver weg), en dichtbij een derde persoon (of in elk geval: niet dichtbij spreker of aangesprokene, maar verder weg). Ook in het Grieks (en in het Nederlands) zijn er daarom verschillende aanwijzende voornaamwoorden: ὅδε ‘deze’, οὗτος ‘die’ en ἐκεῖνος ‘gene’.

Van de drie genoemde woordjes is οὗτος het meest in gebruik. Het lijkt er zelfs op dat het ὅδε een beetje uit de roulatie heeft gedrukt, want ὅδε komt in het Nieuwe Testament niet veel voor, en van οὗτος krijgt men vaak de indruk dat het meer de betekenis draagt van ‘deze’ dan van ‘die’ (vgl. Luc.11:29 ἡ γενεὰ αὕτη ‘dit geslacht hier’). Zie voor een meer uitgebreide bespreking en vergelijking woordstudie 3079 *hode* ‘deze (hier bij mij), dit (hier bij mij)’ en 3259 *houtos* ‘deze, dit, die, dat’. De verbuiging van οὗτος luidt:

	<i>m ev</i>	<i>v ev</i>	<i>o ev</i>	<i>m mv</i>	<i>v mv</i>	<i>o mv</i>
1.	οὗτος	αὕτη	τοῦτο	οὗτοι	αὗται	ταῦτα
2.	τούτου	ταύτης	τούτου	τούτων	τούτων	τούτων
3.	τούτῳ	ταύτῃ	τούτῳ	τούτοις	ταύταις	τούτοις
4.	τούτον	ταύτην	τούτο	τούτους	ταύτας	ταῦτα

Dezelfde uitgangen als bij αὐτός treffen we aan bij ἐκεῖνος ‘gene, gindse’. Zie voor ἐκεῖνος verder woordstudie 1409 *ekinos* ‘die (daarginds), dat (daarginds)’. Het woordje ὅδε is eigenlijk een combinatie van het lidwoord ὁ en het bijwoord δέ ‘echter’, en de verbuiging is dan ook gelijk aan de vormen van het lidwoord (zie 3.3.2), gecombineerd met δέ.

3.3.1.5 Wederkerig voornaamwoord

Het wederkerig voornaamwoord ἀλλήλων ‘elkaar, elkander’ (vgl. ἄλλος ‘ander’) komt alleen in meervoudsvormen voor, omdat het immers wordt gebruikt wanneer men twee of meer derde personen op elkaar wil betrekken. Bovendien komt het niet in de eerste naamval voor. De verbuigingsvormen luiden:

	<i>mannelijk</i>	<i>vrouwelijk</i>	<i>onzijdig</i>
2.	ἀλλήλων	ἀλλήλων	ἀλλήλων
3.	ἀλλήλοις	ἀλλήλαις	ἀλλήλοις
4.	ἀλλήλους	ἀλλήλας	ἀλλήλα

3.3.1.6 Onbepaald voornaamwoord

Een onbepaald voornaamwoord is een voornaamwoord waarmee de identiteit van een persoon of zaak in het midden gelaten wordt: ‘iemand’ of ‘iets’. Het Griekse onbepaald voornaamwoord, τις, kan zowel zelfstandig als bijvoeglijk gebruikt worden. Vergelijk de volgende twee voorbeelden:

Joh.12:47 ἔάν τις μου ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων, ...
‘als iemand mijn woorden hoort, ...’

Matt.18:12 ἔὰν γένηται τινὶ ἀνθρώπῳ ...
‘als een (of ander) mens er honderd heeft, ...’

In het eerste voorbeeld staat *τις* zelfstandig in de zin (‘iemand’). In het tweede voorbeeld staat het bijvoeglijk (‘een of ander’) bij ἀνθρώπῳ ‘mens’. Meervoudsvormen van *τις* worden meestal vertaald met ‘enkele, sommige’. Een meer volledige bespreking van dit voornaamwoord en de verschillende manieren waarop het in het Nieuwe Testament voorkomt, wordt gegeven in woordstudie 4461 *tis* ‘een, iemand, iets’. Het vormoverzicht luidt:

	<i>m ev</i>	<i>v ev</i>	<i>o ev</i>	<i>m mv</i>	<i>v mv</i>	<i>o mv</i>
1.	τις	τις	τι	τινες	τινες	τινα
2.	τινος	τινος	τινος	τινων	τινων	τινων
3.	τινι	τινι	τινι	τισι(ν)	τισι(ν)	τισι(ν)
4.	τινα	τινα	τι	τινας	τινας	τινα

Het Grieks kent ook een onbepaald voornaamwoord in de betekenissen ‘elk, geheel, alle, alles’, namelijk πᾶς, of ἅπας (overigens kan πᾶς ook zelfstandig gebruikt worden in de zin van ‘allen’ of ‘geheel en al’). Zie voor een meer uitgebreide bespreking (met voorbeelden) woordstudies 3432 *pas* ‘(ge)heel, alle’. Hieronder is de complete verbuiging van πᾶς gegeven. Het woord ἅπας wordt op dezelfde manier verbogen.

	<i>m ev</i>	<i>v ev</i>	<i>o ev</i>	<i>m mv</i>	<i>v mv</i>	<i>o mv</i>
1.	πᾶς	πᾶσα	πᾶν	πάντες	πᾶσαι	πάντα
2.	παντός	πάσης	παντός	πάντων	πασῶν	πάντων
3.	παντί	πάσῃ	παντί	πᾶσι(ν)	πάσαις	πᾶσι(ν)
4.	πάντα	πᾶσαν	πᾶν	πάντας	πᾶσας	πάντα

3.3.1.7 Ontkennend voornaamwoord

Van elk van beide ontkennende partikels οὐ en μή (zie hieronder, par. 3.3.8) kunnen door toevoeging van δέ en het telwoord εἷς met z’n vervoegingen een ontkennend voornaamwoord gemaakt worden, resp. οὐδείς en μηδείς. Ze betekenen in principe hetzelfde: ‘niemand, niets, geen één’, met dat nuanceverschil dat οὐδείς ontkent dat iemand iets is of doet, terwijl μηδείς ontkent dat iemand iets moet zijn of moet doen. Zie voor een meer uitgebreide bespreking van de beide woorden, met inbegrip van voorbeelden hoe ze in het Nieuwe Testament gebruikt worden, de woordstudies 2889 *mēdeis* ‘(en toch ook) niet één, geen, niemand/niets’ en 3244 *oudeis* ‘(en ook) niet één, geen, niemand/niets). De vervoeging van beide woorden is gelijk aan die van het telwoord εἷς (zie voor het vormoverzicht par. 3.3.5 hieronder).

3.3.1.8 Vragend voornaamwoord

Een vragend voornaamwoord is een voornaamwoord waarmee gevraagd wordt naar een identificatie of hoedanigheid van een bepaalde entiteit (persoon, zaak of stof). Het belangrijkste Griekse vragend voornaamwoord in de betekenis ‘wie?, wat?, welke?’ is τίς (zie woordstudie 4462 *tis*). Het woord heeft dezelfde verbuiging als het onbepaald voornaamwoord τις (zie hierboven, par. 3.3.1.6), met dien verstande, dat het vragend voornaamwoord altijd een accent op de eerste lettergreep heeft; het onbepaald voornaamwoord heeft dat niet.

Het Grieks kent nog enkele vraagwoorden. In de eerste plaats is dat ποῖος – dat eigenlijk een correlatief voornaamwoord is (zie hieronder par. 3.3.1.10) – waarmee gevraagd wordt naar kwaliteit of hoedanigheid. Zie over dit woord verder woordstudie 3636 *poios* ‘wat voor (soort), hoedanig’. Ook vinden we het woord ποταπός, dat wordt gebruikt in situaties waar men vraagt naar een entiteit die in zeker opzicht vreemd of uitzonderlijk is (zie woordstudie 3679 *potapos* ‘(van) wat voor (vreemde of bijzondere) soort’). Beide woorden zijn echter veel minder gangbaar dan τίς.

3.3.1.9 Betrekkelijk voornaamwoord

Een betrekkelijk voornaamwoord is een voornaamwoord waarmee een zin aan een entiteit (persoon of zaak) in een andere zin gekoppeld kan worden. Nederlandse betrekkelijke voornaamwoorden zijn die, dat, wie en wat. We vinden het betrekkelijk voornaamwoord, zowel in het Nederlands als het Grieks, ter inleiding van een bijzin die betrekking heeft op (een zelfstandig zinsdeel in) de zin waarvan hij afhankelijk is. In een zin als ‘de man die daar loopt, is bakker’ heeft de bijzin ‘die daar loopt’ betrekking op het zelfstandig zinsdeel ‘de man’. In een zin als ‘wij konden hem niet helpen, wat ons erg speet’ heeft de bijzin ‘(wat ons erg speet)’ betrekking op een hele zin ‘(wij konden hem niet helpen)’. Het zinsdeel of de zin waarop het voornaamwoord betrekking heeft, duidt men gewoonlijk aan als het antecedent.

Het Griekse betrekkelijk voornaamwoord is ὅς (zie woordstudie 3222 *hos* ‘die/dat, wie/wat, welke’, waar tevens aandacht wordt besteed aan het gebruik van het betrekkelijk voornaamwoord in het algemeen). De verbuiging lijkt sterk op die van het lidwoord. Het betrekkelijk voornaamwoord heeft echter, in tegenstelling tot het lidwoord, een accent. Het vormoverzicht luidt als volgt:

	<i>m ev</i>	<i>v ev</i>	<i>o ev</i>	<i>m mv</i>	<i>v mv</i>	<i>o mv</i>
1.	ὅς	ῥή	ὅ	οἳ	αἱ	ἅ
2.	οὗ	ῥής	οὗ	ῶν	ῶν	ῶν
3.	ὧ	ῥῆ	ὧ	οἷς	αἰς	οἷς
4.	ὧν	ῥῶν	ὧ	οὔς	αῖς	ᾶ

Het Griekse betrekkelijk voornaamwoord kan ook gecombineerd worden met het onbepaald voornaamwoord τις ‘iemand’ (zie 3.3.1.6). Gewoonlijk worden beide woordjes dan aan elkaar vast geschreven, uitgezonderd het onzijdige ὅ τι, dat gewoonlijk in twee woordjes geschreven wordt, om verwarring met ὅτι ‘(om)dat’ te voorkomen. De betekenis van de combinatie van beide woordjes is, zoals te verwachten was, algemener, onbepaalder. Toch werd in de tijd van het Nieuwe Testament ὅστις ook wel in de plaats van ὅς gebruikt, misschien om verwarring met het lidwoord te voorkomen. Zie voor een meer uitgebreide bespreking woordstudie 3231 *hostis* ‘(iemand) die / (iets) dat, alwie / alwat’. Zie voor het gebruik van het betrekkelijk voornaamwoord in Griekse zinnen ook par. 4.3.3 hieronder.

3.3.1.10 Correlatief voornaamwoord

Het Grieks kent, anders dan het Nederlands, een aantal zogeheten correlatieve voornaamwoorden, dat wil zeggen voornaamwoorden die onderling verband vertonen naar vorm en betekenis. Dat geldt voor drie woordjes die met ‘omvang, grootte’ te maken hebben: πόσος ‘hoe groot, hoe veel’ (een vragend woord), τοσούτος ‘zo groot, zo veel’ (een aanwijzend woord) en ὅσος ‘(zo groot) als, (zo veel) als’ (vergelijkbaar met het betrekkelijk voornaamwoord). Drie andere correlatieve voornaamwoorden hebben met ‘eigenschap, kwaliteit’ te maken: ποῖος ‘wat voor soort, wat voor een’ (een vragend woord), τοιοῦτος ‘zo een soort, zo een’ (een aanwijzend woord), en οἷος ‘(zo een soort) als, (zo een) als’ (vergelijkbaar met het betrekkelijk voornaamwoord). Zie voor een meer uitgebreide bespreking en vergelijking van de woorden de betreffende woordstudies (hier zijn de woorden overigens niet benoemd als correlatief voornaamwoord, maar omschreven met de functie die ze in de zin vervullen).

De verbuigingen van de correlatieve voornaamwoorden leveren weinig problemen op. De woorden op stamklinker σ- worden verbogen als het bijvoeglijk naamwoord ἀγαθός (zie par. 3.3.4.1). De woorden op τ- worden in mannelijke en onzijdige vormen op dezelfde manier verbogen, maar vrouwelijke vormen worden verbogen zoals het zelfstandig naamwoord ἡμέρα (zie par. 3.3.3.1). De groep die eindigt met stamklinker τ- wordt verbogen als οὔτος (zie par. 3.3.1.4).

3.3.2 Lidwoord

Een lidwoord is een woord waarmee iets over de identificeerbaarheid van een persoon of zaak aangegeven wordt. We maken in het Nederlands onderscheid tussen een bepaald lidwoord (de, het), dat volledige identificeerbaarheid veronderstelt, en een onbepaald lidwoord (een), dat wel aangeeft dat het gaat om een bepaalde persoon of zaak uit een groep personen of zaken, maar niet om welke persoon of zaak in die groep het precies gaat. We kunnen dit verduidelijken aan de hand van enkele voorbeeldzinnen. Bij een zin als ‘ik heb bakkers gezien’ gaat de spreker ervan uit dat een toehoorder niet weet wie die bakkers zijn. Bij een zin als ‘ik heb de bakkers gezien’ gaat de spreker ervan uit dat een toehoorder weet over wie hij het heeft. Een zin als ‘hij is de bakker’ houdt dan ook een identificatie in, maar een zin als ‘hij is bakker’ niet.

In het Grieks is er een bepaald lidwoord: ὁ. Een onbepaald lidwoord kent het Grieks niet, maar het onbepaald voornaamwoord τις ‘iemand’ (of bijvoeglijk: ‘een zekere’) komt in betekenis soms in de buurt van het onbepaald lidwoord. Ook het telwoord voor ‘één’ komt soms in het Griekse Nieuwe Testament voor, waar we in het Nederlands liever ‘een’ dan ‘één’ zouden gebruiken. Zie hierover de woordstudies 4461 *tis* ‘een, iemand, iets’ en 1364 *heis* ‘één’, waar bovendien voorbeelden van dit woordgebruik zijn opgenomen. Overigens is in het Nederlands het onbepaald lidwoord ‘een’ ontstaan uit het telwoord ‘één’.

Soms wordt beweerd dat de afwezigheid van een lidwoord in het Grieks overeen komt of kan komen met de aanwezigheid van een onbepaald lidwoord in het Nederlands. Dit zou dan inhouden dat op de plaatsen waar in het Grieks geen lidwoord staat, we in het Nederlands met het onbepaald lidwoord ‘een’ zouden moeten vertalen. Dat is echter niet geheel juist. Er is zowel in het Grieks als in het Nederlands eenzelfde soort betekenis verbonden aan de aanwezigheid of afwezigheid van een lidwoord. En dat is dat er niets over identificatie of hoeveelheid (afgezien van meervoud misschien) bekendgemaakt wordt wanneer er geen lidwoord is. In een zin als ‘het schip is met man en muis vergaan’ is dan ook niet duidelijk met hoeveel mannen en muizen, laat staan welke, het schip is vergaan. De meeste mensen zullen echter niet denken aan maar één man en maar één muis, zoals een onbepaald lidwoord (‘met een man en een muis vergaan’) zou aangeven. Bij een zinnetje als ‘hij ligt op bed’ zal een Nederlander gewoonlijk denken aan één bed waarop die ‘hij’ ligt, maar het zinnetje zelf zegt niet dat er maar één bed is. Het zegt dat er ‘bed’ is. En dat is iets anders dan ‘een bed’, en ook iets anders dan ‘het

bed'. Met andere woorden: afwezigheid van een lidwoord in het Grieks komt overeen met afwezigheid van een lidwoord in het Nederlands. Door het toevoegen of weglaten van lidwoorden in de Nederlandse vertaling wordt de Griekse betekenis dus enigszins veranderd.

Toch is het bij het vertalen van het Grieks naar het Nederlands soms nodig lidwoorden toe te voegen of weg te laten, ondanks dat dit de betekenis enigszins beïnvloedt, omdat er verschil is tussen de Griekse en de Nederlandse lidwoorden betreffende wat wel en niet goed klinkt. Op veel plaatsen waar in het Grieks geen lidwoord staat, hebben we in het Nederlands een onbepaald lidwoord nodig om een goed lopende zin te krijgen. Enkele voorbeelden van zinnen die in het Grieks geen onbepaald lidwoord hebben, maar waarvan afwezigheid ervan in het Nederlands onnatuurlijk zou aandoen, zijn:

Luc.4:31	Καπερναοὺμ πόλιν τῆς Γαλιλαίας	'Kapernaüm, (een) stad van Galilea'
Openb.6:4	ἐδόθη αὐτῷ μάχαιρα μεγάλη	'er werd hem (een) groot zwaard gegeven'

Ook kan het voorkomen dat het Grieks geen lidwoord heeft en dat we in het Nederlands juist een bepaald lidwoord moeten toevoegen, omdat afwezigheid daarvan in het Nederlands ongebruikelijk of gek zou klinken. Een paar voorbeelden:

Matt.21:25	ἐξ οὐρανοῦ ἢ ἐξ ἀνθρώπων;	'uit (de) hemel of uit (de) mensen?'
Joh.1:1	ἐν ἀρχῇ	'in (het) begin'
Hand.1:2	διὰ πνεύματος ἁγίου	'door (de) Heilige Geest'

Anderzijds komt het ook regelmatig voor dat een Grieks lidwoord in het Nederlands juist weggelaten wordt. Dat is bijvoorbeeld het geval bij eigennamen. Wanneer er sprake is van ὁ Ἰησοῦς (bv. Hand. 1:1), dan vertalen we in het Nederlands doorgaans liever met 'Jezus' dan met 'de Jezus'.

Voor een meer uitgebreide bespreking van het bepaald lidwoord en verschillen met het gebruik van het lidwoord in het Nederlands, zij men verwezen naar woordstudie 3072 *ho* 'de, het'. Een vormoverzicht van het bepaald lidwoord volgt hieronder. De verbuiging van τις 'iemand' en εἷς 'één' is opgenomen onder 3.3.1.6 resp. 3.3.5.

	<i>m ev</i>	<i>v ev</i>	<i>o ev</i>	<i>m mv</i>	<i>v mv</i>	<i>o mv</i>
1.	ὁ	ἡ	τό	οἱ	αἱ	τά
2.	τοῦ	τῆς	τοῦ	τῶν	τῶν	τῶν
3.	τῷ	τῇ	τῷ	τοῖς	ταῖς	τοῖς
4.	τόν	τήν	τό	τούς	τάς	τά

Opvallend in de rijtjes hierboven is, dat soms vormen voor mannelijk en onzijdig hetzelfde zijn, dat de tweede naamval meervoud voor alle geslachten hetzelfde is en dat de eerste en de vierde naamval van het onzijdig lidwoord binnen hetzelfde getal gelijk zijn. Meestal is dat geen probleem, omdat uit het zinsverband wel duidelijk is om welke naamval en welk geslacht het gaat. Soms is er echter sprake van meerdere mogelijkheden, bijvoorbeeld in het Onze Vader:

Matt.6:13	ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ	'verlos ons van de boze/het kwade'
-----------	----------------------------	------------------------------------

In het zinsverband kan τοῦ πονηροῦ, dat in de tweede naamval staat omdat het voorzetsel ἀπό graag een tweede naamval bij zich heeft, zowel mannelijk als onzijdig zijn. In het eerste geval worden de

gelovigen oproepen te bidden om verlossing van ‘de boze’, in het tweede geval van ‘het kwade’ (zie verder comm. ter plaatse).

3.3.3 Zelfstandig naamwoord

Een zelfstandig naamwoord is een woord dat een entiteit, dat wil zeggen een zelfstandigheid (persoon, zaak of stof), aanduidt. Anders gezegd: een zelfstandig naamwoord noemt een zelfstandigheid bij zijn naam, bijvoorbeeld *man*, *huis*, *gedachte*, *snelheid*, enzovoort.

Net als het Nederlands kent het Grieks een aantal soorten naamwoorden. Deze kennen verschillende verbuigingen. We kunnen de Griekse zelfstandige naamwoorden op grond van verschillen in de verbuiging verdelen in verschillende groepen. We bespreken hieronder zelfstandige naamwoorden waarvan de stam eindigt op een a-klank (3.3.3.1), een o-klank, die soms met een e-klank kan wisselen (3.3.3.2), een medeklinker (3.3.3.3), of een zogeheten halfklinker (3.3.3.4).

In de voorgaande paragraaf is het vormoverzicht van het lidwoord gegeven. Wie dit uit het hoofd leert, heeft daar voordeel bij. Niet alleen omdat het gaat om belangrijke gidswoordjes, maar ook omdat de uitgangen overeenkomen met die van een grote groep naamwoorden. Wie dan ook de lidwoorduitgangen kent, kan een hele groep naamwoorden al duiden wat betreft getal, geslacht en naamval.

3.3.3.1 Zelfstandige naamwoorden met een stam op een a-klank

De meeste zelfstandige naamwoorden met een stam op een a-klank zijn vrouwelijk van geslacht en ze gaan in de eerste naamval enkelvoud uit op een η, die ontstaan is uit een lange α. Als voorbeeld volgt hier het vormoverzicht van ἀρχή ‘begin’:

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. ἀρχή	ἀρχαί
2. ἀρχῆς	ἀρχῶν
3. ἀρχῇ	ἀρχαῖς
4. ἀρχήν	ἀρχάς
5. ἀρχή	ἀρχαί

Wanneer er een ρ, ε of ι aan de η voorafgaat, blijft de oorspronkelijke α in de verbuiging zichtbaar (en hoorbaar), zoals blijkt in het vormoverzicht van ἡμέρα ‘dag’:

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. ἡμέρα	ἡμέραι
2. ἡμέρας	ἡμερῶν
3. ἡμέρᾳ	ἡμέραις
4. ἡμέραν	ἡμέρας
5. ἡμέρα	ἡμέραι

Een minderheid van zelfstandige naamwoorden met een stam op een a-klank hebben een korte α in plaats van een lange. Dit veroorzaakt dat de verbuiging niet overal een η vertoont, zoals blijkt in het volgende vormoverzicht van δόξα ‘schijn, eer’:

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. δόξα	δόξαι
2. δόξης	δοξῶν
3. δόξη	δόξαις
4. δόξαν	δόξας
5. δόξα	δόξαι

Er zijn ook mannelijke woorden met een stam op een a-klank. De verbuiging daarvan verschilt in de eerste en tweede naamval enkelvoud van de vrouwelijke verbuiging, zoals blijkt in het volgende vormoverzicht van μαθητής ‘leerling’:

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. μαθητής	μαθηταί
2. μαθητοῦ	μαθητῶν
3. μαθητῇ	μαθηταῖς
4. μαθητήν	μαθητάς
5. μαθητά	μαθηταί

Wanneer er een ρ, ε of ι aan de η van de uitgang voorafgaat, blijft de oorspronkelijke α weer net als bij de vrouwelijke verbuiging zichtbaar (en hoorbaar), zoals blijkt in het overzicht van νεανίας ‘jongeling’:

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. νεανίας	νεανίαι
2. νεανίου	νεανιῶν
3. νεανίᾳ	νεανίαις
4. νεανίαν	νεανίας
5. νεανία	νεανίαι

3.3.3.2 Zelfstandige naamwoorden met een stam op een o-klank

De meeste zelfstandige naamwoorden met een stam op een o-klank, die soms verandert in een e-klank, zijn mannelijk, en worden verbogen zoals λόγος ‘woord’:

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. λόγος	λόγοι
2. λόγου	λόγων
3. λόγῳ	λόγοις
4. λόγον	λόγους
5. λόγε	λόγοι

Wanneer er voor de uitgang –ος een andere klinker is, kan er een samentrekking van beide klinkers plaatsvinden, zoals blijkt in het vormoverzicht van νοῦς ‘geest’ (dat ontstaan is uit νόος):

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. νοῦς	νοῖ
2. νοῦ	νῶν
3. νοῖ	νοῖς
4. νοῦν	νοῦς

Wanneer een woord met een stam op een o-klank onzijdig is, ziet de verbuiging er anders uit bij de eerste en vierde naamval enkelvoud en meervoud, zoals blijkt in het vormoverzicht van τέκνον ‘kind’:

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. τέκνον	τέκνα
2. τέκνου	τέκνων
3. τέκνω	τέκνοις
4. τέκνον	τέκνα

Ook bij de onzijdige woorden kan er een samentrekking van twee klinkers optreden, zoals blijkt in het vormoverzicht van ὄστον ‘bot’ (dat ontstaan is uit ὀστέον):

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. ὄστον	ὀσᾶ
2. ὄστοῦ	ὀσῶν
3. ὀσῶ	ὀστοῖς
4. ὄστον	ὀσᾶ

3.3.3.3 Zelfstandige naamwoorden met een stam op een medeklinker

Er zijn ook zelfstandige naamwoorden waarvan de stam op een medeklinker eindigt. Bij deze woorden kan men aan de eerste naamval enkelvoud vaak niet zien wat de stam van het woord is. Vandaar dat in een woordenboek of woordenlijst gewoonlijk de tweede naamval enkelvoud naast de eerste vermeld wordt. De uitgangen blijken in de hier volgende vormoverzichten van ὀστήρ ‘ster’ (met een stam ὀστερ- waarvan de ε in de eerste naamval tot een η verlengd is):

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. ὀστήρ	ὀστέρες
2. ὀστέρος	ὀστέρων
3. ὀστέρι	ὀστέροι(ν)
4. ὀστέρα	ὀστέρας

Dat de vorm van de eerste naamval enkelvoud weinig hulp biedt bij het bepalen van de stam, laat het volgende rijtje van woorden met de tweede naamval ernaast zien. Voor de uitgang –ος van de tweede naamval is dan de stam van het zelfstandig naamwoord te vinden.

γυνή, γυναικός	‘vrouw’
λέων, λέοντος	‘leeuw’
νύξ, νυκτός	‘nacht’

Wat de verbuiging van zelfstandige naamwoorden met een stam op een medeklinker betreft, wijzen we er verder op dat er soms in de vierde naamval enkelvoud een vorm optreedt waar die slotmedeklinker van de stam verdwijnt, terwijl de -α van de uitgang in een -v verandert. Zo treffen we bijvoorbeeld van het woord χάρις, χάριτος ‘genade’ niet alleen de verwachte vorm voor de vierde naamval enkelvoud χάριτα aan (zie Hand.24:27), maar in plaats daarvan meestal χάριν (zie bv. Luc.1:30).

De tot nu toe genoemde woorden waren mannelijk of vrouwelijk van geslacht. Onzijdige woorden vertonen een verbuiging waarbij de vormen van de eerste en vierde naamval aan elkaar gelijk zijn, zowel in het enkelvoud als in het meervoud. Dat blijkt bijvoorbeeld in het vormoverzicht van σῶμα ‘lichaam’:

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. σῶμα	σώματα
2. σώματος	σωμάτων
3. σώματι	σώμασι(v)
4. σῶμα	σώματα

Een enigszins afwijkende verbuiging vertonen woorden met een stam op een s-klank, zoals γένος, γένους ‘geslacht’. De stam gaat eigenlijk uit op -εσ-, maar de σ verdwijnt en de ε trekt samen met de klinker van de uitgang, zoals blijkt in het volgende vormoverzicht:

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. γένος	γένη
2. γένους	γενών
3. γένει	γένεσι(v)
4. γένος	γένη

3.3.3.4 Zelfstandige naamwoorden met een stam op een halfklinker

Bij zelfstandige naamwoorden met een stam op een zogheten halfklinker (d.w.z. een i-klank of een oe-klank) gaat de verbuiging zoals in de volgende vormoverzichten van πόλις ‘stad’ en ἰχθύς ‘vis’. Kenmerkend is dat de vierde naamval enkelvoud eindigt op een v in plaats van een α.

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. πόλις	πόλεις
2. πόλεως	πόλεων
3. πόλει	πόλεσι(v)
4. πόλιν	πόλεις

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. ἰχθύς	ἰχθύες
2. ἰχθύος	ἰχθύων
3. ἰχθύι	ἰχθύσι(ν)
4. ἰχθύν	ἰχθύας

Wanneer er een ε voorafgaat aan de oe-klank van de stam, verschijnt er weer een α in plaats van een ν in de vierde naamval enkelvoud, zoals te zien is in het vormoverzicht van βασιλεύς ‘koning’:

<i>ev</i>	<i>mv</i>
1. βασιλεύς	βασιεῖς
2. βασιλέως	βασιλέων
3. βασιλεῖ	βασιλεῦσι(ν)
4. βασιλέα	βασιλεῖς

3.3.4 Bijvoeglijk naamwoord

Een bijvoeglijk naamwoord is een woord dat een eigenschap aanduidt. Anders gezegd: een bijvoeglijk naamwoord kenmerkt een zelfstandigheid (met een ‘bijvoeging’). Voorbeelden: *groot, geel, vindigrijk, olie-achtig*, enzovoort. Gewoonlijk staat een bijvoeglijk naamwoord bij het zelfstandig naamwoord waar het iets over zegt. In het Nederlands doen we dit door het bijvoeglijk naamwoord tussen het lidwoord en het zelfstandig naamwoord te plaatsen (‘de goede profeet’) of door het bijvoeglijk naamwoord te gebruiken als naamwoordelijk deel van het gezegde (‘de profeet is goed’). De eerste mogelijkheid noemen we attributief gebruik van het bijvoeglijk naamwoord, het tweede predicatief gebruik.

Het Grieks heeft meer mogelijkheden om te variëren in woordvolgorde dan het Nederlands; we vinden het bijvoeglijk naamwoord niet altijd vóór het zelfstandig naamwoord, maar soms ook erachter. Omdat bij predicatief gebruik bovendien vaak de betreffende vorm van het werkwoord ‘zijn’ achterwege wordt gelaten (dit moet dan in gedachten worden toegevoegd), moeten we uit de woordvolgorde en de positie van eventuele lidwoorden afleiden welke vertaling van toepassing is, zoals blijkt uit de onderstaande voorbeeldzinnen. De eerste vier voorbeelden illustreren de mogelijke woordvolgorden bij attributief gebruik van het bijvoeglijk naamwoord, de laatste twee voorbeelden die van predicatief gebruik.

προφήτης ἀγαθός	‘een goede profeet’
ἀγαθὸς προφήτης	‘een goede profeet’
ὁ ἀγαθὸς προφήτης	‘de goede profeet’
ὁ προφήτης ὁ ἀγαθός	‘de goede profeet’
ὁ προφήτης ἀγαθός	‘de profeet is goed’
ἀγαθὸς ὁ προφήτης	‘de profeet is goed’

Overigens illustreren de laatste twee voorbeelden tevens dat het werkwoord ‘zijn’ in het Grieks soms achterwege gelaten wordt. In par. 4.2.1 wordt nader op dit verschijnsel ingegaan.

Een algemeen kenmerk van bijvoeglijke naamwoorden is dat er meer en minder aanwezig kan zijn van een bepaalde eigenschap. Om te kunnen vergelijken tussen meer of minder kent het Grieks net zoals het Ne-

derlands de zogenaamde ‘trappen van vergelijking’. De vergrotende trap, ook wel *comparativus* genoemd, (van bijvoorbeeld ‘groot’ is dat ‘groter’) is in het Grieks gewoonlijk te herkennen aan het achtervoegsel –τερος (vrl. -τερα, onz. -τερον). Degene die of datgene waarmee vergeleken wordt, kan dan in de tweede naamval genoemd worden, zoals in het onderstaande voorbeeld:

Marc.4:31 μικρότερον ὃν πάντων τῶν σπερμάτων
 ‘kleiner zijnde dan alle zaden’

Men kan van iemand of iets ook meedelen, dat hij of het uniek is in zijn soort. Dan gebruikt men de zogeheten overtreffende trap, ook wel *superlativus* genoemd (van ‘groot’ is dat ‘grootst’). Deze is in het Grieks te herkennen aan het achtervoegsel –τατος (vrl. -τατη, onz. -τατον). Sommige woorden hebben onregelmatige trappen van vergelijking, dat wil zeggen andere stammen in een andere trap (dit komt in het Nederlands ook voor, zoals onder meer het eerste voorbeeld hieronder aangeeft). De belangrijkste onregelmatige trappen van vergelijking in het Grieks zijn:

πολύς, πλείων, πλείστος	‘veel, meer, meest’
μικρός, μικρότερος, ἐλάχιστος	‘klein, kleiner, kleinst’
ἀγαθός, κρείττων/κρείσσων, κράτιστος	‘goed, beter, best’
κακός, χείρων/ἥττων, χείριστος/ἥκιστος	‘slecht, slechter, slechtst’
ὀλίγος, ἥττων, ὀλίγιστος	‘weinig, minder, minst’

Alle bijvoeglijke naamwoorden, ook die in de vergrotende trap en overtreffende trap, kunnen, zoals eerder al aangegeven (zie 3.1), verbogen worden om naamval, getal en geslacht aan te duiden. De uitgangen komen veelal overeen met die van het zelfstandig naamwoord. Hieronder worden verschillende mogelijkheden van verbuiging besproken en in vormoverzichten aangeduid.

3.3.4.1 Bijvoeglijke naamwoorden met een stam op een o-klank

De meeste bijvoeglijke naamwoorden worden verbogen zoals de zelfstandige naamwoorden λόγος ‘woord’ (voor mannelijke vormen; zie 3.3.3.2), ἀρχή ‘begin’ (voor vrouwelijke vormen; zie 3.3.3.1) en τέκνον ‘kind’ (voor onzijdige vormen; zie 3.3.3.2). Als voorbeeld is hier het vormoverzicht van het bijvoeglijk naamwoord ἀγαθός ‘goed’:

	<i>m ev</i>	<i>v ev</i>	<i>o ev</i>	<i>m mv</i>	<i>v mv</i>	<i>o mv</i>
1.	ἀγαθός	ἀγαθή	ἀγαθόν	ἀγαθοί	ἀγαθαί	ἀγαθα
2.	ἀγαθοῦ	ἀγαθῆς	ἀγαθοῦ	ἀγαθῶν	ἀγαθῶν	ἀγαθῶν
3.	ἀγαθῶ	ἀγαθῇ	ἀγαθῶ	ἀγαθοῖς	ἀγαθαῖς	ἀγαθοῖς
4.	ἀγαθόν	ἀγαθήν	ἀγαθόν	ἀγαθοὺς	ἀγαθάς	ἀγαθα
5.	ἀγαθέ	ἀγαθή	ἀγαθόν	ἀγαθοί	ἀγαθαί	ἀγαθα

3.3.4.2 Bijvoeglijke naamwoorden met een stam op een oe-klank

Bijvoeglijke naamwoorden met een stam op een oe-klank lijken in hun verbuiging van de mannelijke vormen op de verbuiging van het zelfstandig naamwoord ἰχθύς ‘vis’ (zie 3.3.3.4). De vrouwelijke vormen lijken op de verbuiging van δόξα ‘schijn, eer’ (zie 3.3.3.1). De onzijdige vormen voor de eerste en vierde naamval zijn weer aan elkaar gelijk, zowel in het enkelvoud als meervoud. De complete verbuiging is te zien in het volgende vormoverzicht van εὐθύς ‘recht’:

	<i>m ev</i>	<i>v ev</i>	<i>o ev</i>	<i>m mv</i>	<i>v mv</i>	<i>o mv</i>
1.	εὐθύς	εὐθεία	εὐθύ	εὐθείς	εὐθείαι	εὐθέα
2.	εὐθέος	εὐθείας	εὐθέος	εὐθέων	εὐθειῶν	εὐθέων
3.	εὐθεῖ	εὐθεία	εὐθεῖ	εὐθέσι(ν)	εὐθείαις	εὐθέσι(ν)
4.	εὐθύν	εὐθείαν	εὐθύ	εὐθείς	εὐθείας	εὐθέα

3.3.4.3 Bijvoeglijke naamwoorden met een stam op een s-klink

Bijvoeglijke naamwoorden met een stam op een s-klink geven geen verschil aan tussen mannelijk en vrouwelijk. De verbuiging van onzijdige vormen lijkt op die van het zelfstandig naamwoord γένος ‘geslacht’ (zie 3.3.3.3). De mannelijke en vrouwelijke vormen hebben in tegenstelling tot de onzijdige wel een verschillende vorm voor de eerste en vierde naamval enkelvoud. De complete verbuiging is te zien in het volgende vormoverzicht van ἄληθής ‘waar’:

	<i>m/v ev</i>	<i>o ev</i>	<i>m/v mv</i>	<i>o mv</i>
1.	ἄληθής	ἄληθές	ἄληθείς	ἄληθῇ
2.	ἄληθοῦς	ἄληθοῦς	ἄληθῶν	ἄληθῶν
3.	ἄληθεῖ	ἄληθεῖ	ἄληθέσι(ν)	ἄληθέσι(ν)
4.	ἄληθῇ	ἄληθές	ἄληθείς	ἄληθῇ

3.3.4.4 Bijvoeglijke naamwoorden met een uitzonderlijke verbuiging

Een uitzonderlijke verbuiging vertonen de woorden πολὺς ‘veel’ en μέγας ‘groot’. Daarom volgen hier de vormoverzichten van deze woorden:

	<i>m ev</i>	<i>v ev</i>	<i>o ev</i>	<i>m mv</i>	<i>v mv</i>	<i>o mv</i>
1.	πολύς	πολλή	πολύ	πολλοί	πολλαί	πολλα
2.	πολλοῦ	πολλῆς	πολλοῦ	πολλῶν	πολλῶν	πολλῶν
3.	πολλῶ	πολλῇ	πολλῶ	πολλοῖς	πολλαῖς	πολλοῖς
4.	πολύν	πολλήν	πολύ	πολλοῦς	πολλάς	πολλα

	<i>m ev</i>	<i>v ev</i>	<i>o ev</i>	<i>m mv</i>	<i>v mv</i>	<i>o mv</i>
1.	μέγας	μεγάλη	μέγα	μεγάλοι	μεγάλαι	μεγάλα
2.	μεγάλου	μεγάλης	μεγάλου	μεγάλων	μεγάλων	μεγάλων
3.	μεγάλῳ	μεγάλῃ	μεγάλῃ	μεγάλοις	μεγάλαις	μεγάλοις
4.	μέγαν	μεγάλην	μέγα	μεγάλους	μεγάλας	μεγάλα

3.3.5 Telwoord

Een telwoord is een woord dat een getal of hoeveelheid aanduidt, of een plaats in een rij. Voorbeelden van telwoorden zijn: *twee*, *derde*, *enige*, *alle*. Net als het Nederlands kent het Grieks onderscheid tussen hoofdtelwoorden (έέν, twee, drie, etc.) en rangtelwoorden (eerste, tweede, derde, etc.). Bovendien kennen beide talen numerieke bijwoorden (eenmaal, tweemaal, driemaal, etc.).

De Griekse hoofdtelwoorden van één tot en met vier worden als naamwoord verbogen; de rangtelwoorden zijn een soort bijvoeglijke naamwoorden en hebben ook hun verbuigingen; het numeriek telwoord is een bijwoord en wordt, als alle bijwoorden in het Grieks, niet verbogen.

De verbuigingen van de hoofdtelwoorden zijn relatief eenvoudig. Ze zien er wat de eerste vier telwoorden betreft als volgt uit:

'έν'			'twee'			'drie'		'vier'	
<i>m</i>	<i>v</i>	<i>o</i>	<i>m/v/o</i>	<i>m/v</i>	<i>o</i>	<i>m/v</i>	<i>o</i>		
1. εἷς	μία	έν	δύο	τρεις	τρία	τέσσαρες	τέσσαρα		
2. ένός	μιᾶς	ένός	δύο	τριών	τριών	τεσσάρων	τεσσάρων		
3. ένί	μιᾷ	ένί	δυσίν	τρισίν	τρισίν	τέσσαρσιν	τέσσαρσιν		
4. ένᾱ	μίαν	έν	δύο	τρεις	τρία	τέσσαρας	τέσσαρα		

De overige hoofdtelwoorden worden, behalve de honderd-, duizend- en tienduizendtallen, niet verbogen. De hoofdtelwoorden van vijf tot en met twaalf zijn πέντε 'vijf', ἕξ 'zes', ἑπτὰ 'zeven', ὀκτώ 'acht', έννέα 'negen', δέκα 'tien', ένδεκα 'elf' en δώδεκα 'twaalf'. Wie de hoofdtelwoorden van één tot en met twaalf kent, kan de overige gemakkelijk afleiden. 'Veertien' is bijvoorbeeld δεκατέσσαρες (samengesteld uit δέκα 'tien' en τέσσαρες 'vier').

Het achtervoegsel voor de tientallen (vgl. het Nederlandse *-tig*) is in het Grieks *-κοντα*: τριάκοντα 'dertig', τεσσαράκοντα 'veertig', enzovoort. Een uitzondering op deze regel vormt εἴκοσι 'twintig'.

Het hoofdtelwoord voor 'honderd' is ἑκατόν. Het achtervoegsel voor de honderdtallen in het algemeen is *-κοσιοι*: διακόσιοι 'tweehonderd', τριακόσιοι 'driehonderd', enzovoort.

Het hoofdtelwoord voor 'duizend' is χίλιοι en dit is tegelijkertijd het achtervoegsel voor de duizendtallen.

'Tienduizend' is μυρίοι. Dit is tevens het grootste hoofdtelwoord dat het Grieks kent.

De meervouden van honderd, duizend en tienduizend worden op de gebruikelijke manier verbogen, waarbij ook het geslacht in rekening wordt gebracht.

3.3.6 Het werkwoord

Een werkwoord is een woord dat een handeling, gebeuren, proces of stand van zaken aanduidt, bv. *zien*, *komen*, *worden*, enzovoort. De centrale betekenis van een werkwoord wordt aangegeven door de zogeheten stam. Met behulp van verschillende voor- en achtervoegsels aan de stam kan men allerlei informatie in een werkwoordsvorm doorgeven. We hebben al gezien om wat voor soort informatie het gaat, met andere woorden in welke opzichten werkwoordsvormen van elkaar kunnen verschillen, namelijk in persoon, tijd, wijs, aspect en onderwerpsrelatie (zie 3.2). Hier willen we eerst eens kijken naar de vormen van het regelmatige werkwoord. Voor het herkennen van vormen van onregelmatige werkwoorden is het goed de verbuiging van een aantal werkwoorden te kennen. Daarom worden na het overzicht van het regelmatig werkwoord verschillende soorten werkwoorden besproken die in meerdere of mindere mate onregelmatigheden vertonen.

Voor alle overzichten geldt het volgende: in elk rijtje van zes vormen zijn er zes persoonsvormen genoemd, in de volgorde: ik, jij, hij/zij/het, wij, jullie, zij. Bij de gebiedende wijs zijn er vier vormen genoemd voor de personen: jij, hij/zij/het, jullie, zij. Van de naamwoordelijke vormen worden de zelfstandige naamwoorden ('infinitieven') niet verder verbogen. De bijvoeglijke naamwoorden (deelwoorden) worden wel verbogen.

3.3.6.1 *Het regelmatig werkwoord*

Verreweg de meeste Griekse werkwoorden worden op regelmatige wijze verbogen. Een voorbeeld van een regelmatig werkwoord is λύω ‘losmaken’. Op de volgende twee bladzijden zijn de verbuigingen van de werkwoordelijke vormen van λύω weergegeven. De (eveneens regelmatige) verbuiging van de bijvoeglijke naamwoorden (deelwoorden) van λύω worden op de bladzijden daarna gepresenteerd.

Enkele opmerkingen bij het overzicht van de werkwoordelijke vormen van λύω:

1. De woordenboekvorm van Nederlandse werkwoorden is de zogeheten infinitief (het ‘hele werkwoord’ of onbepaalde wijs), wat bij dit werkwoord dus λυεῖν zou zijn. Bij Griekse werkwoorden neemt men echter de werkwoordsvorm van de eerste persoon enkelvoud (tegenwoordige tijd, aantonende wijs, actief) als woordenboekvorm (vandaar dat we spreken over het werkwoord λύω). Wanneer λύω als woordenboekvorm functioneert, vertalen we het met ‘losmaken’ (een infinitief dus), treffen we het echter aan in een Griekse zin, dan vertalen we gewoon met ‘ik maak los’.
2. De duratieve vormen (ook wel praesens – of in het geval van de verleden tijd imperfectum – genoemd) zijn te herkennen aan de o- of e-klank die op de werkwoordsstam volgt.
3. Zoals reeds eerder opgemerkt (zie 3.2.6) vallen de passieve werkwoordsuitgangen in het duratief en statisch aspect samen met de mediale. In het overzicht is bij het duratief en statisch aspect dan ook geen aparte kolom voor passieve vormen opgenomen.
4. De meeste momentane vormen (ook wel aoristusvormen genoemd) zijn te herkennen aan -σα, en in de passieve vormen aan het element -θη- of -θε-. Bij sommige werkwoorden versmelt de -σ- van de momentane vormen met de laatste letter van de stam. Bij werkwoorden waarvan de stam eindigt op een κ, γ of χ, versmelt deze met de σ tot ξ (διδάσκω wordt bijvoorbeeld ἐδίδωξα). Bij werkwoorden waarvan de stam eindigt op een π, β of θ, versmelt deze met de σ tot ψ (πέμπω wordt bijvoorbeeld ἔπεμψα). Bij werkwoorden tenslotte waarvan de stam eindigt op een τ, δ of θ verdwijnt de laatste stamletter geheel en al en vinden we alleen nog de σ (πείθω wordt bijvoorbeeld ἔπεισα).
5. De actieve statische vormen (ook wel perfectumvormen genoemd) zijn te herkennen aan de κ, en de mediale statische vormen aan het feit dat de persoonsuitgangen (-μαι, -σαι, enzovoort) direct op de werkwoordsstam (λυ-) volgen. Bovendien doet zich bij statische vormen gewoonlijk het verschijnsel voor dat de eerste letter van de stam verdubbelt, waarbij dan een ε tussen de beide eerste stamletters wordt geplaatst.
6. De meeste toekomstige-tijdsvormen zijn te herkennen aan de -σ- gevolgd door een o- of e-klank. Bij sommige werkwoorden versmelt de -σ- van de toekomstige tijd met de laatste letter van de stam. De regels hiervoor komen overeen met die van versmelting met de -σ- van momentane vormen (zie opmerking 2). Zo wordt δίδωκω in de toekomstige tijd διδώξω, wordt πέμπω in de toekomstige tijd πέμψω en wordt πείθω in de toekomstige tijd πείσω.
7. Bij vormen van alle aspecten is de verleden tijd te herkennen aan een ε aan het begin van het woord. Deze ε wordt ook wel ‘augment’ genoemd. Alleen bij de statische vormen wordt die ε wel eens weggelaten. Bij werkwoorden die met een klinker beginnen, versmelt de ε van de verleden tijd gewoonlijk met de eerste letter van het werkwoord. De eerste persoon imperfectum actief van het werkwoord ἐγγίζω is bijvoorbeeld ἤγγιζον.

	DURATIEF ASPECT		MOMENTAAN ASPECT		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	λύω λύεις λύει λύομεν λύετε λύουσι(ν)	λύομαι λύη/λύει λύεται λύομεθα λύεσθε λύονται			
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	ἔλυον ἔλυες ἔλυε(ν) ἐλύομεν ἐλύετε ἔλυον	ἐλύομην ἐλύου ἐλύετο ἐλύομεθα ἐλύεσθε ἐλύοντο	ἔλυσα ἔλυσας ἔλυσε(ν) ἐλύσαμεν ἐλύσατε ἔλυσαν	ἐλυσάμην ἐλύσω ἐλύσατο ἐλυσάμεθα ἐλύσασθε ἐλύσαντο	ἐλύθην ἐλύθης ἐλύθη ἐλύθημεν ἐλύθητε ἐλύθησαν
<i>aanvoegende wijs</i>	λύω λύης λύη λύωμεν λύητε λύωσι(ν)	λύωμαι λύη λύηται λυώμεθα λύησθε λύωνται	λύσω λύσης λύση λύσωμεν λύσητε λύσωσι(ν)	λύσωμαι λύση λύσηται λυσώμεθα λύσησθε λύσωνται	λυθῶ λυθῆς λυθῇ λυθώμεν λυθῆτε λυθώσι(ν)
<i>wensende wijs</i>	λύοιμι λύοις λύοι λύοιμεν λύοιτε λύοιεν	λυοίμην λύοιο λύοιτο λυοίμεθα λύοισθε λύοιντο	λύσαιμι λύσαις λύσαι λύσαιμεν λύσαιτε λύσαιεν	λυσαίμην λύσαιο λύσαιτο λυσαίμεθα λύσαισθε λύσαιντο	λυθείην λυθείης λυθείη λυθείμεν λυθείτε λυθείησαν
<i>gebiedende wijs</i>	λύε λύέτω λύετε λύέτωσαν	λύου λύέσθω λύεσθε λύέσθωσαν	λύσον λυσάτω λύσατε λυσάτωσαν	λύσαι λυσάσθω λύσασθε λυσάσθωσαν	λύθητι λυθήτω λύθητε λυθήτωσαν
<i>infinitief</i>	λύειν	λύεσθαι	λύσαι	λύσασθαι	λυθῆναι

	STATISCH ASPECT		TOEKOMENDE TIJD		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	λέλυκα λέλυκας λέλυκε(ν) λελύκαμεν λελύκατε λελύκασι(ν)	λέλυμαι λέλυσαι λέλυται λελύμεθα λέλυσθε λέλυνται	λύσω λύσεις λύσει λύσομεν λύσετε λύσουσι(ν)	λύσομαι λύση/λύσει λύσεται λυσόμεθα λύσεσθε λύσονται	λυθήσομαι λυθήση/λυθήσει λυθήσεται λυθησόμεθα λυθήσεσθε λυθήσονται
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	(έ)λελύκειν (έ)λελύκεις (έ)λελύκει (έ)λελύκειμεν (έ)λελύκειτε (έ)λελύκεισαν	(έ)λελύμην (έ)λέλυσο (έ)λέλυτο (έ)λελύμεθα (έ)λέλυσθε (έ)λέλυντο			
<i>aanvoegende wijs</i>					
<i>wensende wijs</i>					
<i>gebiedende wijs</i>		λέλυσο λελύσθω λέλυσθε λελύσθωσαν			
<i>infinitief</i>	λελυκέναι	λελύσθαι	λύσειν	λύσεσθαι	λυθήσεσθαι

Deelwoord: duratief aspect				<i>mannelijk</i>	<i>vrouwelijk</i>	<i>onzijdig</i>
		<i>actief</i>	<i>enkelvoud</i>	λύων λύοντος λύοντι λύοντα	λύουσα λυούσης λυούση λύουσαν	λῦον λύοντος λύοντι λῦον
			<i>meervoud</i>	λύοντες λυόντων λύουσι(ν) λύοντας	λύουσαι λυουσῶν λυούσαις λυούσας	λύοντα λυόντων λύουσι(ν) λύοντα
		<i>mediaal</i>	<i>enkelvoud</i>	λυόμενος λυομένου λυομένῳ λυόμενον	λυομένη λυομένης λυομένη λυομένην	λυόμενον λυομένου λυομένῳ λυόμενον
			<i>meervoud</i>	λυόμενοι λυομένων λυομένοις λυομένους	λυόμεναι λυομένων λυομέναις λυομένας	λυόμενα λυομένων λυομένοις λυόμενα
		Deelwoord: momentaan aspect		<i>actief</i>	<i>enkelvoud</i>	λύσας λύσαντος λύσαντι λύσαντα
<i>meervoud</i>	λύσαντες λυσάντων λύσασι(ν) λύσαντας				λύσασαι λυσασῶν λυσάσαις λυσάσας	λύσαντα λυσάντων λύσασι(ν) λύσαντα
<i>mediaal</i>	<i>enkelvoud</i>			λυσάμενος λυσαμένου λυσαμένῳ λυσάμενον	λυσαμένη λυσαμένης λυσαμένη λυσαμένην	λυσάμενον λυσαμένου λυσαμένῳ λυσάμενον
	<i>meervoud</i>	λυσάμενοι λυσαμένων λυσαμένοις λυσαμένους	λυσάμεναι λυσαμένων λυσαμέναις λυσαμένας	λυσάμενα λυσαμένων λυσαμένοις λυσάμενα		
		<i>passief</i>	<i>enkelvoud</i>	λυθείς λυθέντος λυθέντι λυθέντα	λυθείσα λυθείσης λυθείση λυθείσαν	λυθέν λυθέντος λυθέντι λυθέν
			<i>meervoud</i>	λυθέντες λυθέντων λυθείσι(ν) λυθέντας	λυθείσαι λυθεισῶν λυθείσαις λυθείσας	λυθέντα λυθέντων λυθείσι(ν) λυθέντα

Deelwoord: statisch aspect			<i>mannelijk</i>	<i>vrouwelijk</i>	<i>onzijdig</i>
Deelwoord: toekomstige tijd	<i>actief</i>	<i>enkelvoud</i>	λελυκώς λελυκότος λελυκότι λελυκότα	λελυκυῖα λελυκυίας λελυκυῖα λελυκυῖαν	λελυκός λελυκότος λελυκότι λελυκός
		<i>meervoud</i>	λελυκότες λελυκότων λελυκόσι(ν) λελυκότας	λελυκυῖαι λελυκυῖων λελυκυῖαις λελυκυίας	λελυκότα λελυκότων λελυκόσι(ν) λελυκότα
	<i>mediaal</i>	<i>enkelvoud</i>	λελυμένος λελυμένου λελυμένῳ λελυμένον	λελυμένη λελυμένης λελυμένη λελυμένην	λελυμένον λελυμένου λελυμένῳ λελυμένον
		<i>meervoud</i>	λελυμένοι λελυμένων λελυμένοις λελυμένους	λελυμέναι λελυμένων λελυμέναις λελυμένας	λελυμένα λελυμένων λελυμένοις λελυμένα
	<i>actief</i>	<i>enkelvoud</i>	λύσων λύσοντος λύσοντι λύσοντα	λύσουσα λυσοῦσης λυσοῦση λύσουσαν	λῦσον λύσοντος λύσοντι λῦσον
		<i>meervoud</i>	λύσοντες λυσόντων λύσουσι(ν) λύσοντας	λύσουσαι λυσοῦσων λυσοῦσαις λυσοῦσας	λύσοντα λυσόντων λύσουσι(ν) λύσοντα
	<i>mediaal</i>	<i>enkelvoud</i>	λυσόμενος λυσομένου λυσομένῳ λυσόμενον	λυσομένη λυσομένης λυσομένη λυσομένην	λυσόμενον λυσομένου λυσομένῳ λυσόμενον
		<i>meervoud</i>	λυσόμενοι λυσομένων λυσομένοις λυσομένους	λυσόμεναι λυσομένων λυσομέναις λυσομένας	λυσόμενα λυσομένων λυσομένοις λυσόμενα
	<i>passief</i>	<i>enkelvoud</i>	λυθησόμενος λυθησομένου λυθησομένῳ λυθησόμενον	λυθησομένη λυθησομένης λυθησομένη λυθησομένην	λυθησόμενον λυθησομένου λυθησομένῳ λυθησόμενον
		<i>meervoud</i>	λυθησόμενοι λυθησομένων λυθησομένοις λυθησομένους	λυθησόμεναι λυθησομένων λυθησομέναις λυθησομένας	λυθησόμενα λυθησομένων λυθησομένοις λυθησόμενα

3.3.6.2 Werkwoorden met klinkersamentrekkingen

Werkwoorden met een stam die eindigt op de klinkers α, ε of ο, laten die klinker vaak versmelten met de volgende klinker of klinkers van de werkwoordsuitgang. De manier waarop die versmelting plaatsvindt, is te zien in de hieronder en op de volgende pagina's opgenomen overzichten van resp. de werkwoorden τιμάω 'eren', φιλέω 'liefhebben' en φανερώω 'openbaren'. Wanneer men de vormen van

	DURATIEF ASPECT		MOMENTAAN ASPECT		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	τιμῶ τιμῶς τιμῶ τιμῶμεν τιμᾶτε τιμῶσι(ν)	τιμῶμαι τιμῶ τιμᾶται τιμῶμεθα τιμᾶσθε τιμῶνται			
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	ἐτίμων ἐτίμας ἐτίμα ἐτιμῶμεν ἐτιμᾶτε ἐτίμων	ἐτιμῶμην ἐτιμῶ ἐτιμᾶτο ἐτιμῶμεθα ἐτιμᾶσθε ἐτιμῶντο	ἐτίμησα ἐτίμησας ἐτίμησε(ν) ἐτίμησαμεν ἐτίμησατε ἐτίμησαν	ἐτιμησάμην ἐτιμήσω ἐτιμήσατο ἐτιμησάμεθα ἐτιμήσασθε ἐτιμήσαντο	ἐτιμήθην ἐτιμήθης ἐτιμήθη ἐτιμήθημεν ἐτιμήθητε ἐτιμήθησαν
<i>aanvoegende wijs</i>	τιμῶ τιμῶς τιμῶ τιμῶμεν τιμᾶτε τιμῶσι(ν)	τιμῶμαι τιμῶ τιμᾶται τιμῶμεθα τιμᾶσθε τιμῶνται	τιμήσω τιμήσης τιμήση τιμήσωμεν τιμήσητε τιμήσωσι(ν)	τιμήσωμαι τιμήση τιμήσεται τιμησώμεθα τιμήσησθε τιμήσωνται	τιμηθῶ τιμηθῆς τιμηθῇ τιμηθώμεν τιμηθῆτε τιμηθῶσι(ν)
<i>wensende wijs</i>	τιμῶμι τιμῶς τιμῶ τιμῶμεν τιμῶτε τιμῶεν	τιμῶμην τιμῶο τιμῶτο τιμῶμεθα τιμῶσθε τιμῶντο	τιμήσαιμι τιμήσαις τιμήσαι τιμήσαιμεν τιμήσαιτε τιμήσαιεν	τιμησαίμην τιμήσαιο τιμήσαιτο τιμησαίμεθα τιμήσαισθε τιμήσαιντο	τιμηθείην τιμηθείης τιμηθείη τιμηθείημεν τιμηθείητε τιμηθείησαν
<i>gebiedende wijs</i>	τίμα τιμάτω τιμᾶτε τιμάτωσαν	τιμῶ τιμάσθω τιμᾶσθε τιμάσθωσαν	τίμησον τιμησάτω τιμήσατε τιμησάτωσαν	τίμησαι τιμησάσθω τιμήσασθε τιμησάσθωσαν	τιμήθητι τιμηθήτω τιμήθητε τιμηθήτωσαν
<i>infinitief</i>	τιμᾶν	τιμᾶσθαι	τιμῆσαι	τιμήσασθαι	τιμηθῆναι

deze werkwoorden vergelijkt met de vormen van λύω, ziet men wat er door de samentrekking verandert. Let bij het vergelijken vooral op het accent en op het verschil tussen korte of lange klinkers. Door de samentrekking van de klinkers van stam en uitgang kan men niet meer horen of – bij het lezen – zien of de klinker van de stam nu een α, een ε of een ο is. Vandaar dat in het woordenboek gewoonlijk als trefwoord de niet samengetrokken vorm vermeld staat (dus bijvoorbeeld τιμάω in plaats van τιμῶ).

	STATISCH ASPECT		TOEKOMENDE TIJD		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	τετίμηκα τετίμηκας τετίμηκε(ν) τετιμήκαμεν τετιμήκατε τετιμήκασι(ν)	τετίμημαι τετίμησαι τετίμηται τετιμήμεθα τετίμησθε τετίμηνται	τιμήσω τιμήσεις τιμήσει τιμήσομεν τιμήσετε τιμήσουσι(ν)	τιμήσομαι τιμήση/τιμήσει τιμήσεται τιμησόμεθα τιμήσεσθε τιμήσονται	τιμηθήσομαι τιμηθήση/-θήσει τιμηθήσεται τιμηθησόμεθα τιμηθήσεσθε τιμηθήσονται
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	(ἐ)τετιμήκειν (ἐ)τετιμήκεις (ἐ)τετιμήκει (ἐ)τετιμήκειμεν (ἐ)τετιμήκειτε (ἐ)τετιμήκεισαν	(ἐ)τετιμήμην (ἐ)τετίμησο (ἐ)τετίμητο (ἐ)τετιμήμεθα (ἐ)τετίμησθε (ἐ)τετίμηντο			
<i>aanvoegende wijs</i>					
<i>wensende wijs</i>					
<i>gebiedende wijs</i>		τετίμησο τετιμήσθω τετίμησθε τετιμήσθωσαν			
<i>infi- nitief</i>	τετιμηκέναι	τετιμήσθαι	τιμήσειν	τιμήσεσθαι	τιμηθήσεσθαι

	DURATIEF ASPECT		MOMENTAAN ASPECT		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	φιλῶ φιλεῖς φιλεῖ φιλοῦμεν φιλεῖτε φιλοῦσι(ν)	φιλοῦμαι φιλή φιλεῖται φιλούμεθα φιλείσθε φιλοῦνται			
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	ἐφίλουν ἐφίλεις ἐφίλει ἐφιλοῦμεν ἐφιλείτε ἐφίλουν	ἐφιλούμην ἐφιλοῦ ἐφιλείτο ἐφιλούμεθα ἐφιλείσθε ἐφιλοῦντο	ἐφίλησα ἐφίλησας ἐφίλησε(ν) ἐφίλησαμεν ἐφίλησατε ἐφίλησαν	ἐφιλησάμην ἐφιλήσω ἐφιλήσατο ἐφιλησάμεθα ἐφιλήσασθε ἐφιλήσαντο	ἐφιλήθην ἐφιλήθης ἐφιλήθη ἐφιλήθημεν ἐφιλήθητε ἐφιλήθησαν
<i>aanvoegende wijs</i>	φιλῶ φιλής φιλή φιλώμεν φιλήτε φιλώσι(ν)	φιλώμαι φιλή φιλήται φιλώμεθα φιλήσθε φιλώνται	φιλήσω φιλήσης φιλήση φιλήσωμεν φιλήσητε φιλήσωσι(ν)	φιλήσωμαι φιλήση φιλήσηται φιλησώμεθα φιλήσησθε φιλήσωνται	φιληθῶ φιληθῆς φιληθῇ φιληθώμεν φιληθῆτε φιληθῶσι(ν)
<i>wensende wijs</i>	φιλοῖμι φιλοῖς φιλοῖ φιλοῖμεν φιλοῖτε φιλοῖεν	φιλοίμην φιλοῖο φιλοῖτο φιλοίμεθα φιλοῖσθε φιλοῖντο	φιλήσαιμι φιλήσαις φιλήσαι φιλήσαιμεν φιλήσαιτε φιλήσαιεν	φιλησαιμην φιλήσαιο φιλήσαιτο φιλησαιμέθα φιλήσαισθε φιλήσαιντο	φιληθείην φιληθείης φιληθείη φιληθείημεν φιληθείητε φιληθείησαν
<i>gebiedende wijs</i>	φίλει φιλείτω φιλείτε φιλείτωσαν	φιλοῦ φιλείσθω φιλείσθε φιλείσθωσαν	φίλησον φιλησάτω φιλήσατε φιλησάτωσαν	φίλησαι φιλησάσθω φιλήσασθε φιλησάσθωσαν	φιλήθητι φιληθήτω φιληθήτε φιληθήτωσαν
<i>infinitief</i>	φιλεῖν	φιλείσθαι	φιλήσαι	φιλήσασθαι	φιληθῆναι

	STATISCH ASPECT		TOEKOMENDE TIJD		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	πεφίληκα πεφίληκας πεφίληκε(ν) πεφιλήκαμεν πεφιλήκατε πεφιλήκασι(ν)	πεφίλημαι πεφίλησαι πεφίληται πεφιλήμεθα πεφίλησθε πεφίληνται	φιλήσω φιλήσεις φιλήσει φιλήσομεν φιλήσετε φιλήσουσι(ν)	φιλήσομαι φιλήση/φιλήσει φιλήσεται φιλησόμεθα φιλήσεσθε φιλήσονται	φιληθήσομαι φιληθήση/-θήσει φιληθήσεται φιληθησόμεθα φιληθήσεσθε φιληθήσονται
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	(ἐ)πεφιλῆκειν (ἐ)πεφιλῆκεις (ἐ)πεφιλῆκει (ἐ)πεφιλῆκειμεν (ἐ)πεφιλῆκειτε (ἐ)πεφιλῆκεισαν	(ἐ)πεφιλῆμην (ἐ)πεφίλησο (ἐ)πεφίλητο (ἐ)πεφιλήμεθα (ἐ)πεφίλησθε (ἐ)πεφίληντο			
<i>aanvoegende wijs</i>					
<i>wensende wijs</i>					
<i>gebiedende wijs</i>		πεφίλησο πεφιλῆσθω πεφίλησθε πεφιλῆσθωσαν			
<i>infinitief</i>	πεφιλῆκέναι	πεφιλῆσθαι	φιλήσειν	φιλήσεσθαι	φιληθήσεσθαι

	DURATIEF ASPECT		MOMENTAAN ASPECT		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	φανερῶ φανεροῖς φανεροῖ φανερούμεεν φανερούτε φανερουσι(ν)	φανερῶμαι φανεροῖ φανερύται φανερύμεθα φανερύσθε φανερύνται			
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	ἐφάνερον ἐφάνερους ἐφάνερου ἐφανερούμεεν ἐφανερούτε ἐφάνερον	ἐφανερύμην ἐφανεροῦ ἐφανερύτο ἐφανερύμεθα ἐφανερύσθε ἐφανερύντο	ἐφάνέρωσα ἐφάνέρωσας ἐφάνέρωσε(ν) ἐφάνέρωσαμεν ἐφάνέρωσατε ἐφάνέρωσαν	ἐφανερῶσάμην ἐφανερῶσω ἐφανερῶσατο ἐφανερῶσάμεθα ἐφανερῶσασθε ἐφανερῶσαντο	ἐφανερώθην ἐφανερώθης ἐφανερώθη ἐφανερώθημεν ἐφανερώθητε ἐφανερώθησαν
<i>aanvoegende wijs</i>	φανερῶ φανεροῖς φανεροῖ φανερῶμεν φανερῶτε φανερῶσι(ν)	φανερῶμαι φανεροῖ φανερῶται φανερῶμεθα φανερῶσθε φανερῶνται	φανερῶσω φανερῶσης φανερῶση φανερῶσωμεν φανερῶσητε φανερῶσωσι(ν)	φανερῶσωμαι φανερῶση φανερῶσηται φανερῶσώμεθα φανερῶσησθε φανερῶσωνται	φανερῶθῶ φανερῶθῆς φανερῶθῇ φανερῶθῶμεν φανερῶθῆτε φανερῶθῶσι(ν)
<i>wensende wijs</i>	φανεροίμι φανεροῖς φανεροῖ φανερσίμεν φανερσίτε φανερσίεν	φανερσίμην φανερσίῳ φανερσίτο φανερσίμεθα φανερσίσθε φανερσίντο	φανερῶσαιμι φανερῶσαις φανερῶσαι φανερῶσαιμεν φανερῶσαιτε φανερῶσαιεν	φανερῶσαίμην φανερῶσαιῳ φανερῶσαιτο φανερῶσαίμεθα φανερῶσαισθε φανερῶσαιντο	φανερῶθείην φανερῶθείης φανερῶθείη φανερῶθείμεν φανερῶθείτε φανερῶθείσαν
<i>gebiedende wijs</i>	φάνερου φανερούτω φανερούτε φανερούτωσαν	φανεροῦ φανερούσθω φανερούσθε φανερούσθωσαν	φάνέρωσον φανερωσάτω φανερωσάτε φανερωσάτωσαν	φάνέρωσαι φανερωσάσθω φανερωσάσθε φανερωσάσθωσαν	φανερώθητι φανερωθήτω φανερωθήτε φανερωθήτωσαν
<i>infinitief</i>	φανερύν	φανερύσθαι	φανερῶσαι	φανερῶσασθαι	φανερῶθῆναι

	STATISCH ASPECT		TOEKOMENDE TIJD		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	πεφάνερωκα πεφάνερωκας πεφάνερωκε(ν) πεφανερώκαμεν πεφανερώκατε πεφανερώκασι(ν)	πεφάνερωμαι πεφάνερωσαι πεφάνερωται πεφανερώμεθα πεφάνερωσθε πεφάνερονται	φανερώσω φανερώσεις φανερώσει φανερώσομεν φανερώσετε φανερώσουσι(ν)	φανερώσομαι φανερώση/-ώσει φανερώσεται φανερώσόμεθα φανερώσεσθε φανερώσονται	φανερωθήσομαι φανερωθήση/-σει φανερωθήσεται φανερωθισόμεθα φανερωθήσεσθε φανερωθήσονται
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	(ἐ)πεφανερώκειν (ἐ)πεφανερώκεις (ἐ)πεφανερώκει (ἐ)πεφανερώκειμεν (ἐ)πεφανερώκειτε (ἐ)πεφανερώκεισαν	(ἐ)πεφανερώμην (ἐ)πεφάνερωσο (ἐ)πεφάνερωτο (ἐ)πεφανερώμεθα (ἐ)πεφάνερωσθε (ἐ)πεφάνερωντο			
<i>aanvoegende wijs</i>					
<i>wensende wijs</i>					
<i>gebiedende wijs</i>		πεφάνερωσο πεφανερώσθω πεφάνερωσθε πεφανερώσθωσαν			
<i>infinitief</i>	πεφανερωκέναι	πεφανερώσθαι	φανερώσειν	φανερώσεσθαι	φανερωθήσεσθαι

3.3.6.3 Werkwoorden met onregelmatige duratieve vormen

Afwijkend van het werkwoord λύω zijn ook alle werkwoorden die voor de duratieve vormen een verbuigingsuitgang -μι in plaats van -ω kennen. Bij een aantal van deze werkwoorden is er tussen de stam en de uitgang een kenmerk -νυ (bv. δείκνυμι ‘laten zien’ of ἀπ-όλλυμι ‘doen omkomen’, ontstaan uit ἀπ-ολλύνυμι). Bij een klein aantal andere werkwoorden volgt -μι direct op de werkwoordsstam en

	DURATIEF ASPECT		MOMENTAAN ASPECT		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	δείκνυμι δεικνύς δείκνυσι(ν) δείκνυμεν δείκνυτε δεικνύασι(ν)	δείκνυμαι δείκνυσαι δείκνυται δεικνύμεθα δείκνυσθε δείκνυνται			
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	ἔδεικνυν ἔδεικνυς ἔδεικνυ ἔδεικνυμεν ἔδεικνυτε ἔδεικνυσαν	ἔδεικνύμην ἔδεικνυσο ἔδεικνυτο ἔδεικνύμεθα ἔδεικνυσθε ἔδεικνυντο	ἔδειξα ἔδειξας ἔδειξε(ν) ἔδειξαμεν ἔδειξατε ἔδειξαν	ἔδειξάμην ἔδειξω ἔδειξατο ἔδειξάμεθα ἔδειξασθε ἔδειξαντο	ἔδειχθην ἔδειχθης ἔδειχθι ἔδειχθημεν ἔδειχθητε ἔδειχθησαν
<i>aanvoegende wijs</i>	δεικνύω δεικνύης δεικνύῃ δεικνύωμεν δεικνύητε δεικνύωσι(ν)	δεικνύομαι δεικνύῃ δεικνύηται δεικνύώμεθα δεικνύησθε δεικνύονται	δείξω δείξῃς δείξῃ δείξωμεν δείξῃτε δείξωσι(ν)	δείξομαι δείξῃ δείξεται δείξώμεθα δείξῃσθε δείξονται	δειχθῶ δειχθῆς δειχθῇ δειχθώμεν δειχθῆτε δειχθῶσι(ν)
<i>wensende wijs</i>	δεικνύοιμι δεικνύοιο δεικνύοι δεικνύοιμεν δεικνύοιτε δεικνύοιεν	δεικνυοίμην δεικνύοιο δεικνύοιτο δεικνυοίμεθα δεικνύοισθε δεικνύοιντο	δείξαιμι δείξαις δείξαι δείξαιμεν δείξαιτε δείξαιεν	δείξαιμην δείξαιο δείξαιτο δείξάιμεθα δείξαισθε δείξαιντο	δειχθείην δειχθείς δειχθείη δειχθείμεν δειχθείτε δειχθείσαν
<i>gebiedende wijs</i>	δείκνυθι δεικνύτω δείκνυτε δεικνύτωσαν	δείκνυσο δεικνύσθω δείκνυσθε δεικνύσθωσαν	δείξον δείξάτω δείξατε δείξάτωσαν	δείξαι δείξάσθω δείξασθε δείξάσθωσαν	δείχθητι δειχθήτω δείχθητε δειχθήτωσαν
<i>infinitief</i>	δεικνύναι / δεικνύειν	δείκνυσθαι	δείξαι	δείξασθαι	δειχθῆναι

wordt de eerste medeklinker van de stam herhaald, met een *ι* er tussen in (zoals in δίδωμι). Omdat deze werkwoorden ook andere onregelmatigheden kennen en bovendien veel voorkomen in het Nieuwe Testament, laten we complete vormoverzichten zien. Hieronder en op de volgende pagina's zijn de overzichten opgenomen van achtereenvolgens de werkwoorden δείκνυμι 'tonen', ἵστημι 'doen staan', δίδωμι 'geven', τίθημι 'zetten, leggen, plaatsen', ἵημι 'zenden', φημί 'zeggen' en εἰμί 'zijn'.

	STATISCH ASPECT		TOEKOMENDE TIJD		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	δέδειχα δέδειχας δέδειχε(ν) δεδείχαμεν δεδείχατε δεδείχασι(ν)	δέδειγμαι δέδειξαι δέδειγται δεδείγμεθα δέδειξθε δέδειχται	δείξω δείξεις δείξει δείξομεν δείξετε δείξουσι(ν)	δείξομαι δείξη/δείξει δείξεται δείξόμεθα δείξεσθε δείξονται	δειχθήσομαι δειχθήση/-θήσει δειχθήσεται δειχθησόμεθα δειχθήσεσθε δειχθήσονται
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	(ἐ)δεδείχεν (ἐ)δεδείχεις (ἐ)δεδείχει (ἐ)δεδείχουμεν (ἐ)δεδείχετε (ἐ)δεδείχισαν	(ἐ)δεδείγμην (ἐ)δέδειξο (ἐ)δέδειγτο (ἐ)δεδείγμεθα (ἐ)δέδειξθε (ἐ)δέδειχτο			
<i>aanvoegende wijs</i>					
<i>wensende wijs</i>					
<i>gebiedende wijs</i>		δέδειξω δεδείχθω δέδειχθε δεδείχθωσαν			
<i>infinitief</i>	δεδειχέναι	δεδείχθαι	δείξειν	δείξεσθαι	δειχθήσεσθαι

	DURATIEF ASPECT		MOMENTAAN ASPECT		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	ἵστημι ἵστης ἵστησι(ν) ἵσταμεν ἵστατε ἵσᾶσι(ν)	ἵσταμαι ἵστασαι ἵσταται ἵσάμεθα ἵστασθε ἵστανται	<i>verleden tijd (aoristus I)</i>	ἔστησα ἔστησας ἔστησε(ν) ἑστήσαμεν ἑστήσατε ἑστησαν	ἐστάθην ἐστάθης ἐστάθη ἐστάθημεν ἐστάθητε ἐστάθησαν
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	ἵστην ἵστης ἵστη ἵσταμεν ἵστατε ἵστασαν	ἱσάμην ἱστασο ἱστατο ἱσάμεθα ἱστασθε ἱσταντο	<i>verleden tijd (aoristus II)</i>	ἔστην ἔστης ἔστη ἔστημεν ἔστητε ἔστησαν	ἐστάμην ἐστασο ἐστατο ἐσάμεθα ἐστασθε ἐσταντο
<i>aanvoegende wijs</i>	ἰσῶ ἰστής ἰστή ἰσῶμεν ἰστήτε ἰσῶσι(ν)	ἰσῶμαι ἰστή ἰστήται ἰσῶμεθα ἰστήθε ἰσῶνται		στῶ στής στή στῶμεν στήτε στῶσι(ν)	στῶμαι στή στήται στῶμεθα στήθε στῶνται
<i>wensende wijs</i>	ἵσταῖν ἵσταῖς ἵσταῖ ἵσταῖμεν ἵσταῖτε ἵσταῖσαν	ἱσταῖμην ἱσταῖο ἱσταῖτο ἱσταῖμεθα ἱσταῖσθε ἱσταῖντο		σταῖν σταῖς σταῖ σταῖμεν σταῖτε σταῖσαν	σταθείν σταθείς σταθεί σταθείμεν σταθείτε σταθείσαν
<i>gebiedende wijs</i>	ἵσταθι ἵστάτω ἵστατε ἵστάτωσαν	ἵστασο ἵστάσθω ἵστασθε ἵστάσθωσαν		στήθι στήτω στήτε στήτωσαν	στάθιτι σταθήτω στάθητε σταθήτωσαν
<i>infinitief</i>	ἵσταναι	ἵστασθαι		στήναι	σταθῆναι

Merk op dat ἵστημι in het momentaan aspect zowel een eerste als een tweede aoristus heeft. Bij mediale en passieve vormen levert dit geen verschil in betekenis op, maar bij actieve vormen is dit wel het geval. De eerste aoristus actief is overgankelijk (wat inhoudt dat deze gewoonlijk een lijdend voorwerp bij zich heeft) en moet vertaald worden met ‘ik deed staan, ik heb doen staan’, etc. De tweede aoristus actief is on-

	STATISCH ASPECT		TOEKOMENDE TIJD		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	ἔστηκα ἔστηκας ἔστηκε(ν) ἔστήκαμεν ἔστήκατε ἔστήκασι(ν)	ἔσταμαι ἔστασαι ἔσταιται ἑστώμεθα ἑστασθε ἑστανται	στήσω στήσεις στήσει στήσομεν στήσετε στήσουσι(ν)	στήσομαι στήση/στήσει στήσεται στησόμεθα στήσεσθε στήσονται	σταθήσομαι σταθήση/-θήσει σταθήσεται σταθησόμεθα σταθήσεσθε σταθήσονται
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	ἑστήκειν ἑστήκεις ἑστήκει ἑστήκειμεν ἑστήκειτε ἑστήκεισαν	ἑστάμην ἑστασο ἑστατο ἑστάμεθα ἑστασθε ἑσταντο			
<i>aanvoegende wijs</i>					
<i>wensende wijs</i>					
<i>gebiedende wijs</i>		ἑστασο ἑστάσθω ἑστασθε ἑστάσθωσαν			
<i>infinitief</i>	ἑστηκέναι	ἑστάσθαι	στήσειν	στήσεσθαι	σταθήσεσθαι

overgankelijk (en heeft dus geen lijdend voorwerp bij zich). We moeten deze vertalen met ‘ik stond’, etc. De toekomstige tijd (στήσω) is eveneens overgankelijk (‘ik zal doen staan’, etc.), terwijl het statisch aspect (perfectum; ἔστηκα) onovergankelijk is. Het perfectum heeft een statisch aspect en wordt daarom gewoonlijk vertaald met ‘ik sta’, etc.

	DURATIEF ASPECT		MOMENTAAN ASPECT		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	δίδωμι δίδως δίδωσι(ν) δίδομεν δίδοτε διδούσι(ν)	δίδομαι δίδοσαι δίδοται διδόμεθα δίδοσθε δίδονται			
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	ἔδιδων ἔδιδως ἔδιδω ἔδίδομεν ἔδίδοτε ἔδίδοσαν	ἔδιδόμην ἔδίδοσο ἔδίδοτο ἔδιδόμεθα ἔδίδοσθε ἔδίδοντο	ἔδωκα ἔδωκας ἔδωκε(ν) ἔδομεν ἔδοτε ἔδοσαν	ἔδόμην ἔδοσο ἔδοτο ἔδόμεθα ἔδοσθε ἔδοντο	ἔδόθην ἔδόθης ἔδόθη ἔδόθημεν ἔδόθητε ἔδόθησαν
<i>aanvoegende wijs</i>	διδῶ διδῶς διδῶ διδῶμεν διδῶτε διδῶσι(ν)	διδῶμαι διδῶ διδῶται διδώμεθα διδώσθε διδώνται	δῶ δῶς δῶ δῶμεν δῶτε δῶσι(ν)	δῶμαι δῶ δῶται δώμεθα δῶσθε δώνται	δοθῶ δοθῆς δοθῇ δοθῶμεν δοθῆτε δοθῶσι(ν)
<i>wensende wijs</i>	διδοίην διδοίης διδοίη διδοίμεν διδοίητε διδοίησαν	διδοίμην διδοίῃο διδοίτο διδοίμεθα διδοίσθε διδοίντο	δοίην δοίης δοίη δοίμεν δοίητε δοίησαν	δοίμην δοίῃο δοίτο δοίμεθα δοίσθε δοίντο	δοθείην δοθείης δοθείη δοθείμεν δοθείητε δοθείησαν
<i>gebiedende wijs</i>	δίδου διδότω δίδοτε διδότωσαν	δίδοσο διδόσθω δίδοσθε διδόσθωσαν	δός δότω δότε δότωσαν	δόσο δόσθω δόσθε δόσθωσαν	δόθητι δοθήτω δόθητε δοθήτωσαν
<i>infinitief</i>	διδόναι	δίδοσθαι	δοῦναι	δόσθαι	δοθῆναι

	STATISCH ASPECT		TOEKOMENDE TIJD		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	δέδωκα δέδωκας δέδωκε(ν) δεδώκαμεν δεδώκατε δεδώκασι(ν)	δέδομαι δέδοσαι δέδοται δεδόμεθα δεδόσθε δέδονται	δώσω δώσεις δώσει δώσομεν δώσετε δώσουσι(ν)	δώσομαι δώση/δώσει δώσεται δωσόμεθα δώσεσθε δώσονται	δοθήσομαι δοθήση/δοθήσει δοθήσεται δοθησόμεθα δοθήσεσθε δοθήσονται
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	(ἐ)δεδώκειν (ἐ)δεδώκεις (ἐ)δεδώκει (ἐ)δεδώκειμεν (ἐ)δεδώκειτε (ἐ)δεδώκεισαν	(ἐ)δεδόμην (ἐ)δέδοσο (ἐ)δέδοτο (ἐ)δεδόμεθα (ἐ)δέδοσθε (ἐ)δέδοντο			
<i>aanvoegende wijs</i>					
<i>wensende wijs</i>					
<i>gebiedende wijs</i>	δέδωκε δεδώκέτω δεδώκετε δεδώκέτωσαν	δέδοσο δεδόσθω δέδοσθε δεδόσθωσαν			
<i>infinitief</i>	δεδωκέναι	δώσεσθαι	δώσειν	δώσεσθαι	δοθήσεσθαι

	DURATIEF ASPECT		MOMENTAAN ASPECT		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	τίθημι τίθης τίθησι(ν) τίθεμεν τίθετε τιθείσι(ν)	τίθεμαι τίθεσαι τίθεται τίθεμεθα τίθεσθε τίθενται			
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	ἔτιθην ἔτιθης ἔτιθη ἔτίθεμεν ἔτίθετε ἔτίθεσαν	ἔτιθέμην ἔτίθεσο ἔτίθετο ἔτιθέμεθα ἔτίθεσθε ἔτίθεντο	ἔθηκα ἔθηκας ἔθηκε(ν) ἔθέμεν ἔθέτε ἔθεσαν	ἔθέμην ἔθου ἔθετο ἔθέμεθα ἔθεσθε ἔθεντο	ἔτέθην ἔτέθης ἔτέθη ἔτέθημεν ἔτέθητε ἔτέθησαν
<i>aanvoegende wijs</i>	τιθῶ τιθῆς τιθῇ τιθῶμεν τιθήτε τιθῶσι(ν)	τιθῶμαι τιθῇ τιθήται τιθώμεθα τιθήσθε τιθῶνται	θῶ θῆς θῇ θῶμεν θήτε θῶσι(ν)	θῶμαι θῇ θήται θώμεθα θήσθε θώνται	τεθῶ τεθῆς τεθῇ τεθῶμεν τεθήτε τεθῶσι(ν)
<i>wensende wijs</i>	τιθείην τιθείης τιθείη τιθείημεν τιθείητε τιθείησαν	τιθείμην τιθείο τιθείτο τιθείμεθα τιθείσθε τιθείντο	θείην θείης θείη θείημεν θείητε θείησαν	θείμην θείο θείτο θείμεθα θείσθε θείντο	τεθείην τεθείης τεθείη τεθείημεν τεθείητε τεθείησαν
<i>gebiedende wijs</i>	τίθει τίθέτω τίθετε τίθέτωσαν	τίθεσο τίθέσθω τίθεσθε τίθέσθωσαν	θές θέτω θέτε θέτωσαν	θέσο θέσθω θέσθε θέσθωσαν	τέθητι τεθήτω τέθητε τεθήτωσαν
<i>infinitief</i>	τιθέναι	τίθεσθαι	θείναι	θέσθαι	τεθῆναι

	STATISCH ASPECT		TOEKOMENDE TIJD		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	τέθεικα τέθεικας τέθεικε(ν) τεθείκαμεν τεθείκατε τεθείκασι(ν)	τέθειμαι τέθεισαι τέθειται τεθείμεθα τέθεισθε τέθεινται	θήσω θήσεις θήσει θήσομεν θήσετε θήσουσι(ν)	θήσομαι θήση/θήσει θήσεται θησόμεθα θήσεσθε θήσονται	τεθήσομαι τεθήση/τεθήσει τεθήσεται τεθησόμεθα τεθήσεσθε τεθήσονται
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	(ἐ)τεθείκειν (ἐ)τεθείκεις (ἐ)τεθείκει (ἐ)τεθείκειμεν (ἐ)τεθείκειτε (ἐ)τεθείκεισαν	(ἐ)τεθείμην (ἐ)τέθεισο (ἐ)τέθειτο (ἐ)τεθείμεθα (ἐ)τέθεισθε (ἐ)τέθειντο			
<i>aanvoegende wijs</i>					
<i>wensende wijs</i>					
<i>gebiedende wijs</i>	τέθεικε τεθεικέτω τεθείκετε τεθεικέτωσαν	τέθεισο τεθείσθω τέθεισθε τεθείσθωσαν			
<i>infinitief</i>	τεθεικέναι	τεθείσθαι	θήσειν	θήσεσθαι	τεθήσεσθαι

	DURATIEF ASPECT		MOMENTAAN ASPECT		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	ἴημι ἴης ἴησι(ν) ἴεμεν ἴετε ἴεσι(ν)	ἴεμαι ἴεσαι ἴεται ἴεμεθα ἴεσθε ἴενται			
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	ἴην ἴης ἴῃ ἴεμεν ἴετε ἴεσαν	ἴεμην ἴεσο ἴετο ἴεμεθα ἴεσθε ἴεντο	ἦκα ἦκας ἦκε(ν) εἶμεν εἶτε εἶσαν	ἔμην ἔσο ἔτο ἔμεθα ἔσθε ἔντο	ἔθην/εἶθην ἔθης/εἶθης ἔθῃ/εἶθῃ ἔθήμεν/εἶθήμεν ἔθητε/εἶθητε ἔθησαν/εἶθησαν
<i>aanvoegende wijs</i>	ἰὼ ἰῆς ἰῇ ἰώμεν ἰῆτε ἰώσι(ν)	ἰώμαι ἰῇ ἰῆται ἰώμεθα ἰῆσθε ἰώνται	ῶ ῆς ῇ ῶμεν ῆτε ῶσι(ν)	ῶμαι ῇ ῆται ῶμεθα ῆσθε ῶνται	ἐθῶ ἐθῆς ἐθῇ ἐθώμεν ἐθῆτε ἐθώσι(ν)
<i>wensende wijs</i>	εἰήν εἰής εἰῇ εἰήμεν εἰήτε εἰήσαν	εἰέμην εἰέο εἰέτο εἰέμεθα εἰέσθε εἰέντο	εἶήν εἶής εἶῃ εἶήμεν εἶήτε εἶήσαν	εἶμην εἶο εἶτο εἶμεθα εἶσθε εἶντο	ἐθείην ἐθείης ἐθείῃ ἐθείήμεν ἐθείητε ἐθείησαν
<i>gebiedende wijs</i>	ἴεθι ἴέτω ἴετε ἴέτων	ἴεσο ἴέσθω ἴεσθε ἴέσθωσαν	ἕς ἔτω ἔτε ἔτωσαν	ἕσο ἕσθω ἕσθε ἕσθωσαν	ἕθῃτι ἕθήτω ἕθητε ἕθήτωσαν
<i>infinitief</i>	ἔναι	ἴεσθαι	εἶναι	ἕσθαι	ἐθῆναι

	STATISCH ASPECT		TOEKOMENDE TIJD		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	εἶκα εἶκας εἶκε(ν) εἶκαμεν εἶκατε εἶκασι(ν)	εἶμαι εἶσαι εἶται εἶμεθα εἶσθε εἶνται	ἥσω ἥσεις ἥσει ἥσομεν ἥσετε ἥσουσι(ν)	ἥσομαι ἥσῃ/ἥσει ἥσεται ἥσόμεθα ἥσεσθε ἥσονται	ἐθήσομαι ἐθήσῃ/ἐθήσει ἐθήσεται ἐθησόμεθα ἐθήσεσθε ἐθήσονται
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	εἴκειν εἴκεις εἴκει εἴκειμεν εἴκειτε εἴκεισαν	εἶμην εἶσω εἶτο εἶμεθα εἶσθε εἶντο			
<i>aanvoegende wijs</i>					
<i>wensende wijs</i>					
<i>gebiedende wijs</i>		εἶσο εἶσθω εἶσθε εἶσθωσαν			
<i>infinitief</i>	εἰκέναι	εἶσθαι	ἥσειν	ἥσεσθαι	ἐθήσεσθαι

	DURATIEF ASPECT		TOEKOMENDE TIJD		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	φημί φής φησι(ν) φάμεν φατέ φασί(ν)		φήσω φήσεις φήσει φήσομεν φήσετε φήσουσι(ν)		
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	ἔφην ἔφης ἔφη ἔφαμεν ἔφατε ἔφασαν				
<i>aanvoegende wijs</i>	φῶ φῆς φῆ φῶμεν φῆτε φῶσι(ν)				
<i>wensende wijs</i>	φαίην φαίης φαίη φαίμεν φαίτε φαίεν				
<i>gebiedende wijs</i>	φαθί φάτω φατέ φάτων				
<i>infinitief</i>	φάναι		φήσειν		

Het werkwoord φημί kent geen eigen statische vormen (perfectum), maar maakt gebruik van de statische vormen van λέγω, dat eveneens ‘zeggen’ betekent. Overigens heeft λέγω een onregelmatige perfectumstam: εἶρηκα (zie par.3.3.6.5).

	DURATIEF ASPECT		TOEKOMENDE TIJD		
	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>actieve onderwerps- relatie</i>	<i>mediale onderwerps- relatie</i>	<i>passieve onderwerps- relatie</i>
<i>aantonende wijs (tegenwoordige tijd)</i>	εἰμί εἶ ἐστί(ν) ἐσμέν ἐστέ εἰσί(ν)			ἔσομαι ἔσῃ ἔσται ἐσόμεθα ἔσεσθε ἔσονται	
<i>aantonende wijs (verleden tijd)</i>	ἤμην ἦς/ἦσθα ἦ/ἦν ἦμεν/ἦμεθα ἦτε/ἦστε ἦσαν				
<i>aanvoegende wijs</i>	ὦ ὦς ὦ ὦμεν ὦτε ὦσι(ν)				
<i>wensende wijs</i>	εἴην εἴης εἴη εἴημεν/εἴμεν εἴητε/εἴτε εἴησαν/εἴεν				
<i>gebiedende wijs</i>	ἴσθι ἔστω/ἦτω ἔστε ἔστωσαν				
<i>infinitief</i>	εἶναι			ἔσεσθαι	

Het werkwoord εἰμί kent geen momentane (aoristus) of statische vormen (perfectum). Een aantal verleden tijdsvormen, die hier als actief zijn aangegeven, zijn oorspronkelijk mediale vormen. In de tijd van het Nieuwe Testament werd dit echter niet meer als zodanig gevoeld. In de toekomstige tijd zijn er uitsluitend mediale vormen, maar ook deze worden gebruikt als waren zij actief.

3.3.6.4 Werkwoorden met onregelmatige momentane vormen

Bij de meeste Griekse werkwoorden worden de momentane vormen (aoristus) op regelmatige wijze gevormd, zoals bij het werkwoord λύω (aoristus aantonende wijs actief: ἔλυσα). Er zijn echter ook werkwoorden die in de verbuiging van de momentane vormen onregelmatigheden vertonen. We maken onderscheid tussen momentane vormen met duratieve uitgangen (zie 3.3.6.4.1), momentane vormen zonder het kenmerk van de σ (zie 3.3.6.4.2), en andere onregelmatige momentane vormen (zie 3.3.6.4.3). Vervolgens besteden we aandacht aan een onregelmatigheid die zich alleen bij de momentane passieve vormen van sommige werkwoorden voordoet, namelijk dat de θ ontbreekt (zie 3.3.6.4.4).

3.3.6.4.1 Momentane vormen met ‘duratieve’ uitgangen

Sommige werkwoorden hebben momentane vormen (aoristus) die in plaats van het kenmerk -σα de uitgang van de verleden tijd van de duratieve vormen vertonen (d.w.z. de uitgang van het imperfectum), die dan gecombineerd wordt met een andere werkwoordsstam dan bij de duratieve vormen. Momentane vormen met het kenmerk -σα worden vaak aangeduid als ‘eerste aoristus’ (of aoristus I), terwijl deze momentane vormen waarvan de uitgang overeenkomt met die van duratieve vormen wordt aangeduid als ‘tweede aoristus’ (of aoristus II) of ‘thematische aoristus’. Vergelijk bijvoorbeeld de volgende duratieve en momentane vormen van de verleden tijd van het werkwoord βάλλω ‘gooien’.

duratief aspect (imperfectum) momentaan aspect (aoristus II)

ἔβαλλον	ἔβαλον
ἔβαλλες	ἔβαλες
ἔβαλλε(ν)	ἔβαλε(ν)
ἐβάλλομεν	ἐβάλομεν
ἐβάλλετε	ἐβάλετε
ἔβαλλον	ἔβαλον

Zoals gezegd zijn de uitgangen van het werkwoord in duratieve en momentane vormen gelijk. De werkwoordsstam bij momentane vormen is echter van βαλλ- gewijzigd in βαλ-. Deze stam wordt ook wel ‘aoristusstam’ genoemd. Door deze wijziging van de stam blijft het mogelijk onderscheid te maken tussen duratieve verleden-tijdsvormen (imperfectum) en momentane verleden-tijdsvormen (aoristus): het imperfectum van βάλλω is ἔβαλλον, de aoristus ἔβαλον.

Bij sommige werkwoorden, waaronder ook βάλλω lijkt de aoristusstam erg op de werkwoordsstam die in duratieve vormen gebruikt wordt. Andere keren vertoont de aoristusstam grotere afwijkingen en soms is deze oorspronkelijk zelfs van een ander werkwoord afkomstig (zoals bv. bij λέγω ‘zeggen’). Enkele werkwoorden die niet een eerste, maar een tweede aoristus hebben, zijn:

<i>werkwoord</i>	<i>momentane vormen (aoristus II)</i>
ἄγω ‘leiden’	ἤγαγον
ἁμαρτάνω ‘zondigen’	ἤμαρτον
ἀποθνῄσκω ‘sterven’	ἀπέθανον
ἔρχομαι ‘komen’	ἦλθον
ἐσθίω ‘eten’	ἔφαγον
εὕρισκω ‘vinden’	εὔρον
ἔχω ‘hebben’	ἔσχον

καταλείπω ‘verlaten’	κατέλιπον
λαμβάνω ‘nemen’	ἔλαβον
λέγω ‘zeggen’	εἶπον
μανθάνω ‘leren’	ἔμαθον
ὁράω ‘zien’	εἶδον
πάσχω ‘lijden’	ἔπαθον
πίνω ‘drinken’	ἔπιον
πίπτω ‘vallen’	ἔπεσον
φέρω ‘dragen’	ἤνεγκον
φεύγω ‘vluchten’	ἔφυγον

Bij een aantal van deze werkwoorden (namelijk ἔρχομαι, λέγω, ὁράω en φέρω) doet zich soms het verschijnsel voor dat momentane vormen in de uitgang als klinker een α krijgen in plaats van een ε of een ο. Bijvoorbeeld:

Matt.25:36 ἐν φυλακῇ ἤμην καὶ ἦλθατε (niet: ἦλθετε) πρὸς με
‘Ik was in de gevangenis en jullie kwamen naar Mij’

Hand.16:31 οἱ δὲ εἶπαν (niet: εἶπον), πίστευσον ἐπὶ τὸν κύριον Ἰησοῦν
‘Zij nu zeiden: geloof in de Here Jezus’

Marc.9:17 διδάσκαλε, ἤνεγκα (niet: ἦνεγκον) τὸν υἱόν μου πρὸς σέ
‘Meester, ik bracht mijn zoon bij U’

3.3.6.4.2 Momentane vormen met ‘duratieve’ uitgangen zonder klinker

Bij enkele werkwoorden waarvan de stam eindigt op een lange klinker, worden dezelfde uitgangen als bij de duratieve vormen gebruikt, maar dan zonder de klinker van de uitgang. Bovendien is er bij de derde persoon meervoud een uitgang overgenomen van de momentane vormen met -σα, namelijk -σαν. Hier volgen de overzichten van de momentane vormen van γινώσκω ‘leren kennen’ en βαίνω ‘stappen, lopen’. Deze momentane vormen worden overigens aangeduid als ‘tweede aoristus’, evenals het geval is met de momentane vormen die onder 3.3.6.4.1 genoemd zijn.

<i>aoristus II van γινώσκω</i>	<i>aoristus II van βαίνω</i>
ἔγνω	ἔβην
ἔγνως	ἔβης
ἔγνω	ἔβη
ἔγνωμεν	ἔβημεν
ἔγνωτε	ἔβητε
ἔγνωσαν	ἔβησαν

3.3.6.4.3 Momentane vormen zonder het kenmerk van de -σ-

Bij werkwoorden waarvan de stam eindigt op een λ, μ, ν of ρ en die in de momentane vormen dezelfde werkwoordsstam hebben als in duratieve vormen (zodat er dus sprake is van een ‘eerste aoristus’) vertonen de momentane vormen (en ook de vormen van de toekomstige tijd) geen σ. In plaats daarvan wordt de voorafgaande lettergreep (dus een lettergreep van de werkwoordsstam) verlengd. De momen-

tane vormen (aantonende wijs, actief) van het werkwoord ἄρω ‘optillen, weghalen’ en van het werkwoord μένω ‘blijven’ zijn dus:

ἦρα	ἔμεινα
ἦρας	ἔμεινας
ἦρε(ν)	ἔμεινε(ν)
ἦραμεν	ἔμείναμεν
ἦρατε	ἔμείνατε
ἦραν	ἔμειναν

3.3.6.4.4 *Passieve momentane vormen zonder -θ-*

Onder het overzicht van het werkwoord λύω is reeds opgemerkt dat passieve vormen doorgaans te herkennen zijn aan een uitgang met -θη- of -θε-. Een aantal werkwoorden vormt echter een uitzondering op deze regel en heeft in de passieve momentane vormen geen -θ-. Op dit achterwege blijven van de θ na, is de verbuiging van deze werkwoorden regelmatig (behalve in de gebiedende wijs tweede persoon enkelvoud, die niet -[θ]ητι, maar -ηθι als uitgang heeft). Hier volgt als voorbeeld een vormoverzicht van de passieve momentane vormen van γράφω ‘schrijven’ in de aanvoegende wijs en de gebiedende wijs:

<i>aantonende wijs</i>	<i>gebiedende wijs</i>
ἐγράφην	
ἐγράφης	γράφηθι
ἐγράφη	γράφητω
ἐγράφημεν	
ἐγράφητε	γράφητε
ἐγράφησαν	γράφητωσαν

3.3.6.5 *Werkwoorden met onregelmatige statische vormen*

Bij het vormoverzicht van het werkwoord λύω is reeds opgemerkt dat regelmatige statische vormen (zogenoeten ‘perfectum’-vormen) twee kenmerken hebben: ten eerste de aanwezigheid van de κ bij actieve vormen (bij mediale en passieve vormen volgen de persoonsuitgangen -μαι, -σαι, etc. direct op de werkwoordsstam) en ten tweede – in alledrie de onderwerpsrelaties – verdubbeling (reduplicatie) van de eerste stamletter, waarbij dan een ε tussen deze letters wordt geplaatst. Zo hebben we gezien dat van het werkwoord λύω de actieve statische vorm λέλυκα is. Op beide hierboven genoemde kenmerken bestaan echter uitzonderingen, waardoor we spreken van een onregelmatige statische vorm.

In een aantal gevallen vinden we statische vormen waarbij de eerste stamletter niet verdubbeld wordt. Dit gebeurt in de eerste plaats bij werkwoorden die beginnen met een klinker. Wanneer deze klinker zou verdubbelen en bovendien een ε toegevoegd zou worden, zou een woord ontstaan dat begint met drie (of zelfs vier) klinkers, wat natuurlijk niet mogelijk is. Bij deze groep werkwoorden wordt daarom uitsluitend een ε toegevoegd aan het begin van de werkwoordsstam. Die ε smelt dan weer samen met de klinker aan het begin van de stam. Zo krijgt men als perfectum van ἀκολουθέω ‘volgen’ de vorm ἠκολουθήκα ‘ik heb gevolgd’. Ook bij werkwoorden die beginnen met ρ, σ, ζ of ξ wordt de beginletter van het werkwoord niet herhaald, maar vinden we in statische vormen uitsluitend een ε aan het begin van het woord, zoals bij ζητέω ‘zoeken’: ἔζητήκα ‘ik heb gezocht’. Een uitzondering is σώζω ‘redden’, dat in statische vormen wel de σ herhaalt (σέσωκα ‘ik heb gered’). Bij werkwoorden waarvan de stam begint met een θ, χ of φ vindt wel verdubbeling plaats, maar op een iets andere wijze; deze werkwoor-

den verdubbelen de eerste klank met behulp van, respectievelijk, τ, κ en π, bijvoorbeeld. πεφιλήκα ‘ik heb lief gehad’ van φιλέω ‘liefhebben’.

Ook op het kenmerk van de aanwezigheid van de κ in actieve statische vormen bestaan uitzonderingen. Bij een aantal werkwoorden zien we namelijk dat de κ verandert in een h-klank of zelfs helemaal verdwijnt. Zo vinden we als perfectum van πράσσω ‘doen’ (met de stam πραγ-) de vorm πέπραχα ‘ik heb gedaan’ met een h-klank (waardoor de γ verandert in χ), maar van κράζω ‘schreeuwen’ (met de stam κραγ-) de vorm κέκραγα ‘ik heb geschreeuwd’ zonder h-klank (de γ blijft dus een γ).

Verder zijn er nog werkwoorden die in de statische vormen een andere werkwoordsstam hebben dan in duratieve vormen. Vaak kennen deze woorden ook verschillende stammen voor duratieve en momentane vormen (zie 3.3.6.4.1), maar dit hoeft niet altijd het geval te zijn. Voorbeelden van werkwoorden met een onregelmatige perfectumstam zijn:

werkwoord	statisch aspect (perfectum)
ἀκούω ‘horen’	ἀκήκοα
βάλλω ‘gooien’	βέβληκα
γίνομαι ‘worden’	γέγονα
γινώσκω ‘kennen’	ἔγνωκα
ἔρχομαι ‘komen’	ἔληλυθα
λαμβάνω ‘nemen, krijgen’	εἴληφα
λέγω ‘zeggen’	εἴρηκα
πάσχω ‘lijden’	πέπονθα
πείθω ‘overtuigen’	πέποιθα
φέρω ‘brengen, dragen’	ἐνήνοχα

Het werkwoord οἶδα ‘weten’ kent uitsluitend statische vormen. Oorspronkelijk was οἶδα namelijk een perfectumvorm van εἶδον ‘zien’ (dat op zijn beurt weer beschouwd wordt als aoristus – momentane vorm – bij ὁράω ‘zien’). Het woord is echter een eigen leven gaan leiden en wordt vertaald als was het een ‘normaal’ werkwoord (zie woordstudie 3093II). De verbuiging van οἶδα, dat in het Nieuwe Testament veel voorkomt, is erg onregelmatig. Hiernaast is daarom een compleet overzicht van οἶδα opgenomen.

3.3.6.6 Werkwoorden met onregelmatige vormen voor de toekomstige tijd

Bij het overzicht van het werkwoord λύω is reeds opgemerkt dat de vormen van de toekomstige tijd gewoonlijk gekenmerkt worden door de aanwezigheid van een -σ-. Ook is daar reeds opgemerkt dat de -σ- in combinatie met de laatste letter van de werkwoordsstam kan versmelten tot een ψ of een ξ of een enkele σ (waardoor in de praktijk de laatste letter van de werkwoordsstam dus verdwijnt).

STATISCH ASPECT	
	actieve onderwerps-relatie
aantonende wijs (tegenwoordige tijd)	οἶδα οἶσθα οἶδε(ν) ἴσμεν ἴστε ἴσασι(ν)
aantonende wijs (verleden tijd)	ἤδη ἤδησθα ἤδει(ν) ἤσμεν/ἤδεμεν ἤστε/ἤδετε ἤσαν/ἤδεσαν
aanvoegende wijs	εἰδῶ εἰδῆς εἰδῆ εἰδῶμεν εἰδῆτε εἰδώσι(ν)
wensende wijs	εἰδείην εἰδείης εἰδείη εἰδείμεν εἰδείτε εἰδείεν
gebiedende wijs	ἴσθι ἴστω ἴστε ἴστων
infinitief	εἰδέναι

Er zijn echter ook werkwoorden met een onregelmatig gevormde toekomstende tijd, namelijk een toekomstende tijd zonder -σ-. Dit zijn dezelfde woorden die bij momentane vormen (zie 3.3.6.4.3) geen -σ- vertonen, namelijk werkwoorden waarvan de stam eindigt op een λ, μ, ν of ρ. De vormen van de toekomstende tijd van deze werkwoorden zien eruit als een samentrekking van -εω (ontstaan uit -ε/σω). We nemen weer de werkwoorden αἶρω ‘optillen, weghalen’ en μένω ‘blijven’ als voorbeeld:

ἀρῶ	μενῶ
ἀρεῖς	μενεῖς
ἀρεῖ	μενεῖ
ἀροῦμεν	μενοῦμεν
ἀρεῖτε	μενεῖτε
ἀροῦσι(ν)	μενοῦσι(ν)

Veel Griekse werkwoorden maken bij duratieve vormen (praesens), anders dan in de toekomstende tijd, gebruik van een verlengde vorm van de werkwoordsstam. Dit is bijvoorbeeld het geval bij αἶρω (stam: αρ-). Hierdoor is het niet moeilijk het onderscheid tussen duratieve vormen en de toekomstende tijd te zien (αἶρω ‘ik til op’ tegenover ἀρῶ ‘ik zal optillen’). Bij sommige werkwoorden, waaronder μένω, is de werkwoordsstam in duratieve vormen en in de toekomstende tijd echter gelijk, zodat deze zich in de meeste persoonsvormen slechts in accent van elkaar onderscheiden (μένω ‘ik blijf’ tegenover μενῶ ‘ik zal blijven’).

Verder is er nog een aantal werkwoorden met in de toekomstende tijd een afwijkende werkwoordsstam. De belangrijkste worden hieronder genoemd (een aantal hiervan zijn al eerder aan de orde geweest omdat ze eveneens onregelmatige stammen hebben in momentane en/of statische vormen). Sommige van deze woorden kennen in de toekomstende tijd alleen mediale vormen (eindigend op -ομαι), maar deze worden vertaald als waren ze actief (vgl. hieronder 3.3.6.8).

<i>werkwoord</i>	<i>toekomstende tijd</i>
ἀποθνήσκω ‘sterven’	ἀποθανοῦμαι
βαίνω ‘gaan’	βήσομαι
ἔρχομαι ‘komen’	ἐλεύσομαι
ἐσθίω ‘eten’	φάγομαι
ἔχω ‘hebben’	ἔξω
λαμβάνω ‘nemen’	λήμψομαι
ὁράω ‘zien’	ὄψομαι
φέρω ‘brengen, dragen’	οἴσω

3.3.6.7 Combinatie van werkwoordsstam en voorzetsel

Het Grieks kent veel werkwoorden die een combinatie vormen van werkwoordsstam en voorzetsel. We noemen deze dan ook wel ‘samengestelde werkwoorden’. In de translitteratie van de Studiebijbel zijn deze werkwoorden eenvoudig te herkennen doordat een liggend streepje is geplaatst tussen voorzetsel en werkwoordsstam (bv. *apo-luō*). Enkele voorbeelden van samengestelde werkwoorden zijn:

- ἀνακρίνω ‘onderzoeken, toetsen’, samengesteld uit ἀνά en κρίνω ‘oordelen’.
- διακρίνω ‘onderscheiden, beoordelen’, samengesteld uit διά en κρίνω ‘oordelen’.
- κατακρίνω ‘veroordelen’, samengesteld uit κατά en κρίνω ‘oordelen’.

Wanneer een werkwoordsstam met een voorzetsel gecombineerd wordt, kunnen zich door klankverandering en -versmelting kleine wijzigingen voordoen. Voorvoegsels die op een klinker eindigen, zoals bijvoorbeeld ἀπό, verliezen deze klinker als een andere klinker onmiddellijk volgt. Een uitzondering op deze regel vormen περί en πρό, die nooit de slotklinker verliezen.

Bij een aantal voorzetsels verandert in sommige situaties de slotmedeklinker (of de medeklinker die na het wegvallen van de laatste klinker de laatst overgebleven letter van het voorzetsel is). Bij ἀπό, κατά, ἀντί, μετά en ἐπί wordt de slotmedeklinker met een h-klank gecombineerd (dus ἀφ-, καθ-, ἀνθ-, μεθ-, ἐφ-) wanneer de werkwoordsstam met een h-klank zou beginnen als deze op zichzelf zou staan. Verder geldt: ἐκ wordt ἐξ voor een klinker; ἐν wordt ἐγ voor een keelklank (γ, κ of χ), ἐμ voor een lipklank (β, π of φ), ἐλ voor een -λ; σύν wordt συγ voor een keelklank, συμ voor een lipklank, συ voor een -σ, σὺλ voor een -λ. De volgende voorbeelden illustreren een aantal van deze regels:

ἀναγγέλλω ‘meedelen’, samengesteld uit ἀνά en ἀγγέλλω ‘berichten’.
 παραγγέλλω ‘bevelen’, samengesteld uit παρά en ἀγγέλλω ‘berichten’.
 καθίημι ‘neerlaten’, samengesteld uit κατά en ἵημι ‘doen gaan, laten gaan’.
 ἐμβαίνω ‘zich inschepen’, samengesteld uit ἐν en βαίνω ‘gaan’.
 συγχάίρω ‘zich samen verheugen met’, samengesteld uit σύν en χαίρω ‘zich verheugen’.

Wanneer een samengesteld werkwoord in de verleden tijd staat (en dus volgens de regel een ε aan de werkwoordsstam voorafgaat, zie par. 3.3.6.1), komt de ε van de verleden tijd tussen het voorvoegsel en de werkwoordsstam. Dit kan natuurlijk ook weer nieuwe klankveranderingen en klinkerversmeltingen tot gevolg hebben, waarbij dan dezelfde regels gevolgd worden die hierboven reeds genoemd zijn. Zie de volgende voorbeelden:

συνέτασσον ‘ik ordende’, van συντάσσω.
 ἀπέθνησκον ‘ik stierf’, van ἀποθνήσκω.
 ἐξέβαλλον ‘ik wierp uit’, van ἐκβάλλω.
 ἀπῆγον ‘ik leidde weg’, van ἀπάγω.
 περιεπάτουں ‘ik wandelde’, van περιπατέω (περί en πρό verliezen immers nooit de slotklinker).

Met betrekking tot de betekenis van samengestelde werkwoorden zijn er verschillende mogelijkheden. Soms is de betekenis een samenvoeging van de betekenis van het voorzetsel en de werkwoordsstam, zoals in ἐκβάλλω ‘uitwerpen’, dat is samengesteld uit ἐκ- ‘uit’ en βάλλω ‘werpen’. Andere keren dient het voorvoegsel slechts om de betekenis van de werkwoordsstam te intensiveren, zoals bij ἀπολύω ‘bevrijden’, dat is samengesteld uit ἀπό- en λύω ‘losmaken’. In dergelijke gevallen is er in de praktijk niet altijd meer sprake van een verschil in betekenis, zoals bij θνήσκω en ἀποθνήσκω, die beide ‘sterven’ betekenen. Weer andere keren is het samengestelde werkwoord zo’n eigen leven gaan leiden, dat de betekenis ervan ogenschijnlijk niets meer te maken heeft met het niet-samengestelde werkwoord, zoals bij ἀναγινώσκω ‘(voor)lezen’, dat is samengesteld uit ἀνά- en γινώσκω ‘weten, kennen’.

In de woordstudiedelen van de Studiebijbel is bij de bespreking van voorzetsels in de meeste gevallen aandacht besteed aan de functies die het voorzetsel kan vervullen wanneer het als voorvoegsel bij een samengesteld werkwoord functioneert. Bovendien is bij samengestelde werkwoorden doorgaans aangegeven hoe de betekenis samenhangt met het als voorvoegsel functionerende voorzetsel enerzijds en de werkwoordsstam anderzijds.

3.3.6.8 Werkwoorden zonder actieve vormen

Een aantal werkwoorden kent wat woordvormen betreft geen actieve verbuigingen, maar slechts mediale en passieve. We duiden deze groep werkwoorden aan als ‘deponente werkwoorden’. Ze zijn in een woordenboek gemakkelijk herkenbaar, omdat ze daarin opgenomen zijn met de uitgang -ομαι (dat immers de uitgang is van eerste persoon enkelvoud in med/pass).

Ondanks het feit dat deponente werkwoorden in de mediale of lijdende vorm staan, bezitten ze een actieve betekenis. Meestal moeten we ze dan ook vertalen alsof er een actieve werkwoordsvorm zou staan. Bijvoorbeeld:

Rom.4:6 ... τοῦ ἀνθρώπου ᾧ ὁ θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων
 ‘... de mens aan wie God gerechtigheid *toerekent* zonder werken’

Het is natuurlijk ook mogelijk dat een deponent werkwoord in een bepaald bijbelvers met een mediale of passieve betekenis gebruikt wordt. De context moet hierover uitsluitsel geven. Bijvoorbeeld:

Rom.4:4 τῷ δὲ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν ἀλλὰ κατὰ ὀφείλημα
 ‘aan wie werkt *wordt* het loon niet *toegerekend* volgens genade maar volgens schuld’

Er is een aantal werkwoorden dat op zich niet tot de deponente werkwoorden behoort (d.w.z. er zijn woordvormen die tot het activum behoren), maar dat zich in de toekomstige tijd wel als zodanig gedraagt. Deze werkwoorden kennen in de toekomstige tijd alleen mediale en passieve woordvormen, maar we vertalen deze als waren ze actief. Een aantal werkwoorden waarbij dit het geval is, heeft tevens een onregelmatige werkwoordsstam in de toekomstige tijd (zie de voorbeelden onder 3.3.6.6). Maar ook bij werkwoorden die dezelfde stam hebben in duratieve en toekomstige tijdsvormen kunnen we dit verschijnsel aantreffen, bijvoorbeeld bij γινώσκω ‘weten’ (stam γνω-), dat als toekomstige tijd γνώσομαι heeft.

3.3.7 Voorzetsel

Een voorzetsel is een woord dat een relatie aanduidt van ruimtelijke, tijdelijke, oorzakelijke of andere aard, bv. *in, na, door*, enzovoort. De Griekse voorzetsels worden verbonden met een bepaalde naamval, of soms met verschillende naamvallen die dan verschillende betekenisnuances aanduiden. In het algemeen kan men zeggen dat een verbinding met een vierde naamval een beweging naar iets toe inhoudt (bijvoorbeeld bij εἰς ‘naar’), een verbinding met een derde naamval een plaatsbepaling (bijvoorbeeld bij ἐν ‘in, te’), en een verbinding met een tweede naamval een beweging van iets af, of een aanraking die slechts ten dele is, bijvoorbeeld bij ἐκ ‘(van)uit’.

Voorzetsels die in het Grieks altijd gevolgd worden door een tweede naamval zijn ἀντί ‘in plaats van, voor’, ἀπό ‘van(af)’, ἐκ ‘uit (vandaan)’ en πρό ‘vóór’. Voorzetsels die in het Grieks altijd gevolgd worden door een derde naamval zijn ἐν ‘in’ en σύν ‘(samen) met’. Voorzetsels die in het Grieks altijd gevolgd worden door een vierde naamval zijn ἀνά ‘op, verspreid over’ en εἰς ‘naar, in de richting van, tot’. Voorzetsels die door een tweede of vierde naamval gevolgd kunnen worden, zijn διά ‘doorheen; vanwege’, κατά ‘neer, tegen; volgens, langs’, μετά ‘met; na’, περί ‘omtrek; omheen’, ὑπέρ ‘boven over; boven uit’ en ὑπό ‘onder; naar anderen’ (vóór de puntkomma staat telkens de betekenis van het voorzetsel bij een tweede naamval, erna die met een vierde naamval). Voorzetsels die door een tweede, derde of vierde naamval gevolgd kunnen worden, zijn: ἐπί ‘op; bovenop, tegenaan; naar toe’, παρά ‘van de kant van; naast; langs’ en πρὸς ‘ten gunste van; nabij; naartoe’. In de woordstudiedelen vindt men van elk voorzetsel een uitvoerige bespreking van de verschillende betekenisnuances en hoe deze samenhangen met de naamval waardoor het voorzetsel gevolgd wordt.

Wanneer een voorzetsel dat op een klinker eindigt vóór een woord staat dat met een klinker begint, vervalt de laatste klinker van het voorzetsel (er wordt dan een apostrof geplaatst). Bijvoorbeeld μετ' ἀλλήλων 'met elkaar' (en niet: μετὰ ἀλλήλων). Deze regel geldt niet voor περί en πρό, die onveranderd blijven. Het voorzetsel ἐκ verandert vóór een woord dat met een klinker begint in ἐξ. Bij ἀντί, ἀπό, ἐπί, κατά, μετά en ὑπό wordt de laatste medeklinker bovendien met een h-klank gecombineerd wanneer het voorzetsel voorafgaat aan een woord dat met een h-klank begint (dus: ἀνθ', ἀφ', ἐφ', καθ', μεθ' en ὑφ'), bijvoorbeeld: καθ' ἑαυτῆς (en niet: κατὰ ἑαυτῆς of κατ' ἑαυτῆς).

3.3.8 Bijwoord

Een bijwoord is een woord dat een (soms bijzonder gecompliceerde) omstandigheid ('bij'-zaak, die soms toch aardig belangrijk kan zijn) aanduidt. In de praktijk houdt dat meestal in dat een bijwoord iets zegt over een werkwoord of een bijvoeglijk naamwoord. Voorbeelden van bijwoorden zijn de cursieve woorden in de volgende zinnen: hij kan *hard* lopen, hij bouwt het huis *niet* af, het *niet* afgebouwde huis, de *diep* blauwe zee, *zo* doe je dat. Net als in het Nederlands worden Griekse bijwoorden niet verbogen.

Veel Griekse bijwoorden hangen in vorming en betekenis samen met een naamwoord. Deze bijwoorden eindigen doorgaans op -ως, bijvoorbeeld καλῶς 'mooi, goed, terecht' (afgeleid van het bijvoeglijk naamwoord καλός) en οὕτως 'op deze wijze, zoals' (afgeleid van het aanwijzend voornaamwoord οὗτος). Verder vinden we vaak dat de vierde naamval onzijdig meervoud van een naamwoord dienst doet als bijwoord, bijvoorbeeld πάντα 'helemaal, geheel en al' (van πᾶς 'geheel, alle').

Een groep bijwoorden die in het Grieks niet als een verbuigingsvorm van een ander woord te beschouwen is, noemt men wel 'partikels'. Van deze partikels is het vaak erg moeilijk de betekenis te omschrijven. Zo drukt ὅν een soort afhankelijkheid uit van bepaalde, al of niet nader genoemde omstandigheden. En ὅε drukt uit dat er op de een of andere manier een discontinuïteit met de vorige opmerking bestaat. Het woordje οὖν vindt men op plaatsen waar de spreker als het ware 'de draad weer oppakt'. Door de 'moeilijke' betekenissen is de vertaling van partikels ook niet zo eenvoudig. Soms vertaalt men met woordjes die in de verte een beetje vergelijkbaar zijn (zoals in het geval van οὖν: 'nu, dan'), of men vertaalt helemaal niet (zoals vaak met ὅν gebeurt). In de woordstudiedelen is van elk partikel een uitvoerige bespreking opgenomen waarin aandacht is besteed aan de verschillende manieren waarop het betreffende partikel in het Nieuwe Testament gebruikt wordt.

Erg belangrijk zijn natuurlijk ontkennende partikels (zoals in het Nederlands het woordje 'niet'). Het Grieks kent twee van zulke partikels, namelijk οὐ (οὐκ voor klinkers met spiritus lenis, οὐχ voor klinkers met spiritus asper, d.w.z. een h-klank) en μή. De woorden stemmen in betekenis niet geheel overeen: terwijl οὐ gewoonlijk iets ontkent dat een feit is (bijvoorbeeld in een bewering), ontkent μή iets dat nog een feit moet worden (zoals in een bevel of wens). In die zin noemt men οὐ wel een objectieve ontkenning (iets is niet waar) en μή een subjectieve ontkenning (de spreker vindt dat iets niet waar moet worden). In de praktijk houdt dan in dat οὐ voorkomt bij werkwoorden in de 'aantonende wijs' (zie par. 3.2.4), terwijl bij andere 'wijzen' μή wordt gebruikt. Zie voor een meer uitgebreide beschrijving met illustraties van het gebruik van de beide woorden in het Nieuwe Testament de woordstudies 2883 *mē* '(op)dat niet' en 3239 *ou* 'niet, nee'.

3.3.9 Voegwoord

Een voegwoord is een woord waarmee woordgroepen of zinnen op een bepaalde wijze aan elkaar gekoppeld worden, bv. *en, want, maar, hoewel, zodat, opdat*, enzovoort. In veel gevallen kan men de betekenis van Nederlandse voegwoorden terugvinden in Griekse voegwoorden, bv. καί 'en', en ἀλλά 'maar', maar soms vindt men in het Grieks een bijwoord of partikel waar men in de Nederlandse vertaling een voegwoord vindt, bv. γάρ 'want' (of – als bijwoord vertaald – 'immers'). In par. 4.3.1 wordt nader ingegaan op de wijze waarop in het Grieks voegwoorden zinnen met elkaar verbinden. Bespre-

kingen van de betekenis en het gebruik van afzonderlijke voegwoorden zijn opgenomen in de woordstudiedelen.

3.3.10 Tussenwerpsel

Een tussenwerpsel is een woord dat min of meer onafhankelijk tussen de andere woordjes uitgeroepen wordt, bv. ‘ja’, ‘okee’, ‘st!’, ‘Jan!’, enzovoort.

In het Grieks kunnen we aanspreekwoorden indelen in twee groepen: naamwoorden en andere woorden. Bij de bespreking van het naamwoord (zie par. 3.1.1.5) hebben we al gezien dat er in het Grieks soms een aparte vorm van gebruikt wordt om iemand of iets aan te spreken: de vijfde naamval of vocativus (bv. Θεόφιλε ‘Theofilus’). Verder worden er ook vormen in de eerste naamval gebruikt voor het aanspreken.

Bij andere tussenwerpsels, die geen verbuigingsvorm van een naamwoord zijn, is helemaal geen verbuiging mogelijk, bv. ναί ‘ja’, οὐά ‘wee’, οὐά ‘ha’, ὦ ‘o’, enzovoort. Een meer uitvoerige bespreking van deze tussenwerpsels vindt men in de woordstudiedelen.

4. Zinnen

Een zin is een combinatie van één of meer woorden die door intonatie gekenmerkt wordt als een eenheid. Bij het schrijven plaatsen we aan het eind van de zin een punt. Aan het eind van een zin heeft de toon gewoonlijk zijn dieptepunt bereikt. De toon is tijdens het verloop van de zin van boven naar beneden gegleden. En daarmee is de zin ‘afgelopen’. Alleen bij een vraag kan in veel talen de toon juist aan het eind van de zin weer kenmerkend omhoog geduwd worden, ten teken dat de zin een vervolg, een antwoord nodig heeft.

Binnen de zin plaatst een goed spreker (of schrijver) de woorden op zo’n manier dat het de luisteraar (of lezer) zo gemakkelijk mogelijk gemaakt wordt de woorden van de zin in een zinvolle samenhang te begrijpen. Voor een Nederlander hoort daarbij bijvoorbeeld dat hij een lidwoord vóór een zelfstandig naamwoord plaatst en niet erna: ‘het huis’ en niet ‘huis het’.

In veel zinnen, maar lang niet alle, kan men een onderwerp en een gezegde onderscheiden: een onderwerp is dan datgene waar iets over gezegd wordt en het gezegde datgene wat er over het onderwerp gezegd wordt. Dat zijn dus zinnen als ‘Jan vergist zich’, ‘Piet leest een boek’, enzovoort. Toch zijn er ook tal van zinnen zonder onderwerp of gezegde, bv. ‘hé, een zeilboot’, ‘even mijn haar kammen, hoor’, ‘wat een slimmerd’, enzovoort. Vooral in een gesprek kunnen zinnen worden uitgesproken van niet meer dan een enkel woord of een paar woorden, waarbij men de informatie dan kan aanvullen met informatie uit de context. Vergelijk de volgende voorbeelden:

Heb jij dat gedaan?	Nee, hoor (dat heb ik niet gedaan).
Wie heeft het gezien?	Ik (heb het gezien).
Waar is hij?	Op zijn kamer (is hij).
Jan!	Ja (wat is er)?
Ik ga weg, hoor!	(Dat is) goed.

In het algemeen hebben sprekers van allerlei talen dezelfde motieven om woorden in een bepaalde volgorde te plaatsen. Vooral tussen talen die met elkaar verwant zijn, zoals Grieks en Nederlands, zijn er dan ook niet veel verschillen met betrekking tot de woordvolgorde. Van de verschillen die er wel zijn, worden hieronder een aantal opvallende genoemd (zie 4.2). Bovendien gaan we in op samen-

gestelde zinnen, d.w.z. zinnen waarin meer dan één persoonsvorm voorkomt (zie 4.3). Maar allereerst schenken we enige aandacht aan de soorten onderdelen die we in een zin kunnen aantreffen (zie 4.1).

4.1 Zinsdelen

Zinnen bestaan uit één of meer van slechts enkele soorten zinsdelen: (a) woorden die een entiteit aanduiden of een *onderwerp* waarover iets gezegd wordt, (b) woorden die iets zeggen over het onderwerp of, beter gezegd, woorden die het onderwerp een tijd toekennen in relatie tot de spreker (persoonsvorm, *gezegde*), en (c) woorden die allerlei nadere informatie geven over of bij (het onderwerp en) het gezegde (*bepalingen*, zoals bijwoordelijke bepaling, voorzetselbepaling, enzovoort). Verder zijn er nog (d) woorden die min of meer los staan van, of een onafhankelijke plaats innemen in de zinnen die met de net genoemde onderdelen gevormd worden, zoals woorden die een aangesproken persoon aanduiden of een uitroep weergeven, enzovoort (we zullen die woorden hieronder *tussenelementen* noemen). Voorbeelden:

<i>onderwerp</i>	<i>gezegde</i>	<i>bepaling</i>	<i>bepaling</i>	<i>tussenelement</i>
ik	zit	hier	goed,	hoor
jij	komt	toch	wel,	hè
hij	slaapt	nog	even,	Jan

Al deze zinsdelen kunnen ook in meer dan één woord uitgedrukt worden, bv.:

<i>onderwerp</i>	<i>gezegde</i>	<i>bepaling</i>	<i>bepaling</i>	<i>tussenelement</i>
de bakker	heeft gebakken	van vijf uur	tot acht uur,	beste kerel

Ingewikkelder kunnen zinnen worden in het geval van een overgankelijk werkwoord, waarbij een entiteit als lijdend voorwerp genoemd wordt, en in het geval van een koppelwerkwoord, waarbij een entiteit of kwaliteit genoemd wordt als naamwoordelijk deel van het gezegde, bijvoorbeeld:

<i>onderwerp</i>	<i>gezegde</i>	<i>bepaling</i>	<i>bepaling</i>	<i>tussenelement</i>
de bakker	bakt brood	van vijf uur	tot acht uur,	beste kerel
de bakker	is mijn baas	van vijf uur	tot acht uur,	beste kerel
de bakker	is blij	van vijf uur	tot acht uur,	beste kerel

In de eerste zin van deze voorbeelden is ‘bakt’ een overgankelijk werkwoord en is ‘brood’ het lijdend voorwerp. In de tweede en derde zin is het woord ‘is’ een koppelwerkwoord, terwijl ‘mijn baas’ en ‘blij’ het naamwoordelijk deel van het gezegde vormen.

Hoe ingewikkeld een zin ook is, meer dan de genoemde drie soorten zinsdelen, met eventueel tussenelementen, zullen we er niet in aantreffen. En dat geldt niet alleen voor het Nederlands, maar ook voor het Grieks.

4.2 Van het Nederlands afwijkende zinsverschijnselen

Ook al zijn Grieks en Nederlands verwante talen (zie par. 4.1 van het artikel ‘Het karakter van de taal van het Nieuwe Testament’, elders in dit deel) en is op grond daarvan te verwachten dat er niet al te

grote verschillen in zinsbouw zijn, zijn er toch een aantal verschillen die we hieronder bespreken. We geven aandacht aan de weglating van het werkwoord εἶμι ‘zijn’ en enkele zaken die daarmee verband houden (zie 4.2.1), het frequenter gebruik van deelwoorden (zie 4.2.2), de bijwoordelijke bepaling in de tweede naamval (zie 4.2.3), en het frequenter gebruik van een vierde naamval met een infinitief (zie 4.2.4).

4.2.1 Weglating van het werkwoord εἶμι ‘zijn’

We hebben al gezien (zie 3.1), dat er in het Grieks veel meer verschillende vormen van een woord zijn om naamvallen en geslacht aan te geven. De hoeveelheid verschillende vormen van een woord in het Grieks helpen meer dan in het Nederlands bij het begrijpen van zinsdelen in de zin. In een zin als ‘Jan ziet Piet’ weet je eigenlijk niet wie wie ziet; op grond van de woordvolgorde ligt het voor de hand dat Jan degene is die ziet, maar het kan ook zijn dat de spreker juist wil benadrukken dat het Jan is die door Piet gezien wordt. In het Grieks doet dit probleem zich niet voor, omdat daar één van beide personen genoemd zou moeten worden met een eerste naamval (het onderwerp, degene die ziet) en de andere met een vierde naamval (het lijdend voorwerp, degene die gezien wordt). In het Grieks is dus, in tegenstelling tot in het Nederlands, duidelijk wat het onderwerp in de zin is.

Nu is het zo dat in het Grieks het werkwoord εἶμι ‘zijn’ soms weggelaten wordt. De zin die zo ontstaat, noemen we een ‘nominale zin’. Omdat het onderwerp en het naamwoordelijk deel van het gezegde dezelfde naamval vertonen, is het dan wel zaak goed te onderscheiden wat het onderwerp en wat het gezegde is. De plaats van een lidwoord kan vaak helpen bij de interpretatie. Een aantal zinnen die reeds onder 3.3.4.1 genoemd zijn, illustreren dit:

ὁ ἀγαθὸς προφήτης	‘de goede profeet’
ὁ προφήτης ὁ ἀγαθός	‘de profeet de goede’, d.w.z. ‘de goede profeet’
ὁ προφήτης ἀγαθός	‘de profeet goed’, d.w.z. ‘de profeet is goed’

De laatste voorbeeldzin laat zien dat in dergelijke zinnen het onderwerp met en het naamwoordelijk deel van het gezegde zonder lidwoord vermeld worden. Dit is overigens ook het geval in zinnen waarin het werkwoord εἶμι wel aanwezig is. Vandaar dat in Joh.1:1 θεὸς ᾧν ὁ λόγος het onderwerp van de zin ὁ λόγος is, zodat we moeten vertalen ‘het Woord was God’ (en niet: God was het Woord).

4.2.2 Frequenter gebruik van deelwoorden

Zoals reeds gezegd is (zie par. 3.2.7) komen deelwoorden in het Grieks veel meer voor dan in het Nederlands. In de Nederlandse vertaling worden Griekse deelwoorden dan ook meestal niet als deelwoorden vertaald. Voorbeelden:

Luc.5:10	ἀνθρώπους ἔση ζωγρῶν ‘mensen je-zult-zijn vangende’, d.w.z. ‘je zult een vanger van mensen zijn’
Openb.22:17	ὁ ἀκούων ‘de horende’, d.w.z. ‘wie het hoort’

We wijzen er hier op dat het aspect van het deelwoord van belang is bij de interpretatie van voortijdigheid of gelijktijdigheid. Wanneer het deelwoord een duratief aspect heeft (dus in het praesens), wordt de handeling van het deelwoord als gelijktijdig met de handeling van de persoonsvorm in de zin opgevat, bijvoorbeeld:

Marc.11:20 καὶ παραπορευόμενοι πρωὶ εἶδον ...
 ‘en ’s morgens vroeg *voorbijgaande*, zagen ze ...’, d.w.z. ‘terwijl ze ’s morgens vroeg voorbijgingen, zagen ze ...’

Wanneer het deelwoord een momentaan aspect heeft (dus in de aoristus), wordt de handeling van het deelwoord gewoonlijk als voortijdig ten opzichte van de handeling van de persoonsvorm in de zin opgevat, bijvoorbeeld:

Marc.10:47 καὶ ἀκούσας ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζαρηνός ἐστιν ἤρξατο κρᾶζειν
 ‘en *gehoord hebbende* dat het Jezus de Nazarener was, begon hij te roepen’, d.w.z. ‘en, nadat hij gehoord had, dat het Jezus de Nazarener was, begon hij te roepen’

Wanneer het deelwoord een statisch aspect heeft (dus in het perfectum), wordt de toestand die het deelwoord aanduidt, als gelijktijdig met de handeling van de persoonsvorm in de zin opgevat, bijvoorbeeld:

Luc.7:12 ἐξεκομίζετο τεθνηκὼς μονογενὴς υἱὸς
 ‘een *in gestorven toestand zijnde* enige zoon werd uitgedragen’, d.w.z. ‘een dode, een enige zoon, werd naar zijn graf gedragen’

4.2.3 Bijwoordelijke bepaling in de tweede naamval

Bij de bespreking van de tweede naamval (zie 3.1.1.2) hebben we al gewezen op het feit dat een zinsdeel in de tweede naamval vaak als bijwoordelijke bepaling geïnterpreteerd moet worden: de tweede naamval van ‘nacht’ kan zowel in het Nederlands als in het Grieks als een bijwoordelijke bepaling gebruikt worden. Een Grieks verschijnsel dat in het Nederlands ongewoon of zelfs onmogelijk is, is dat er ook combinaties van een deelwoord en een naamwoord in de tweede naamval met een bijwoordelijke functie gebruikt worden. Dergelijke bijwoordelijke bepalingen die bestaan uit een deelwoord en een naamwoord die beide in de tweede naamval staan, noemen we *genitivus absolutus*. Ook in deze gevallen is het aspect van het deelwoord van belang bij de interpretatie van voortijdigheid of gelijktijdigheid (vgl. 4.2.2). Wanneer het deelwoord een duratief aspect heeft (dus in het praesens), wordt de handeling van het deelwoord als gelijktijdig met de handeling van de persoonsvorm in de zin opgevat, bijvoorbeeld:

Marc.16:20 ἐκήρυξαν πανταχοῦ, τοῦ κυρίου συνεργοῦντος
 ‘zij verkondigden (het woord) overal, *terwijl de Here meewerkte*’

Wanneer het deelwoord een momentaan aspect heeft (dus in de aoristus), wordt de handeling van het deelwoord gewoonlijk als voortijdig ten opzichte van de handeling van de persoonsvorm in de zin opgevat, bijvoorbeeld:

Hand.28:17 συνελθόντων δὲ αὐτῶν ἔλεγεν
 ‘*toen zij bijeen gekomen waren*, zei hij ...’

4.2.4 Frequenter gebruik van vierde naamval met infinitief

In een zin als ‘ik zie hem’ is ‘hem’ het lijdend voorwerp. We kunnen bij dat lijdend voorwerp ook nog een infinitief noemen (d.w.z. een werkwoord in de onbepaalde wijs), bijvoorbeeld: ‘ik zie hem lopen’. In het Grieks komt het bijeenplaatsen van een lijdend voorwerp, dus een woord of woordgroep in de

vierde naamval, en een infinitief veel vaker voor dan in het Nederlands. In sommige gevallen moeten we in het Nederlands dan ook met een bijzin vertalen. Dergelijke bijzinnen beginnen in het Nederlands gewoonlijk met het woord ‘dat’. Een paar voorbeelden:

- Matt.18:25 ἐκέλευσεν αὐτὸν ... πραθῆναι
‘hij beval hem verkocht (te) worden’, d.w.z. ‘hij beval dat hij verkocht moest worden’
- Joh.3:2 οὐδεὶς γὰρ δύναται ταῦτα τὰ σημεῖα ποιεῖν
‘want niemand kan die (d.w.z. zulke) tekenen doen’
- 3Joh.2 εὐχομαί σε ... ὑγιαίνειν
‘ik bid je gezond (te) zijn’, d.w.z. ‘ik bid dat je gezond bent’
- Rom.2:19 πέποιθάς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν
‘je vertrouwt jezelf leidsman van blinden (te) zijn’, d.w.z. ‘je gelooft dat je een leidsman van blinden bent’

Een dergelijke combinatie van vierde naamval en infinitief kan in het Grieks ook van een lidwoord voorzien worden en zo in tal van contexten gebruikt worden, bijvoorbeeld:

- Matt.26:32 μετὰ ... τὸ ἐγερθῆναί με
‘na het opstaan Mij’, d.w.z. ‘nadat Ik opgestaan ben’
- Marc.5:4 διὰ τὸ αὐτὸν ... δεδῆσθαι
‘door het hem gebonden zijn’, d.w.z. ‘doordat hij (als gevangene) gebonden was’

4.3 Samengestelde zinnen

Tot nu toe hebben we voorbeelden gegeven van zinnen met maar één persoonsvorm. Toch kan er in één zin ook meer dan één persoonsvorm voorkomen. We spreken dan van een samengestelde zin. Hieronder bespreken we een drietal zaken die met het verschijnsel van samengestelde zinnen te maken hebben: voegwoorden (4.3.1), de directe rede (4.3.2) en betrekkelijke voornaamwoorden of bijwoorden (4.3.3).

4.3.1 Voegwoorden

Een eenvoudige manier om een samengestelde zin te maken is het combineren van twee complete zinnen met behulp van een voegwoord als ‘en’ of ‘maar’ (vgl. 1Cor.10:23 ‘alles is geoorloofd, *maar* niet alles is nuttig’). Een andere mogelijkheid is dat een zin als zinsdeel opgenomen wordt in een andere zin. Zo kan bijvoorbeeld met behulp van het woordje *dat* een zin (a) als onderwerp, (b) als lijdend voorwerp of (c) als (deel van) een bepaling in een andere zin opgenomen worden:

(a)	<i>onderwerp</i>	<i>gezegde</i>	<i>bepaling</i>
	dat de bakker bakt van vijf uur tot acht uur	stemt mij	tot nadenken
-
(b)	<i>onderwerp</i>	<i>gezegde (werkwoord en lijdend voorwerp)</i>
	ik	weet dat de bakker bakt van vijf uur tot acht uur
-
(c)	<i>onderwerp</i>	<i>gezegde</i>	<i>bepaling</i>
	ik	ben blij	(om)dat de bakker bakt van vijf uur tot acht uur

Wat betreft het gebruik van voegwoorden om samengestelde zinnen te maken, verschilt het Grieks niet of nauwelijks van het Nederlands. We geven daarom hieronder alleen een aantal voorbeelden van zinnen die met behulp van een voegwoord samengesteld zijn.

- Matt.18:33 ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου, ὡς καὶ γὰρ σὲ ἠλέησα
‘jij moest ook medelijden hebben met je medeknecht, *zoals* ook ik met jou medelijden gehad heb’
- 1Joh.3:13 μὴ θαυμάζετε, ἀδελφοί, εἰ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος
‘weest niet verbaasd, *als* de wereld jullie haat’
- Jac.2:24 ὁρᾶτε ὅτι ἐξ ἔργων δικαιοῦται ἄνθρωπος
‘jullie zien *dat* een mens uit werken gerechtvaardigd wordt’
- Matt.1:22 τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ κυρίου
‘dat alles is gebeurd *opdat* vervuld zou worden wat door de Heer gezegd is’

4.3.2 De directe rede

Er is sprake van een bijzondere samengestelde zin wanneer bij een werkwoord van zeggen iemands woorden letterlijk worden weergegeven. Die woorden kunnen dan niet alleen een enkel woord of een enkele zin omvatten, maar zelfs een hele redevoering. Zo kan heel de Bergrede (Matt.5:3-7:27) beschouwd worden als één zinsdeel, te weten: het lijdend voorwerp bij het werkwoord van zeggen in Matt.5:2.

We willen hier nog wijzen op een eigenaardigheid van het Grieks, en dat is dat het Grieks een soort combinatie kent van letterlijk iemands woorden citeren en het voegwoord ὅτι ‘dat’ gebruiken, terwijl het Nederlandse ‘dat’ alleen de indirecte rede inleidt. Een voorbeeld:

- Joh.1:20 ὡμολόγησεν ὅτι ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ χριστός
‘hij gaf toe dat ik de messias niet ben’, d.w.z. ‘hij gaf toe: ik ben de messias niet’ of ‘hij gaf toe dat hij de messias niet was’

In dergelijke gevallen vertalen we ὅτι doorgaans niet, maar vervangen we het door een dubbele punt (dus zoals in de zin ‘hij gaf toe: ik ben de messias niet’).

Merk op dat in de Nederlandse vertaling de tijd van de persoonsvorm in de woorden van het citaat aan de tijd van de persoonsvorm in de hoofdzin aangepast wordt en dus ook in de verleden tijd gezet wordt, wanneer het Griekse citaat met een indirecte rede vertaald wordt (‘hij gaf toe dat hij was’ en niet ‘hij gaf toe dat hij is’).

4.3.3 Zinnen met betrekkelijke voornaamwoorden of betrekkelijke bijwoorden

Ook betrekkelijke voornaamwoorden zijn een mogelijkheid om een zin als deel van een andere zin op te nemen, waardoor die andere zin dus samengesteld wordt. Bijvoorbeeld:

<i>onderwerp</i>	<i>gezegde</i>	<i>bepaling</i>
de man die daar loopt	lijkt	op de bakker bij wie ik brood koop

Een Grieks voorbeeld:

Joh.4:14 ὁς δ' ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα
 'maar (degene) *die* drinkt van het water, *dat* ik hem zal geven, zal in eeuwigheid geen
 dorst (meer) krijgen'

In dit voorbeeld is bij ὁς 'die' iets als 'de persoon' of 'degene' niet vermeld. In het Nederlands kan ὁς dan met 'wie' vertaald worden (dus: 'maar wie drinkt ...'). Het tweede betrekkelijke voornaamwoord οὗ heeft de uitgang van een tweede naamval, net als ὕδατος 'water' waarop het betrekking heeft, ook al moet het natuurlijk opgevat worden als lijdend voorwerp bij δώσω 'ik zal geven'. En een lijdend voorwerp wordt in het Grieks in een vierde naamval genoemd. Dergelijke aanpassingen aan de context komen wel meer voor in het Grieks.

Naast betrekkelijke voornaamwoorden kunnen ook betrekkelijke bijwoorden gebruikt worden om een zin als deel van een andere zin op te nemen, bijvoorbeeld:

Joh.14:3 παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἑμαυτόν, ἵνα ὅπου εἶμι ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ᾗτε
 'ik zal jullie bij mij nemen, opdat jullie ook zijn *waar* ik ben'

Rom.11:25 πύρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν ὅχρι οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ
 'er is een gedeeltelijke verharding over Israël tot *waar* (d.w.z. het moment waarop) de volheid der heidenen naar binnen gaat'

5. Nawoord

Dit hoofdstuk over het nieuwtestamentisch Grieks heeft diverse aspecten van die taal aan de orde gesteld. Hoewel in zo'n beschrijving de dingen analytisch worden besproken is het toch noodzakelijk om ons telkens te realiseren, dat alle facetten in een uiting of tekst tegelijkertijd aanwezig zijn. En al kan het om praktische redenen nodig zijn om een bepaald aspect er een poosje uit te lichten, tenslotte moet de volheid van de tekst in zijn geheel naar voren komen. Iemand, die een uitleg of parafrase geeft kan daarbij wat meer woorden gebruiken dan degene die een vertaling maakt.

Bij vertaling en uitleg gaat het om een adequate weergave van de tekst van het Nieuwe Testament over de tijdspanne van bijna twee millennia heen. Telkens moeten we daarbij leren voor de hand liggende, maar oppervlakkige, associaties uit het Nederlands van vandaag de dag ter zijde te stellen en ons te verdiepen in die zo boeiende wereld van taal en cultuur van de eerste christenen.

Ten overvloede moet gezegd worden dat een goede Schriftuitleg gebaseerd is op grammaticale analyse en vaststelling van de woordbetekenis binnen de context die bestudeerd wordt. Het is dan ook de wens van de schrijvers dat deze grammatica van het nieuwtestamentisch Grieks mag bijdragen tot een goed begrip en een goede uitleg van het Woord van God.

Dr. Chr. Fahner

Drs. H. Courtz

Drs. M. Rotman

Literatuur

Voor verdere studie

- J. Barr, *The Semantics of Biblical Language*, Oxford 1961.
R. Bieringer, *Inleiding tot het Grieks van het Nieuwe Testament*, Leuven 1998.
J.A. Brooks, C.L. Winbery, *Syntax of New Testament Greek*, Washington 1979.
D.F. Hudson, *New Testament Greek*, Seven Oaks 1980, 1989
H.P.V. Nunn, *The Elements of New Testament Greek*, Cambridge 1947/8 repr.
H.P.V. Nunn, *A Short Syntax of New Testament Greek*, Cambridge 1965.

Wetenschappelijke werken

- W. Bauer, *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, Göttingen-Berlijn 1958, ⁶1988.
F. Blass, A. Debrunner, F. Rehkopf, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen ¹⁷1990.
J.H. Moulton, W.F. Howard, *A Grammar of the Greek New Testament*, Nashville - Edinburgh ³1908-1976, 4 delen.